

บทที่ 3

การขยายตัวของเมืองในพื้นที่ศึกษา

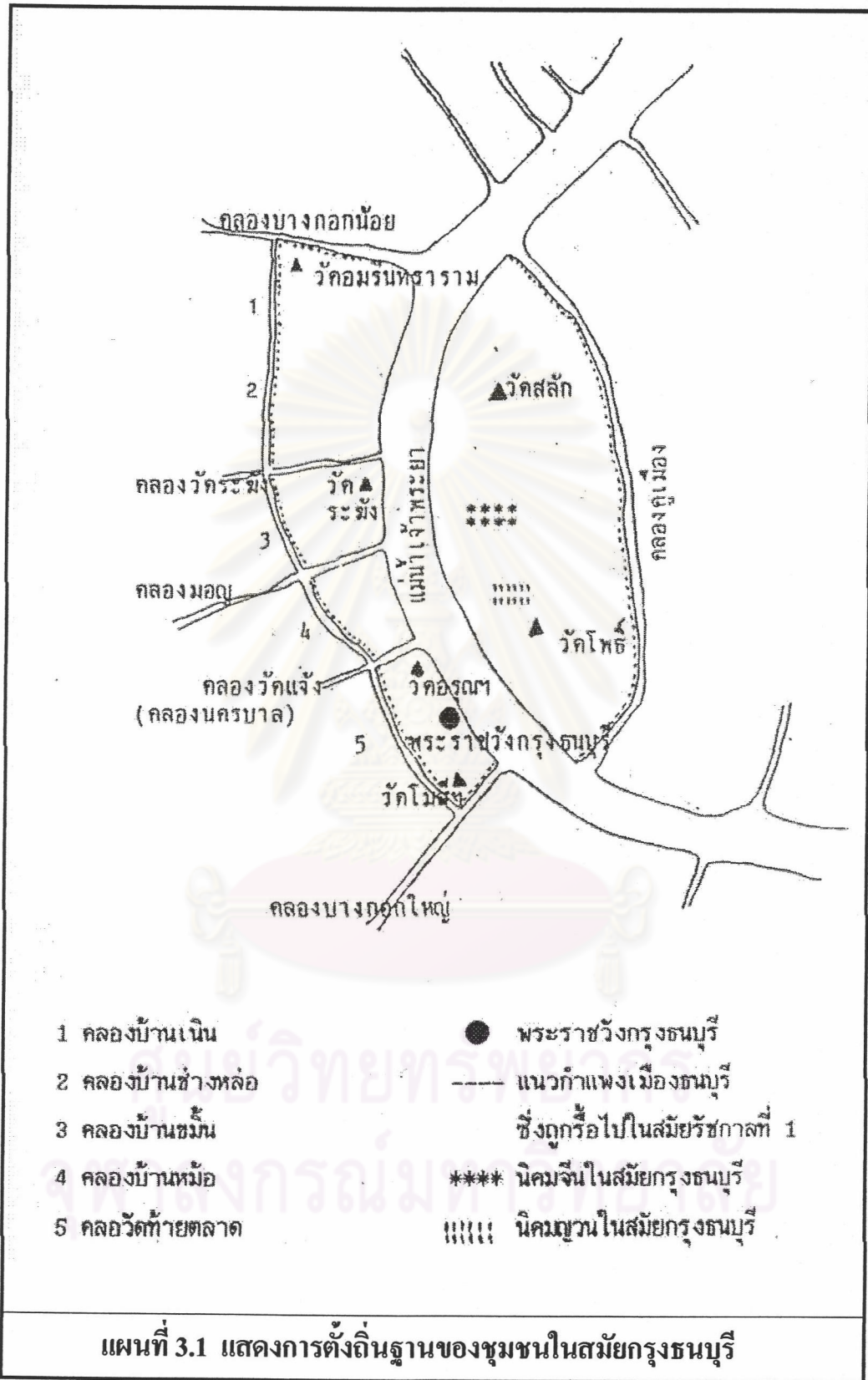
ในบทนี้จะกล่าวถึงการขยายตัวของเมือง โดยเริ่มจากการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร รวมถึงการขยายตัวของฝั่งธนบุรี ซึ่งมีอิทธิพลต่อการขยายตัวของพื้นที่ศึกษา เพื่อให้เห็นวิวัฒนาการในการขยายตัวของเมืองเป็นลำดับขั้น จากนั้นจะศึกษาสภาพของพื้นที่ศึกษาและลักษณะการขยายตัวของพื้นที่ต่อไป

3.1 การขยายตัวของกรุงเทพมหานคร

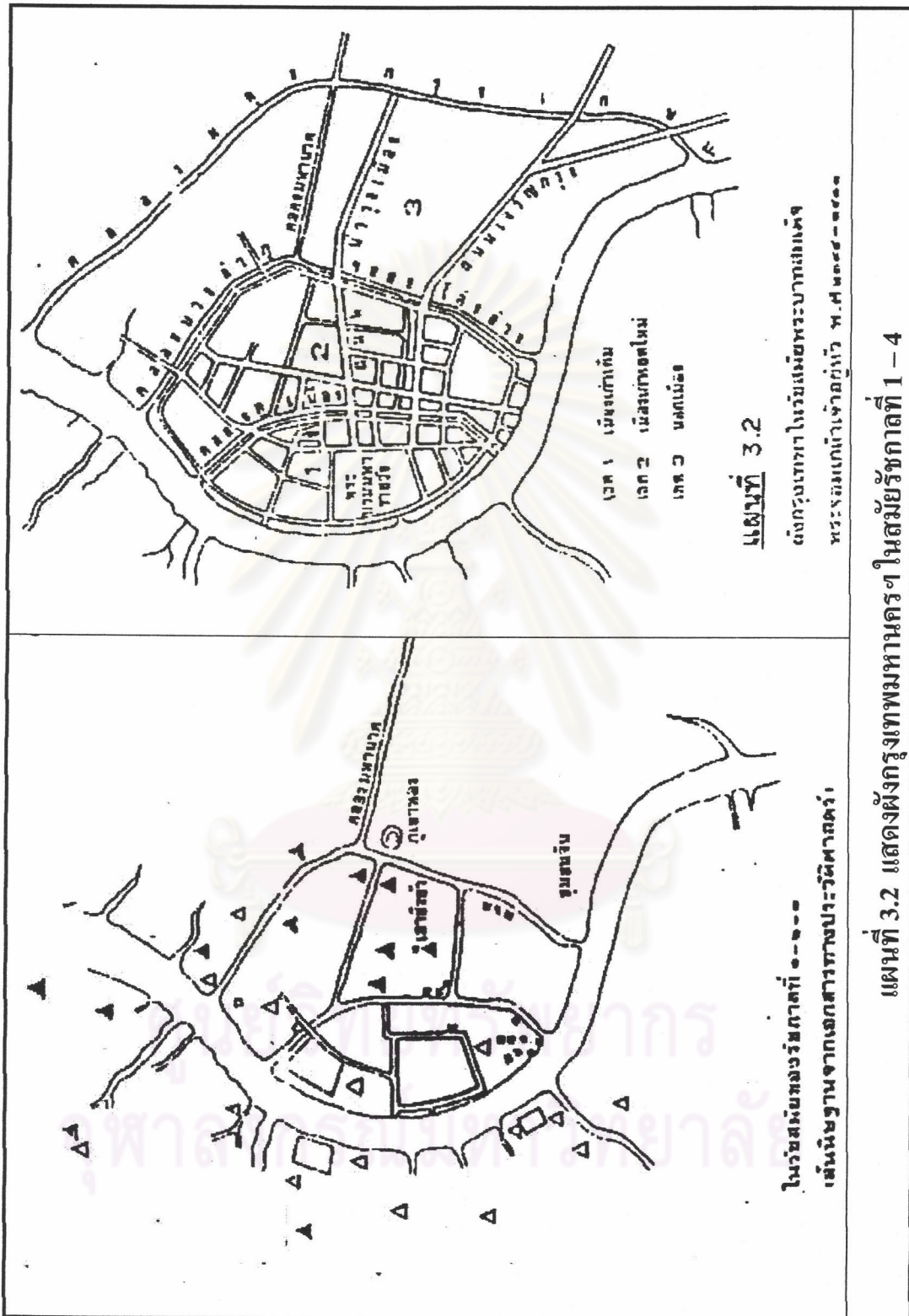
ในสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ.2310-2325) เมืองหลวงของประเทศอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นที่ตั้งของพระราชวังและหน่วยราชการ ฝั่งตะวันออกเป็นที่อยู่ของชุมชนชาวจีน ชาวมอญ การขยายตัวของชุมชนถูกกำหนดอยู่ภายในกำแพงเมืองทั้งสองฝั่ง (ฝั่งตะวันตกใช้แนวคลองบ้านขมิ้นและฝั่งตะวันออกใช้แนวคลองคูเมืองเดิม ปัจจุบันเรียกว่า คลองหลอด) ยังไม่มีการสร้างเมืองให้เจริญเติบโตอย่างถาวร เนื่องจากเป็นช่วงที่กอบกู้อิสรภาพมาได้ไม่นาน ในระยะนี้ชุมชนยังกระจายอยู่ริมแม่น้ำลำคลองต่างๆ ในบริเวณเขตบางกอกใหญ่ บางกอกน้อย และเขตพระนคร ในปัจจุบัน (แผนที่ 3.1)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ทรงย้ายเมืองหลวงมาตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ระยะนี้เมืองมีการขยายตัวอย่างมากตั้งแต่เริ่มสร้างกรุง เติบโตขึ้นมาจนกลายเป็นเมืองโตเดี่ยว (Primate City) ในปัจจุบัน การขยายตัวของเมืองแบ่งได้เป็น 3 ช่วง ดังนี้ (ทรงลักษณ์ อรุณีพัฒน์พงษ์ , 2530 : 24 -28)

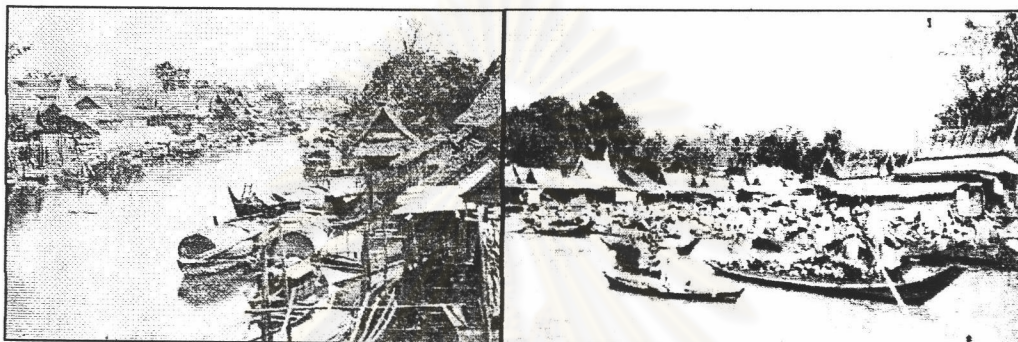
1. สมัยรัชกาลที่ 1-4 (พ.ศ. 2325 – 2411) ระยะนี้การขยายตัวของเมืองถูกกำหนดโดยคลองที่ขุดขึ้น 3 สาย คือ คลองคูเมืองเดิม คลองรอบกรุง และคลองผดุงกรุงเกษม กับมีคลองเชื่อมอีก 2 คลอง คือ คลองหลอด กับ คลองมหานาค สมัยรัชกาลที่ 4 ได้โปรดให้สร้างถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง และถนนเฟื่องนคร มีการสร้างตึกแถวสองฟากถนน กรุงเทพมหานครเริ่มเติบโตเป็นเมืองการค้า ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ทำกับอังกฤษ ระยะนี้เมืองเริ่มเปลี่ยนไป ประชากรเริ่มย้ายแหล่งที่อยู่อาศัยจากริมคลองมาอยู่ริมถนนมากขึ้น (แผนที่ 3.2)

ที่มา: จัตุราภรณ์ พิรุณรัตน์, 2535 : 25

ในช่วงที่ 1 เมืองจะขยายตัวมาทางตะวันออกในพื้นที่เขตพระนคร เขตป้อมปราบ คัดруพ่าย เขตสัมพันธวงศ์ และเริ่มกระจายออกไปในพื้นที่เขตบางรัก เขตยานนาวา บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนทางฝั่งตะวันตกยังไม่มีถนน ประชากรใช้ชีวิตอยู่ริมน้ำ การค้าขายต้องอาศัยเรือเป็นพาหนะสำคัญในการขนส่งสินค้า มีการเติบโตของชุมชนอย่างช้าๆ ออกไปจากพื้นที่ชุมชนเดิม ในเขตบางกอกใหญ่ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย และเขตธนบุรี

ภาพที่ 3.1 แสดงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและการค้าขายที่สัมพันธ์กับน้ำ

2. สมัยรัชกาลที่ 5-8 (พ.ศ.2411 – 2489) รัชกาลที่ 5 มีการจัดระเบียบการใช้ที่ดินและการคมนาคมทางบกรองรับ มีถนนเกิดขึ้นหลายสาย ที่สำคัญได้แก่ ถนนราชดำเนินใน ถนนราชดำเนินกลาง และถนนราชดำเนินนอก ชุมชนส่วนใหญ่ยังอยู่ในเขตคลองผดุงกรุงเกษม เมืองเริ่มขยายตัวออกไปมากขึ้นทุกทิศทาง รัชสมัยนี้ฝั่งพระนครมีการขยายตัวมากกว่าฝั่งธนบุรี ถึง 3 เท่า เนื่องจากยังไม่มีการสร้างถนนใดๆ การเติบโตและขยายชุมชนฝั่งตะวันตกหรือฝั่งธนบุรียังเป็นไปตามแนวธรรมชาติ และมีวิถีชีวิตเป็นแบบดั้งเดิม

สมัยรัชกาลที่ 6-8 เมืองขยายตัวออกไปเพิ่มเติมพื้นที่ภายในเขตคลองผดุงกรุงเกษม ชุมชนกระจายตัวออกไปโดยรอบ ทางทิศเหนือในเขตดุสิต เขตพญาไท ทิศตะวันออกเขตปทุมวัน ทิศใต้ เขตยานนาวา มีการเปิดพื้นที่ด้านฝั่งธนบุรี โดยการสร้างสะพานต่างๆ เชื่อมกับบริเวณศูนย์กลางของเมืองในฝั่งพระนครกับการวางผังถนนทางฝั่งตะวันตกถึง 10 สาย เป็นถนนสายหลัก 4 สาย คือ ถนนจรัญสนิทวงศ์ ถนนประชาธิปไตย ถนนสมเด็จพระเจ้าตากสิน และถนนอินทรพิทักษ์ ถนนสายรอง 6 สาย ได้แก่ ถนนอรุณอมรินทร์ ถนนพรานนก ถนนอิสราภาพ ถนนสัมเด็จพระเจ้าพระยา ถนนลาดหญ้า และถนนเทอดไท มีผลทำให้พื้นที่ฝั่งธนบุรีกลับมีความเจริญเติบโตนับแต่นั้นมา ชุมชนเริ่มขยายตัวไปตามถนนและริมแม่น้ำในเขตธนบุรี เขตคลองสาน เขตราชบุรีบูรณะ เขตบางกอกใหญ่และบางกอกน้อย แต่พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นเรือกสวนไร่นา และมีวิถีชีวิตแบบเดิม หลัง พ.ศ.2475 เมืองเริ่มขยายตัวมากขึ้นเนื่องจากการสร้างถนนหลายสาย

ทิศเหนือมีถนนพลโยธิน ทิศตะวันออกมีถนนสุขุมวิท ทิศใต้มีถนนสารประคิษฐ์ ถนนจันทร์ ฟังตะวันตก มีถนนสมเด็จพระเจ้าตากสิน ถนนอินทพิทักษ์ ถนนประชาธิปไตย และถนน จรัญสนิทวงศ์

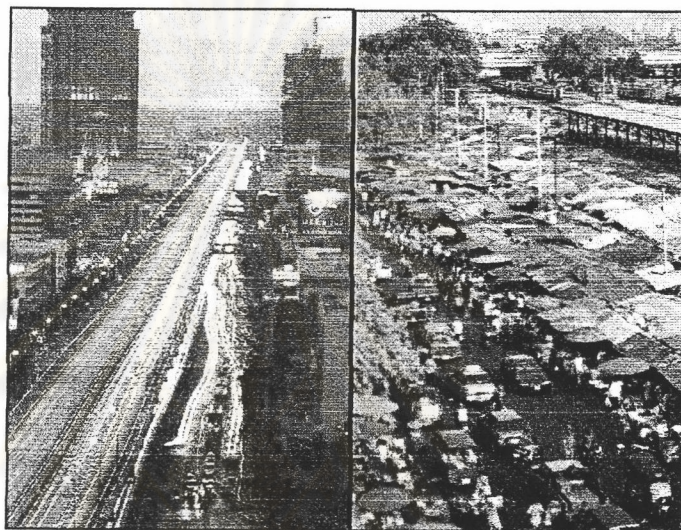
ในช่วงที่ 2 นี้เมืองขยายตัวทางฝั่งตะวันออกมากขึ้น มีการขยายตัวไปตามแนว ถนนสายหลัก เช่น ถนนสุขุมวิท ถนนพระราม 4 ส่วนทางฝั่งตะวันตก มีการเติบโตไปตามแนว ถนนที่ตัดใหม่ เริ่มเปลี่ยนรูปแบบการสัญจรจากทางน้ำเป็นทางบก ส่งผลให้การค้าทางน้ำเริ่มลด ความสำคัญลงไป ธุรกิจการค้าเริ่มเกาะติดกับถนนสายสำคัญๆ มากขึ้น

3. สมัยรัชกาลปัจจุบัน (หลัง พ.ศ.2489) ภายนี้กรุงเทพมหานครมีการเจริญเติบโตในทุกๆ ด้าน มีการสร้างถนนอีกหลายสาย พื้นที่ชุมชนขยายออกไปทั้งสองฝั่ง แต่ส่วนใหญ่ จะขยายพื้นที่ออกไปทางฝั่งตะวันออกมากกว่าฝั่งตะวันตก

หลัง พ.ศ.2500 เป็นต้นมาซึ่งถือเป็นยุคเริ่มต้นในการพัฒนาประเทศ (มานพ พงศทัต , 2527 : 2) มีการพัฒนาเมืองเป็นอย่างมากเนื่องจากเริ่มใช้แผนพัฒนาประเทศรวมไปถึง การได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐที่นำเอาที่ปรึกษา บริษัท ลิซฟีลด์ เข้ามาวางแผนการใช้ที่ดิน ของกรุงเทพมหานคร เปลี่ยนแปลงระบบการเดินทางให้หันมาสนใจการขนส่งทางถนน มีการสร้างทางหลวงสายหลัก กั้นขยายเส้นทางรถประจำทางไกลออกไปจากศูนย์กลางมากขึ้น ทำให้การ ขยายตัวของกรุงเทพมหานครได้แผ่ลามออกไปตามถนนสายประธานที่แยกออกจากใจกลางเมือง มีการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมมากขึ้น กิจกรรมทางด้านการค้าและบริการใช้พื้นที่สองฝั่งถนน เป็นทำเลในการประกอบธุรกิจ ทั้งวิถีชีวิตแบบชุมชนริมน้ำโดยสิ้นเชิง ประชากรอพยพเข้ามาสู่ กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นแหล่งงานที่สำคัญ ภายนี้เริ่มเกิดปัญหาจากความเป็นเมือง เนื่องจากไม่มีการควบคุมการใช้ที่ดินใดๆ มาก่อน เมืองขยายตัวตามขบวนการออกไปทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา โดยทางเหนือขยายถึงจังหวัดนนทบุรี ตะวันออกขยายไปตามถนนในเขตบางกะปิ ทางใต้เติบโต ไปตามถนนสุขุมวิทต่อเนื่องถึงจังหวัดสมุทรปราการ ฟังตะวันตกขยายไปตามถนนเพชรเกษม ถนนพระราม 2 (ธนบุรี-ปากท่อ) และถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี ในระยะนี้มีการก่อสร้างสะพาน เชื่อมฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรีถึง 9 สะพาน ได้แก่ สะพานพระราม 7 สะพานกรุงธนบุรี (สะพาน ซังฮี้) สะพานพระราม 8 สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ สะพานพระพุทธยอดฟ้าฯ สะพาน พระปกเกล้าฯ สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ สะพานกรุงเทพฯ และสะพานพระราม 9 (กุศล เอี่ยมอรุณ , 2545 : 45) อันเป็นการเปิดพื้นที่ฝั่งตะวันตกที่สำคัญ มีผลทำให้พื้นที่ชุมชนฝั่งธนบุรี ขยายตัวอย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น (แผนที่ 3.3.1 และแผนที่ 3.3.2)

จากการศึกษาความเป็นมาของฝั่งธนบุรี ทำให้ทราบวิวัฒนาการของพื้นที่นี้มาโดย ลำดับคือ (ชัยศักดิ์ สุริยรัตนกร , 2538 : 37) ในระยะแรกการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนในพื้นที่ จะอยู่ตามริมสองฝั่งแม่น้ำลำคลอง (River Linear Settlement) ทั้งนี้เนื่องจากในระยะนั้นยังต้องใช้

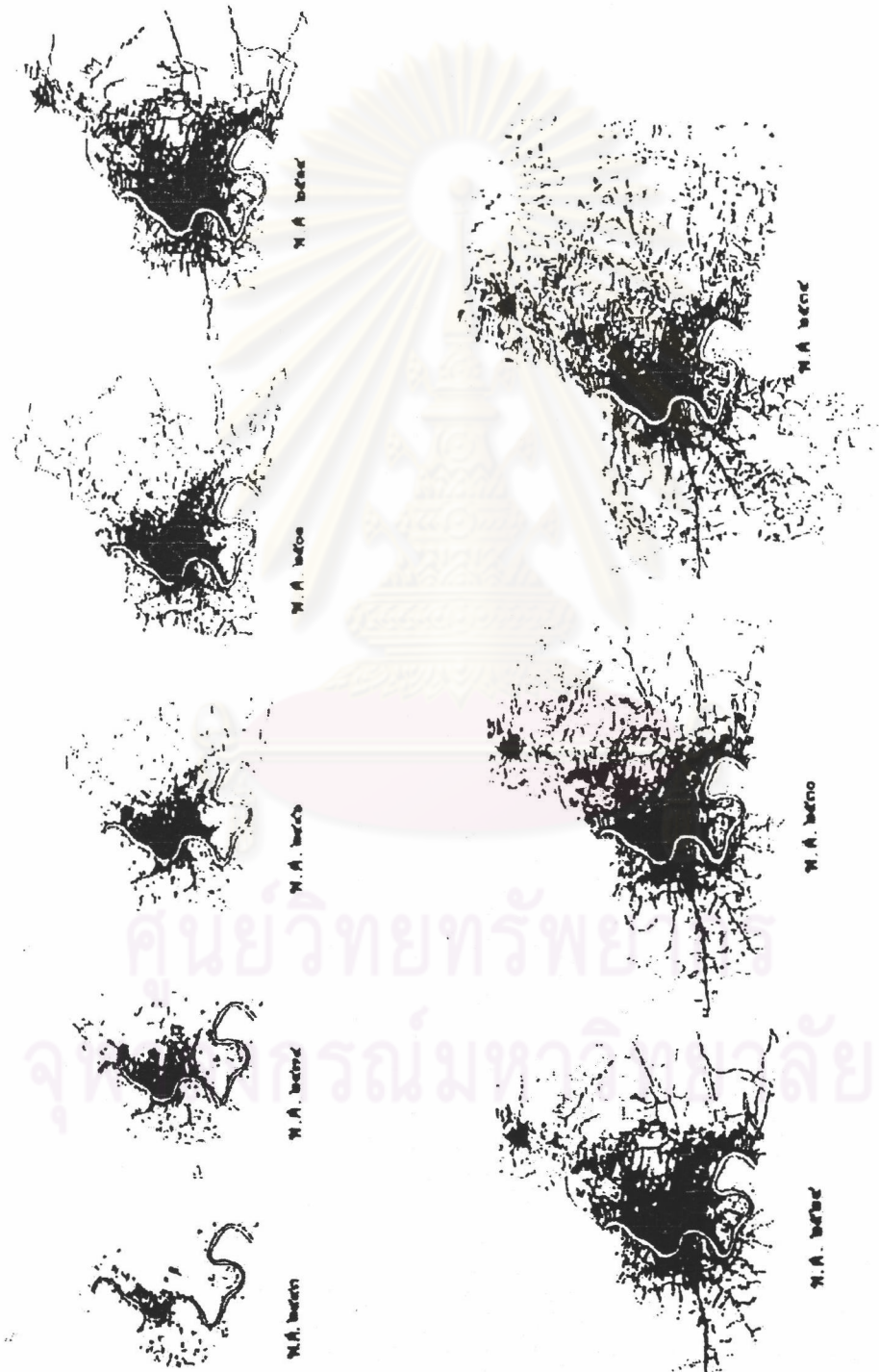
การคมนาคมทางน้ำเป็นสำคัญ ประชาชนโดยมากจะอาศัยอยู่ในเรือนแพทอดยาวอยู่ตามริมแม่น้ำเจ้าพระยา (ฉัตรภากรณ์ พิรุณรัตน์ , 2535 : 54) การใช้ที่ดินส่วนใหญ่ใช้ทำการเกษตร คลองสำคัญที่ประชากรอาศัยอยู่มาก ได้แก่ คลองบางกอกใหญ่ คลองบางกอกน้อย คลองมอญ คลองบางบำหรุ คลองชักพระ คลองดาวคะนอง คลองสนามชัย เป็นต้น โดยเฉพาะคลองบางกอกน้อยจะมีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นกว่าบริเวณอื่น

ภาพที่ 3.2 แสดงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและการค้าที่เกาะตัวตามแนวถนน

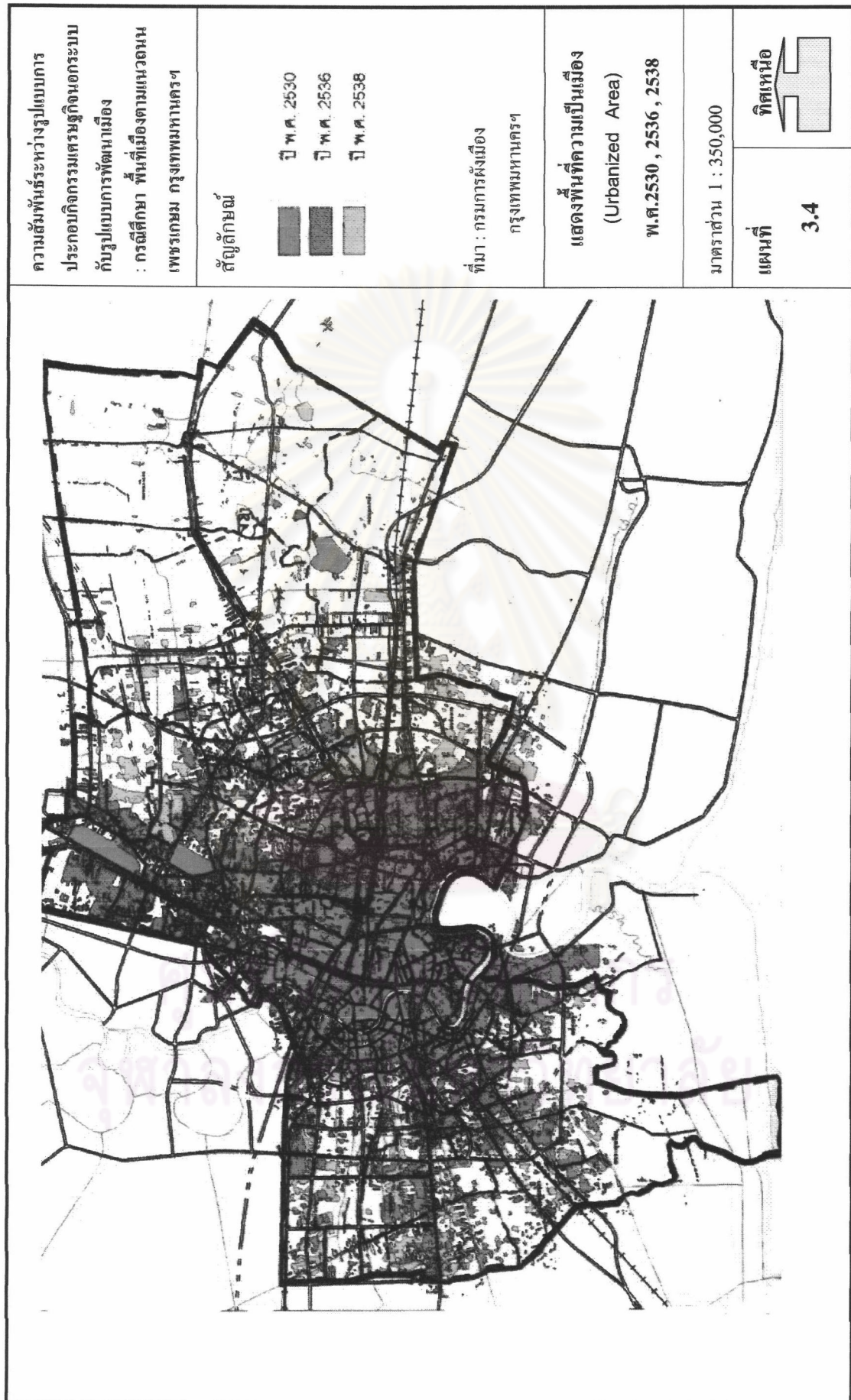
ต่อมาถนนเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญในการคมนาคมขนส่งแทนแม่น้ำลำคลอง ทำให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของประชากรเริ่มเปลี่ยนแปลงไป มาอาศัยอยู่ริมถนนมากขึ้น โดยจะอยู่กันหนาแน่นบริเวณแขวงศิริราช แขวงบ้านช่างหล่อ ในลักษณะของการรวมกลุ่ม (Cluster Settlement) เนื่องจากเป็นพื้นที่ต่อเนื่องจากพระราชวังเดิมสมัยกรุงธนบุรีและเป็นที่ตั้งของ โรงพยาบาลศิริราชกับสถานีรถไฟธนบุรี ต่อมาเมื่อมีการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า และเปิดใช้เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2475 ผนวกกับเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับนโยบายตัดถนน 11 สายในฝั่งธนบุรี เชื่อมย่านการค้าสำคัญย่านพาหุรัดฝั่งพระนครกับย่านบ้านสมเด็จในฝั่งธนบุรี เกิดการเดินทางติดต่อของประชาชนทั้งสองฟาก การสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า นับเป็นจุดเริ่มต้นของกรุงธนบุรีในการก้าวเข้าสู่วิถีแห่งการเป็นเมือง (Urbanization) (กุศล เอี่ยมอรุณ , 2545 : 45) มีการสร้างสถานีขนส่งและก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่ เกิดความสะดวกในการเดินทางทำให้ประชากรอพยพเข้ามา

<p>ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอก ระบบกับรูปแบบการพัฒนาเมือง : กรณีศึกษา พื้นที่เมืองตามแนว ถนนเพชรเกษม กรุงเทพมหานคร</p>	<p>สัญลักษณ์</p> <p>■ Built - up area</p> <p>ที่มา : กรมการผังเมือง กรุงเทพมหานครฯ</p>
<p>แสดงการขยายตัวของ กรุงเทพมหานครฯ ระหว่าง พ.ศ.2443 - 2534</p>	<p>มาตราส่วน : Not to scale</p> <p>แผนที่ 3.3.1</p> <p>ทิศเหนือ</p>

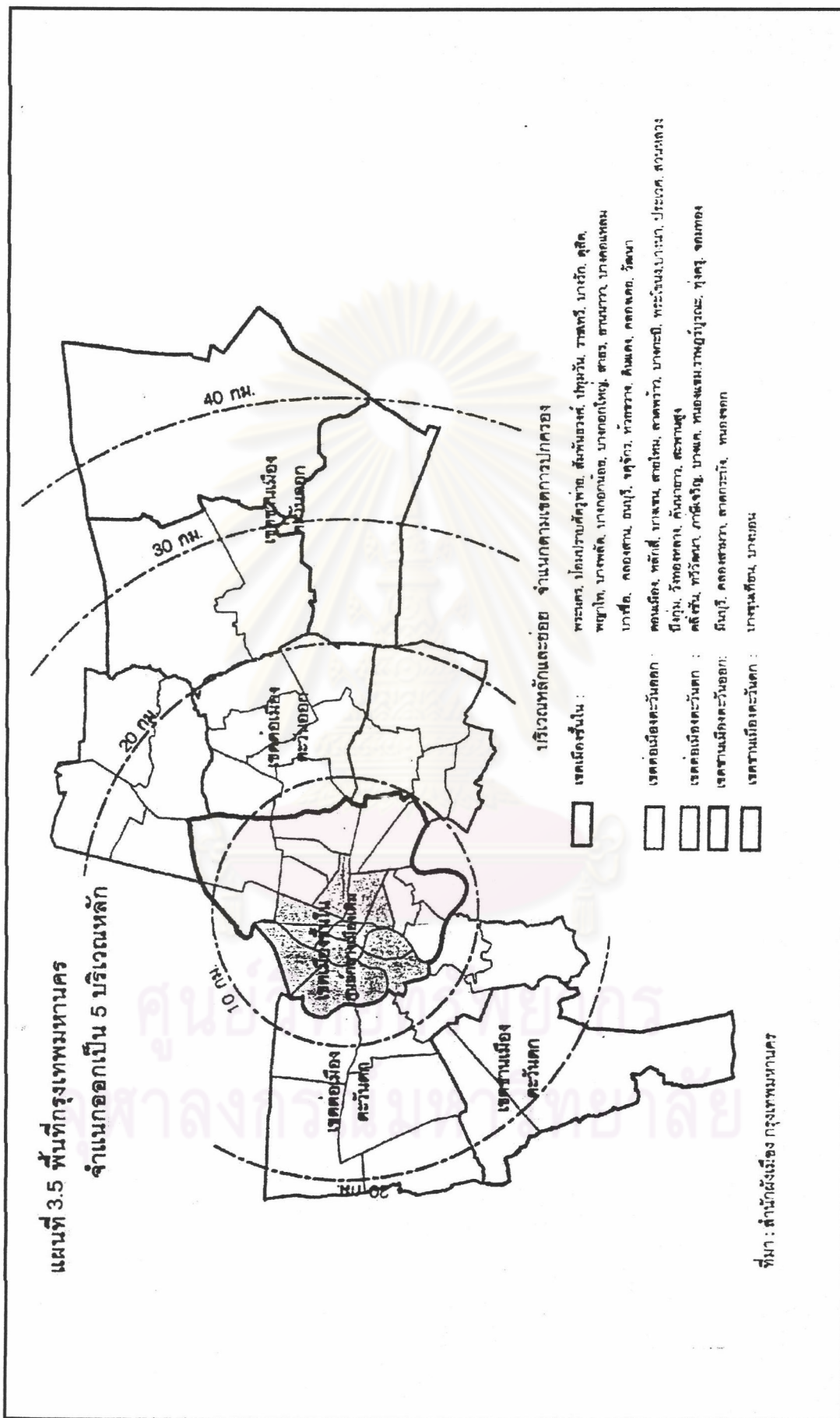
อยู่ในบริเวณนี้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เกิดลักษณะการเติบโตของเมืองไปตามสองฟากถนนเป็นแนวยาว (Ribbon Development) ส่วนพื้นที่ด้านในที่ถัดจากถนนเข้าไปจะเป็นที่พักอาศัยในลักษณะบ้านเดี่ยว กลุ่มหมู่บ้านขนาดต่างๆ กระจายอยู่ทั่วไป นอกจากนั้นเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ จะเห็นได้ว่า การใช้ที่ดินของพื้นที่ฝั่งธนบุรีในระยะ 70 ปีที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวต่อไปเรื่อยๆ เช่น เขตตลิ่งชัน เขตทวีวัฒนา เขตภาษีเจริญ เขตบางแค เขตหนองแขม เขตจอมทอง เป็นต้น

จากแผนที่ 3.4 แสดงการขยายตัวของพื้นที่เมือง (Urbanized Area) ของปี พ.ศ. 2530 ปี พ.ศ. 2536 และ ปี พ.ศ. 2538 จะเห็นได้ว่าในช่วงแรกปี พ.ศ. 2530 กรุงเทพมหานครจะขยายตัวอยู่ในเขตชั้นในและเขตชั้นกลาง หรือในแนววงแหวนรอบนอก โดยมีพื้นที่เมือง 302.271 ตารางกิโลเมตร ต่อมาในปี พ.ศ. 2536 มีการตัดถนนและขยายถนน ทำให้การคมนาคมขนส่งสะดวกขึ้น เมืองเริ่มขยายตัวตามเส้นทางคมนาคม เมืองเริ่มขยายตัวตามเส้นทางคมนาคมในด้านทิศตะวันตก ได้แก่ ถนนธนบุรี-ปากท่อ(ถนนพระราม 2) ถนนเพชรเกษม ถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี ด้านทิศเหนือ ได้แก่ ถนนพหลโยธิน ถนนวิภาวดีรังสิต ด้านทิศตะวันออก ได้แก่ ถนนรามคำแหง ถนนรามอินทรา ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ถนนศรีนครินทร์ โดยรวมแล้วในปี พ.ศ. 2536 มีพื้นที่เมืองเพิ่มขึ้นเป็น 500.00 ตารางกิโลเมตร ซึ่งเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2530 ถึง 65% ในเวลาเพียง 6 ปี โดยพื้นที่เมืองได้มีการขยายตัวออกไปจากเขตเมืองชั้นใน ไปยังเขตต่อเมืองทั้งทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก โดยทางฝั่งตะวันตกจะมีอัตราการขยายตัวสูงในเขตภาษีเจริญ เขตบางแค เขตราชบุรีบูรณะ เขตหนองแขม

ส่วนในปี พ.ศ. 2536 ถึงปี พ.ศ. 2538 พื้นที่เมืองของกรุงเทพมหานคร เพิ่มขึ้นเป็น 613.00 ตารางกิโลเมตรหรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 18.56 และเป็นที่น่าสังเกตว่า บริเวณเขตชานเมืองมีอัตราการขยายตัวสูงเกินกว่าร้อยละ 60 ของพื้นที่เมืองเดิมในเวลาเพียง 2 ปี รองลงมาคือบริเวณเขตต่อเมืองตะวันตก ในอัตราร้อยละ 36.46 ซึ่งเขตที่มีการขยายตัวสูงตามลำดับคือ เขตตลิ่งชัน เขตหนองแขม เขตบางแค และเขตภาษีเจริญ การขยายตัวของเมืองในปี พ.ศ. 2538 ในแต่ละบริเวณมีลักษณะต่างกันดังนี้

- การขยายตัวของเขตเมืองชั้นใน (Inner City) ประกอบด้วยศูนย์กลางเมืองเดิมและเขตต่างๆ รวม 22 เขต ได้แก่ พื้นที่ในเขตพระนคร ป้อมปราบศัตรูพ่าย สัมพันธวงศ์ ปทุมวัน ราชเทวี บางรัก ดุสิต พญาไท บางพลัด บางกอกน้อย บางกอกใหญ่ สาทร ยานนาวา บางคอแหลม บางซื่อ คลองสาน ธนบุรี จตุจักร ห้วยขวาง ดินแดง คลองเตย วัฒนา เป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานชุมชนในระยะเริ่มแรก เป็นเขตชุมชนหนาแน่นที่อยู่ใจกลางเมือง พื้นที่ส่วนใหญ่ถูกใช้จนเกือบหมด พื้นที่สำหรับการพัฒนาเหลืออยู่น้อยมาก การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัย

แผนที่ 3.5 พื้นที่กรุงเทพมหานคร
จำแนกออกเป็น 5 บริเวณหลัก

ที่มา : สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร

สถาบันราชการ วัดและสถานศึกษา ย่านธุรกิจการค้าหนาแน่น มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่เข้มข้นมากขึ้น โดยเปลี่ยนจากอาคารในแนวราบเป็นอาคารสูงประเภทสำนักงานและที่พักอาศัย เป็นบริเวณที่มีราคาที่ดินเพิ่มสูงขึ้นและมีปัญหาด้านการจราจร อาคารสำนักงานและที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้สูงจึงอยู่ในเขตนี้ โดยกระจายไปตามถนนและซอยที่มีสาธารณูปโภคสมบูรณ์ในสภาพแวดล้อมที่ดี เช่น ย่านสุขุมวิท ถนนรัชดาภิเษก ถนนรามคำแหง ถนนจรัญสนิทวงศ์ เป็นต้น จำนวนประชากรในเขตนี้มีแนวโน้มลดลง แต่ความหนาแน่นประชากรในเขตต่างๆ ส่วนใหญ่เกินกว่า 10,000 คนต่อตารางกิโลเมตร

- การขยายตัวของเขตต่อเมือง (Urban Fringe) ประกอบด้วยพื้นที่ทางฝั่งตะวันออก 14 เขต และทางฝั่งตะวันตก 8 เขต ได้แก่ พื้นที่ในเขตคอนเมือง หลักสี่ บางเขน สายไหม ลาดพร้าว บางกะปิ พระโขนง บางนา ประเวศ สวนหลวง บึงกุ่ม วังทองหลาง คันนายาว สะพานสูง คลองจั่น ทวีวัฒนา ภาษีเจริญ บางแค หนองแขม ราษฎร์บูรณะ ทุ่งครุ จอมทอง เป็นเขตที่มีการขยายตัวของประชากร การใช้ที่ดินของเขตนี้ส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยและย่านการค้า กระจายตัวให้บริการย่านที่พักอาศัย เช่น ย่านบางกะปิ ย่านลาดพร้าว ย่านบางพลัด ย่านบางแค เป็นพื้นที่ที่รองรับการขยายตัวจากเขตเมืองชั้นใน ซึ่งปัจจุบันในเขตนี้เป็นบริเวณที่มีการพัฒนาเมืองอย่างกระจัดกระจาย (Urban Sprawl)

- การขยายตัวของเขตชานเมือง (Suburb) เป็นเขตที่มีลักษณะผสมระหว่างเมืองกับชนบท ได้แก่ พื้นที่ในเขตมีนบุรี คลองสามวา ลาดกระบัง หนองจอก บางขุนเทียน บางบอน การใช้ที่ดินด้านชานเมืองตะวันออกส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ส่วนทางด้านชานเมืองตะวันตกจะเป็นพื้นที่จำพวกสวนผัก สวนผลไม้และดอกไม้ พื้นที่ส่วนหนึ่งจะถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์เพื่อการเกษตรกรรม ส่วนบริเวณที่อยู่อาศัยจะหนาแน่นตามเส้นทางคมนาคมสายหลัก ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบ Ribbon Development พื้นที่ด้านหลังจะเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ที่ทิ้งร้าง

3.2 ทิศทางการขยายตัว

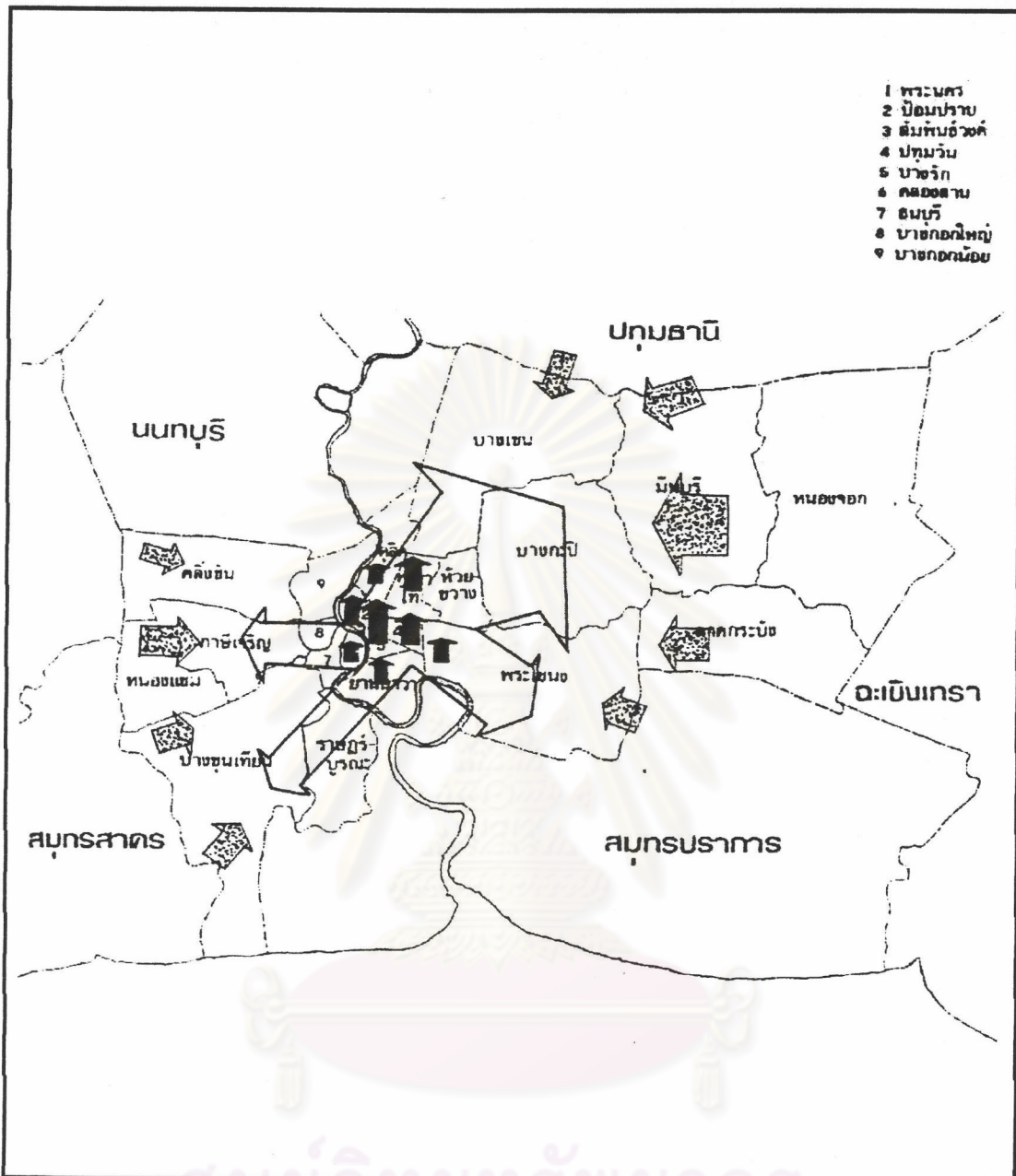
1. ทิศทางการขยายตัวตามแนวราบ

การขยายตัวจะไปตามแนวเหนือ-ใต้ ในสัดส่วนที่สูงกว่าแนวตะวันออก-ตะวันตก เนื่องจากแนวเหนือ-ใต้ มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกกว่า พื้นที่มีการรุคตัวและประสบปัญหาน้ำท่วมน้อยกว่าแนวตะวันออก-ตะวันตก โดยแนวเหนือ-ใต้จะอยู่ทางฝั่งพระนคร ได้แก่ เขตบางเขน ขยายตัวไปติดต่อกับจังหวัดนนทบุรี และเขตพระโขนง ขยายตัวไปติดต่อกับจังหวัดสมุทรปราการตามแนวถนนสายหลัก เช่น ถนนพหลโยธิน ถนนวิภาวดีรังสิต ถนนสุขุมวิท

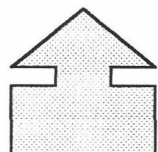
ถนนสายบางนา-ตราด เป็นต้น ทางด้านตะวันออกส่วนใหญ่จะมีการขยายตัวไปทางเขตบางกะปิ เขตมีนบุรี และเขตลาดกระบัง แต่เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้มีการทรุดตัวของพื้นดินและมีปัญหาน้ำท่วม ประกอบกับมีคันกั้นน้ำและพื้นที่สีเขียวห้ามปลูกสร้างอาคารบริเวณเขตมีนบุรีและเขตลาดกระบัง เพื่อเป็นพื้นที่รับน้ำท่วมทำให้ทิศทางการขยายตัวทางแนวราบด้านนี้ถูกจำกัดลงโดยอุปสรรคดังกล่าว ส่วนทางด้านฝั่งตะวันตก ได้แก่ ฝั่งธนบุรี มีทิศทางการขยายตัวไปทางเขตบางกอกน้อย ติดต่อกับจังหวัดนนทบุรี เขตตลิ่งชัน ตามถนนสายปิ่นเกล้า-นครชัยศรี เขตภาษีเจริญ เขตบางแค และเขตหนองแขม ตามถนนสายเพชรเกษม และถนนบางแวก เขตราษฎร์บูรณะ เขตบางขุนเทียน ตามถนนสายธนบุรี-ปากท่อและถนนสุขสวัสดิ์ เชื่อมติดกับอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ แต่การขยายตัวทางฝั่งธนบุรียังไม่สูงเท่ากับฝั่งพระนคร ทั้งนี้เนื่องจากโครงข่ายสาธารณูปโภคต่างๆ ยังขยายไม่ทั่วถึงทั้งพื้นที่ ประกอบกับแรงต้านของพื้นที่เกษตรกรรมที่ยังให้ผลผลิตค่อนข้างสูงอยู่

2. ทิศทางการขยายตัวตามแนวตั้ง

ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณเขตต่างๆ ในเขตชั้นในและเขตชั้นกลางบางเขต เช่น เขตบางกอกน้อย บริเวณเชิงสะพานพระปิ่นเกล้า และเขตพระโขนง บริเวณเพลินจิตจนถึงเอกมัย การขยายตัวมีทั้งการใช้ที่ดินประเภทพาณิชย์กรรม แหล่งงาน บริการ และที่อยู่อาศัยหนาแน่นสูง โดยทิศทางหลักจะอยู่บริเวณ เขตบางรัก เขตปทุมวัน ซึ่งส่วนจะเป็นกิจกรรมประเภทการค้า แหล่งงานที่สำคัญ ศูนย์การค้าระดับภาค ที่อยู่อาศัยหนาแน่นสูงของผู้มีรายได้สูง เช่น อาคารชุดราคาแพง จากเขตบางรักและเขตปทุมวัน ทิศทางการขยายตัวตามแนวตั้งจะมีทิศทางไปตามถนนสุขุมวิท ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ ถนนพญาไท ถนนราชปรารภ ถนนพหลโยธิน ถนนอโศกดินแดง และถนนวิภาวดีรังสิต ในเขตพระโขนง เขตพญาไท และเขตห้วยขวาง โดย 2 เขตแรกมีการขยายตัวของการใช้ที่ดินประเภทพาณิชย์กรรม และที่อยู่อาศัยแบบหนาแน่นสูงในสัดส่วนใกล้เคียงกัน แต่แตกต่างกันที่ที่อยู่อาศัยแบบหนาแน่นสูงของเขตพระโขนงและเขตพญาไทจะตอบสนองความต้องการของผู้มีรายได้สูง และผู้มีรายได้ปานกลาง ส่วนเขตห้วยขวางมีการขยายตัวของที่อยู่อาศัยเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะเป็นที่อยู่อาศัยแบบหนาแน่นสูงที่ตอบสนองผู้มีรายได้ปานกลาง และผู้มีรายได้ต่ำ (แผนที่ 3.6)

ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจจากระบบกับรูปแบบการพัฒนาเมือง : กรณีศึกษา พื้นที่เมืองตามแนวถนนเพชรเกษม กรุงเทพมหานคร

Not to scale	แสดง ทิศทางการขยายตัวของการใช้ที่ดิน	แผนที่ 3.6
ที่มา : สักดิ์ชัย ศิริจันทร์ภาณุ, 2545	<p>สัญลักษณ์</p> <ul style="list-style-type: none"> การขยายตัวของเมืองแนวตั้ง การขยายตัวของเมืองแนวราบ จุดล้นการขยายตัวของเมือง 	<p>ทิศเหนือ</p>

3.3 สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

เนื่องจากการศึกษามีพื้นที่ศึกษาครอบคลุมพื้นที่ 4 เขต ได้แก่ เขตบางกอกใหญ่ เขตภาษีเจริญ เขตบางแค และเขตหนองแขม ดังนั้นจึงขอกล่าวถึงสภาพทั่วไปของพื้นที่ โดยแยกให้เห็นลักษณะเฉพาะของทั้ง 4 เขตในแต่ละหัวเรื่อง และจะกล่าวถึงสภาพโดยรวมของพื้นที่ศึกษาในลำดับต่อไป

3.3.1 วิวัฒนาการ และการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

1. เขตบางกอกใหญ่

ชุมชนเขตบางกอกใหญ่ เมื่อแรกเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายตามริมแม่น้ำเจ้าพระยา และเกาะตัวเรียงราย เข้าไปตามริมคลองที่เชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยา คือคลองมอญ และคลองบางกอกใหญ่รวมทั้งเรียงรายอยู่ 2 ฝั่งคลองซอยที่เชื่อมต่อกับคลองหลักคือคลองมอญ คลองบางกอกใหญ่ และคลองย่อยอื่นที่เชื่อมถึงแม่น้ำเจ้าพระยาได้อีก คลองซอยที่มีประชาชนปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่มากที่สำคัญก็ได้แก่คลองวัดอรุณ คลองวัดราชสิทธิาราม คลองวัดสังข์กระจาย คลองบางลำเจียกน้อย คลองคันไทร คลองวัดคีตวาด คลองวัดพระราชาสีก คลองอภิชาติ และคลองวัดท่าพระ

เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ในเขตบางกอกใหญ่ เป็นที่ราบลุ่ม มักจะถูกน้ำท่วมในฤดูฝนที่มีฝนตกหนักและมีน้ำหลากมาเรื่อยๆจึงมีคลองธรรมชาติเกิดขึ้นมาก ต่อมามีการขุดคลองเชื่อมเพื่อการสัญจรและการชลประทานมาตั้งแต่อดีตกาล รวมทั้งมีการขุดคลองเพิ่มเติมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พื้นที่บางกอกใหญ่จึงมีการกระจายตัวของชุมชนในอดีต ตามบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและริมคลอง เป็นส่วนใหญ่ ดังกล่าวมาแล้ว ส่วนพื้นที่ดินด้านในที่ห่างจากริมคลองก็มีการขุดท้องร่อง เพื่อให้พื้นดินได้รับน้ำ และความชุ่มชื้น จึงมีความอุดมสมบูรณ์ดีเหมาะในการทำการเกษตร โดยมีการทำสวนผลไม้ และพืชต่างๆที่มีชื่อมาก ผลไม้ที่มีชื่อในเขตบางกอกใหญ่มาแต่อดีตกาล

ได้แก่ ลิ้นจี่ ลำไย ส้มเขียวหวาน ส้มโอ มะไฟ ซึ่งเป็นผลไม้ที่มีชื่อเสียงมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในชื่อผลไม้ “บางบน” จนกระทั่งเมื่อมีการก่อสร้างถนน และมีการใช้รถยนต์ในการเดินเรือเป็นพาหนะจากคราบน้ำมัน ทำให้คุณภาพน้ำเสีย ทำให้น้ำตามคลองต่างๆเกิดมลภาวะมากขึ้น ผลไม้ต่างๆในเขตบางกอกใหญ่ และในพื้นที่อื่นๆของฝั่งธนบุรี จึงคือยคุณภาพและปริมาณลงมาก

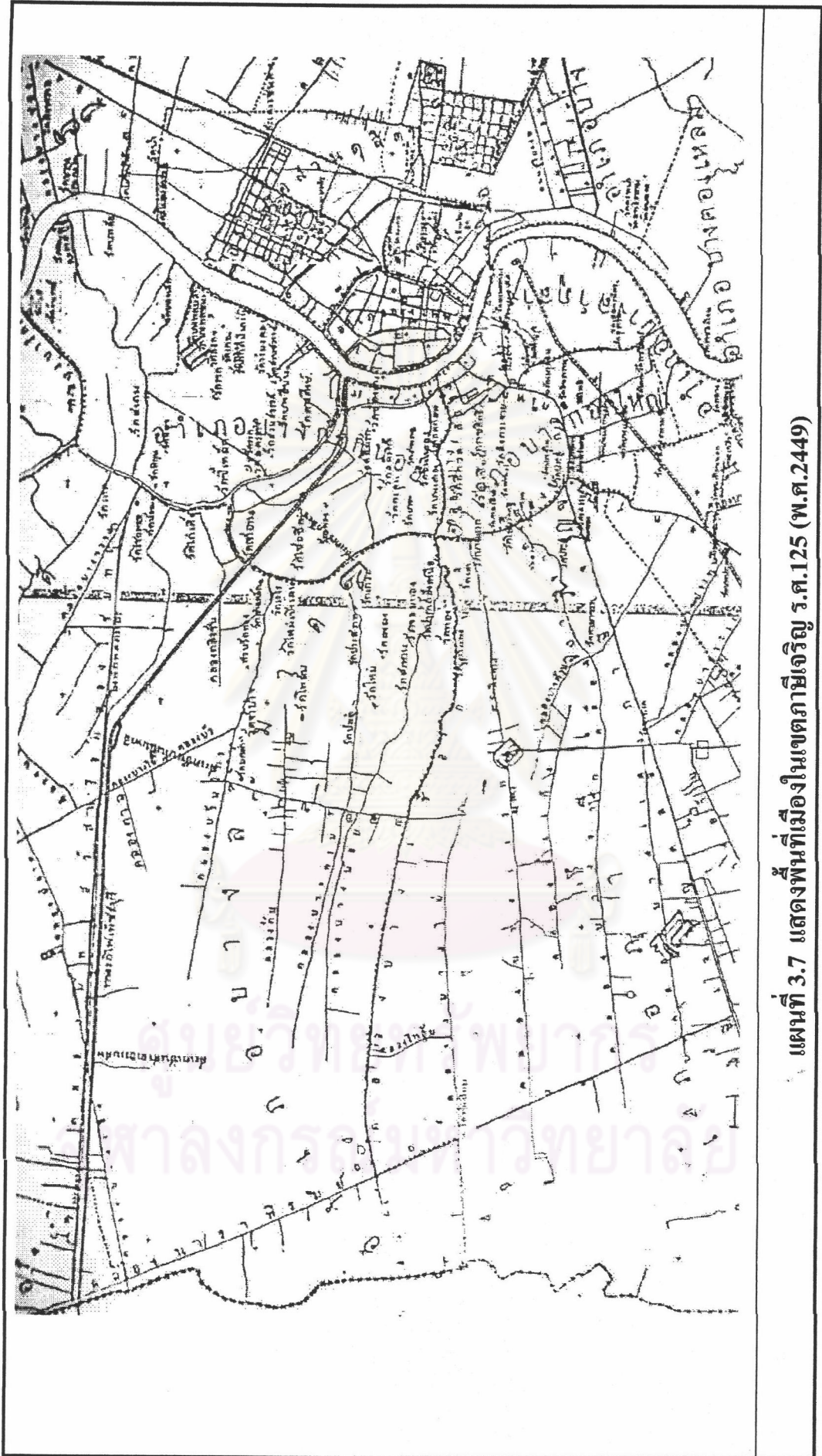
การพัฒนาของระบบคมนาคมที่เปลี่ยนจากระบบการสัญจรทางน้ำมาเป็นการสัญจรทางบกหรือระบบถนน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นประชาธิปไตย ทำให้มีการก่อสร้างถนนมากขึ้น บทบาทและความสำคัญของลำน้ำและคลองต่างๆก็ลดลงเรื่อยๆ การรวมตัวของชุมชนและการตั้งถิ่นฐานได้กระจายไปเกาะตามริมถนนแทนริมคลอง มีลักษณะสิ่งปลูกสร้างเป็นอาคาร ตึก เช่น ตึกแถว และอาคารพาณิชย์ เปลี่ยนจากอาคารบ้านไม้ หรือครึ่งตึกครึ่งไม้ของบ้านพักอาศัยริมคลอง ถนนสำคัญที่มีการเชื่อมโยงกับพื้นที่ฝั่งตะวันออก คือ กรุงเทพมหานครในระยะแรกๆ ก็คือถนนจรดสนิทวงศ์ ถนนเพชรเกษม ที่เชื่อมวงเวียนใหญ่ และถนนอิสรภาพที่เชื่อมวงเวียนเล็ก เพื่อเลี้ยวเข้าถนนประชาธิปไตย ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่สะพานพุทธยอดฟ้าหรือสะพานพระปกเกล้า และต่อมามีถนนจรดสนิทวงศ์ที่เชื่อมกับถนนรัชดาภิเษกที่ถนนเพชรเกษมเพื่อต่อไปยังสะพานกรุงธนบุรีที่จะข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังฝั่งตะวันออกได้ทางทิศเหนือหรือเชื่อม ไปยังสะพานกรุงเทพ เพื่อข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานครทางด้านใต้ได้เช่นกัน

จากการที่พื้นที่เขตบางกอกใหญ่ มีถนนสายหลักอยู่เพียงไม่กี่สายโดยขาดการวางแผนพัฒนาเมือง เพื่อสร้างเครือข่ายของระบบถนนสายรองให้สมบูรณ์ไว้รองรับการขยายตัวของประชากรตั้งแต่ต้น รวมทั้งมิได้มีมาตรการทางผังเมืองเพื่อการควบคุมที่ดี จึงปรากฏว่าการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้างเพื่อการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน จึงเป็นการปลูกสร้างอย่างอิสระไม่เป็นระเบียบ และขาดความสวยงาม มีอาคารชนิดต่างๆ หลากรูปแบบ และลักษณะของสถาปัตยกรรม ที่เป็นเอกภาพและความสวยงามที่มีคุณค่า รวมทั้งการพัฒนาเพื่อการตั้งถิ่นฐานก็เกาะเรียงรายอยู่เป็นส่วนใหญ่ตามเส้นทางคมนาคมทั้งทางน้ำ และทางบก ในขณะที่พื้นที่ด้านในยังคงเป็นพื้นที่ว่างเปล่า ที่ขาดการสนับสนุนของระบบโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ จึงยังคงถูกปล่อยให้เป็นพื้นที่ว่าง หรือที่สวนที่มีสภาพเสื่อมโทรมของผลผลิตทางการเกษตรกรรมและรอวันที่จะเปลี่ยนเจ้าของ และเปลี่ยนบทบาทของการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นอย่างอื่นต่อไป

2. เขตภาษีเจริญ และเขตบางแค

จากหลักฐานแผนที่มณฑลกรุงเทพซึ่งพิมพ์โดยกรมแผนที่ทหารในปี พ.ศ. 2449 (แผนที่ 3.7) แสดงให้เห็นว่าพื้นที่เขตภาษีเจริญและเขตบางแค เดิมมีชื่อว่า อำเภอภาษีเจริญ ในเขตมณฑลกรุงเทพ. ในช่วงเวลาดังกล่าวยังไม่มีการพัฒนาระบบถนนในบริเวณนี้ การคมนาคมในท้องถิ่นจึงต้องใช้คลองซอยสายต่างๆ ที่เชื่อมกับคลองชักพระ คลองบางกอกน้อย และคลองบางกอกใหญ่ คลองซอยเหล่านี้มักวางตัวในแนวตะวันตก-ตะวันออก ได้แก่ คลองบางแค

แผนที่ 3.7 แสดงพื้นที่เมืองในเขตภาคเหนือ ร.ศ.125 (พ.ศ.2449)

คลองภาษีเจริญ คลองบางอ้าย คลองบางโคกตัด คลองบางไผ่ คลองบางแวก คลองบางซี้เก็ง คลองนราภิรมย์(คลองทวีวัฒนา) คลองบางจาก ฯลฯ

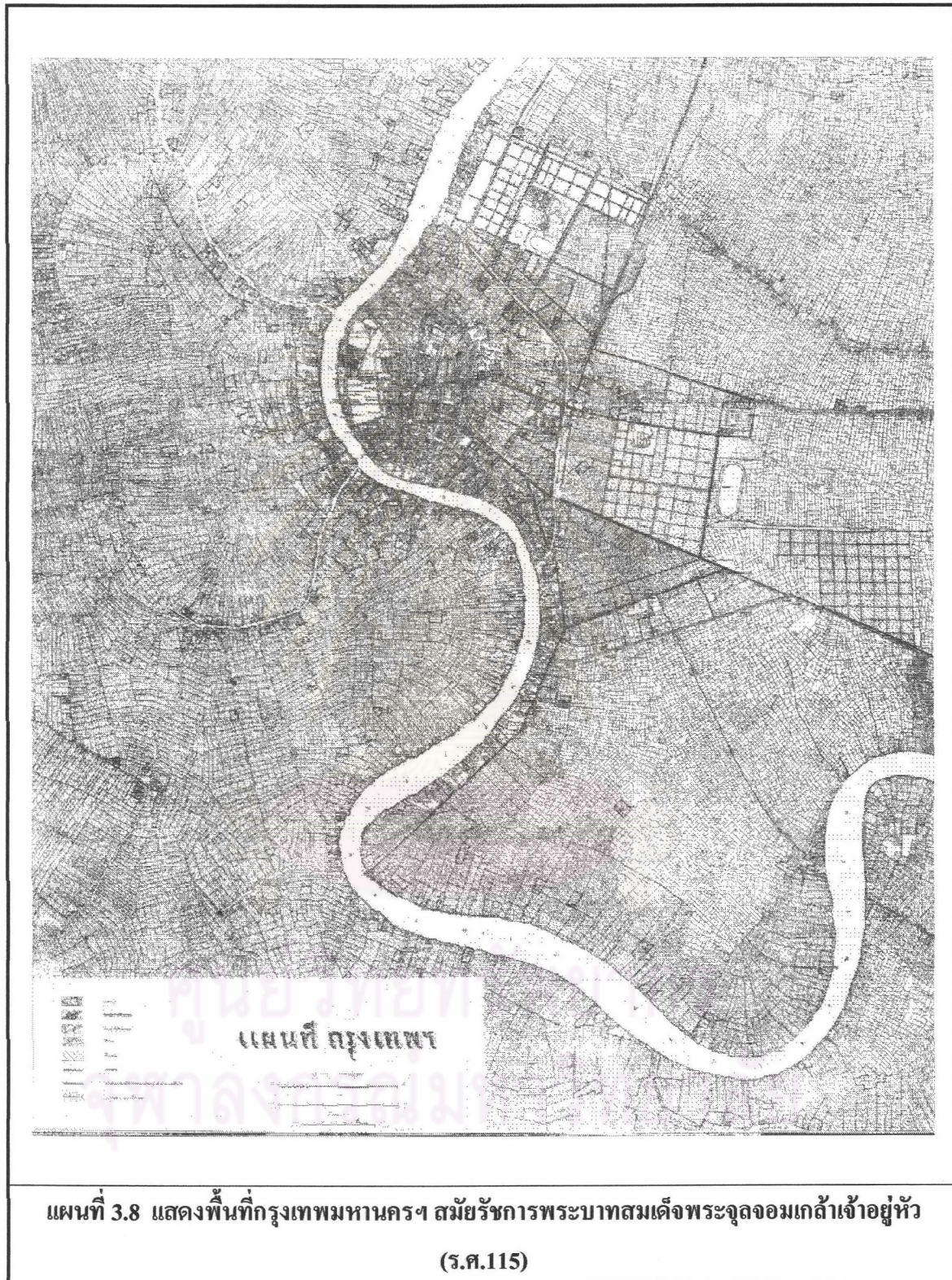
การใช้ที่ดินโดยทั่วไปในขณะนั้นเป็นสวนผลไม้ผสม ได้แก่ กล้วย มะละกอ ส้ม ละครูด ส้มโอ ขนุน ทูเรียน ฯลฯ บ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นกลุ่มตามริมคลอง โดยมีความหนาแน่นในบริเวณที่อยู่ใกล้กับจุดตัดของคลอง โดยเฉพาะปากคลองสายต่างๆ ที่ต่อเนื่องกับคลองบางกอกน้อย ทั้งนี้มีวัดเป็นศูนย์รวมของชุมชน โดยวัดที่มีชื่อปรากฏในแผนที่ขณะนั้น ได้แก่ วัดประคู้(วัดประคู้บางจาก) วัดฉิมพลี(วัดไชยฉิมพลี) วัดทอง(วัดทองศาลางาม) วัดกำแพง วัดนก วัดบางแวก วัดโบสถ์(วัดโบสถ์อินสารเพชร) วัดบางแค(วัดนิมมานรดี) วัดอัปสรสวรรค์ และวัดเพลง

พื้นที่ด้านตะวันออกของเขตภาษีเจริญซึ่งเชื่อมต่อกับคลองบางกอกน้อย เป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนริมน้ำมาตั้งแต่ดั้งเดิม ซึ่งจากการศึกษาสถาปัตยกรรมของวัดที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันคาดว่ามีการตั้งแต่มัยต้นกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างน้อย ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเชื่อมฝั่งกรุงเทพมหานครและฝั่งธนบุรีเข้าด้วยกัน นับเป็นจุดเริ่มของการพัฒนาโครงข่ายถนนในฝั่งธนบุรี จนถึงปัจจุบัน มีสะพานเชื่อมต่อฝั่งทั้งสองฝั่งถึง 9 สะพาน มีการพัฒนาโครงข่ายถนน ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพการใช้ที่ดิน จากสวนผสมมาเป็นที่พักอาศัยในลักษณะบ้านจัดสรร เป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมา

จากแผนที่กรุงเทพมหานครสมัยรัชกาลที่ 5 (แผนที่ 3.8) พบว่า สภาพการใช้ที่ดินในเขตภาษีเจริญและเขตบางแค เป็นเรือกสวน ไร่นา และชุมชนเล็กๆ ตามสองฝั่งคลอง ซึ่งใช้เป็นเส้นทางคมนาคมหลัก ต่อมา มีการสร้างถนนเพิ่มมากขึ้นเพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งทางบกติดต่อกับพื้นที่ข้างเคียง ทำให้การตั้งถิ่นฐานรุกคืบพื้นที่เรือกสวน ไร่นามากขึ้น

การใช้ที่ดินในเขตภาษีเจริญ ในปี พ.ศ. 2529 พื้นที่ปลูกสร้างอาคารพักอาศัยมีความหนาแน่นอยู่บริเวณสองฟากถนนสายหลัก เช่น ถนนเพชรเกษม ถนนสุขาภิบาล 1 ถนนพัฒนาการ รวมทั้งบริเวณสองฝั่งคลองสายหลัก เช่น คลองภาษีเจริญ คลองราชมนตรี คลองบางแวก คลองบางจาก และคลองบางพลี เป็นต้น ชุมชนดังกล่าวมักเป็นชุมชนที่มีมาแต่อดีต ซึ่งสังเกตได้จากการอาศัยคลองเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ โดยชุมชนส่วนใหญ่อยู่ภายในรัศมี 0.5-1 กิโลเมตรจากถนนและลำคลอง มีพื้นที่เรือกสวน ไร่นา อยู่ถัดเข้าไป

การขยายถนนเพชรเกษมและการสร้างถนนวงแหวนรอบนอก ทำให้มีการขยายตัวของพื้นที่ปลูกสร้างอาคารในเขตภาษีเจริญและเขตบางแคมากขึ้น การใช้ที่ดินในปี พ.ศ. 2536 มีการใช้ที่ดินเพื่อการพักอาศัยเพิ่มจากปี พ.ศ. 2529 มาก โดยเฉพาะบริเวณถนนพุทธมณฑลสาย 2 และ ถนนพัฒนาการ ส่วนใหญ่ของแปลงที่ดินที่มีการพัฒนาเพิ่มขึ้นจะมีขนาดใหญ่

ที่มา : Sternstein, L. Portrait of Bangkok. Bangkok , 1982

ซึ่งมีลักษณะของบ้านจัศสรร ที่ดินจัศสรร และทาว์นเฮ้าส์ ซึ่งมีแนวโน้มน่าจะรุกกล้าเข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรมดั้งเดิมมากขึ้น

3. เขตหนองแขม

นับเนื่องจากอดีตมาเกือบศตวรรษที่ราบลุ่มผืนใหญ่ที่มีหนองน้ำหนาแน่นไปด้วยพงแขมทางฝั่งตะวันตกของกรุงเทพฯ แห่งเมืองสยาม ได้รับการสถาปนาการปกครองส่วนภูมิภาคให้เป็นอำเภอหนึ่งในกระทรวงนครบาล เมื่อปีพุทธศักราช 2445 การพัฒนาเขตหนองแขมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ที่ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญในการกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ท้องถิ่นของส่วนกลางและปริมณฑล เพื่อให้ข้าบเมืองพระยุคลบาทได้ออกไปดูแลบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่พสกนิกรต่างๆพระเนตรพระกรรณสนองพระบรมราโชบาย ในการพัฒนาฟื้นฟูความเป็นอยู่ของประชาชนให้เจริญรุ่งเรืองทัดเทียมกับอารยประเทศ ซึ่งในรัชสมัยของพระองค์ได้มีการทำนุทำบำรุงบ้านเมืองไปสู่เมืองไปสู่ระบบที่เป็นสากลในทุกๆด้าน นำความศิวิไลซ์มาสู่เมืองสยามให้ปรากฏแก่ชาวโลกทั่วไป รวมทั้งหนองน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ฝั่งตะวันตกของกรุงเทพฯ แห่งนี้ก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ โปรดเกล้าฯ ยกราชการปกครองส่วนภูมิภาคนี้ สถาปนาเป็นอำเภอ โดยมีชื่อเรียกในราชการว่า “อำเภอหนองแขม” ตั้งแต่นั้นมา

จากความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ดังกล่าว ชาวหนองแขมส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก กอปรกับเป็นพื้นที่ห่างไกลจากใจกลางเมืองหลวงโดยมีเขตติดต่อกับอำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร การติดต่อค้าขายผลิตผลทางการเกษตร จึงต้องพึ่งการคมนาคมทางน้ำเป็นสำคัญ ซึ่งในอดีตการตัดถนนหนทางยังไม่สะดวกเช่นปัจจุบันประชาชนในพื้นที่จึงใช้คลองที่มีอยู่จำนวนมากในการประกอบสัมมาอาชีพ โดยมียี่คลองภาษีเจริญเป็นเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชาวหนองแขมมานับเป็นเวลายาวนาน ซึ่งคลองนี้ยังเป็นเส้นทางเสด็จฯ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่ทรงใช้เป็นเส้นทางในการเสด็จประพาสไปยังจังหวัดราชบุรี และจังหวัดใกล้เคียงอีกด้วย ทำให้ความเจริญของท้องถิ่นโดยทั่วไปจะอยู่บริเวณอยู่สองฝั่งคลองภาษีเจริญนี้ตลอดลำคลอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณวัดหนองแขม ซึ่งเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอหนองแขมในสมัยนั้นด้วย ในอาณาบริเวณแห่งนี้มีที่ตั้งของสถานีตำรวจ โรงสี ตลาดแหล่งชุมชนต่างๆ บริเวณนี้จึงเป็นศูนย์รวมของความเจริญของอำเภอหนองแขม เป็นแหล่งที่ประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณลำคลองเล็กๆ เดินทางมาแลกเปลี่ยนสินค้า พบปะประกอบพิธีทางศาสนา ตลอดจนการติดต่อราชการกับฝ่ายปกครองของบ้านเมืองด้วย

เมื่อความเจริญของเมืองหลวงพัฒนาเป็นสากลมากขึ้น ความเจริญนั้นก็แผ่ขยายมายังอำเภอท้องแถบชานเมืองด้วย หนองแขมจึงได้มีการพัฒนาท้องถิ่นในหลายๆด้าน มีการ

ตัดถนนหนทางเพื่อเชื่อมต่อความเจริญในทางบกมากขึ้น ซึ่งแต่เดิมจะใช้เส้นทางน้ำเป็นส่วนใหญ่ การติดต่อค้าขายสะดวกมากขึ้นทั้งการติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง และการติดต่อยังศูนย์กลางของเมืองหลวง มีการขยายขยายที่อยู่อาศัยขึ้นมาทางบกบริเวณริมถนน การคมนาคมทางบกเริ่มพัฒนาขึ้นเรื่อยๆเนื่องจากมีความสะดวกและรวดเร็วมีการตัดถนนเพชรเกษม ซึ่งเป็นเส้นทางหลักเชื่อมโยงจากเมืองหลวงผ่านซานเมืองและต่อไปยังจังหวัดด้านฝั่งตะวันตกและฝั่งใต้ของประเทศ ความเจริญจึงแผ่ขยายมาอย่างรวดเร็ว เส้นทางน้ำเดิมจึงมีการใช้น้อยลงประชาชนหันมาใช้เส้นทางถนนกันมาก สองข้างถนนจึงมีประชาชนอยู่อาศัย และประกอบธุรกิจการงานกันอย่างกว้างขวาง เนื่องจากหนองแขมเป็นประตูแรกที่ชาวจังหวัดต่างๆจากฝั่งตะวันตกและใต้จะต้องผ่านเข้ามาสู่เมืองหลวง และเป็นพื้นที่ซานเมืองหลวงก่อนออกไปสู่จังหวัดอื่นจากแหล่งชุมชนเดิมที่บริเวณวัดหนองแขมริมคลองภาษีเจริญ จึงมีการขยายออกไปเรื่อยๆแม้กระทั่งที่ว่าการอำเภอหนองแขมเดิมก็ย้ายจากที่เดิมมาอยู่บริเวณปากคลองมหาสาร ใกล้กับถนนเลียบคลองภาษีเจริญฝั่งเหนือ เพื่อรองรับการขยายตัวของชุมชน ซึ่งมีการเติบโตอย่างรวดเร็ว เมื่อ พ.ศ. 2452 ซึ่งอำเภอแห่งนี้ได้ให้บริการแก่ประชาชนอยู่จนกระทั่งปี พ.ศ. 2521 จึงต้องมีการย้ายที่ตั้งอีกครั้งหนึ่งเมื่อสถานที่เดิมมีสภาพคับแคบไม่สามารถให้บริการประชาชนได้อย่างทั่วถึง โดยย้ายจากปากคลองมหาสาร มาตั้งริมถนนเพชรเกษม แขวงหนองค้างพลู ประชาชนทั่วพื้นที่สามารถเดินทางมาติดต่อราชการได้โดยสะดวก ซึ่งบริเวณแห่งนี้อยู่ใจกลางของพื้นที่หนองแขม และอยู่ติดกับเส้นทางคมนาคมหลัก คือถนนเพชรเกษม ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 นับเป็นทำเลที่เหมาะสมอย่างยิ่ง ในการที่จะให้บริการประชาชนในด้านต่างๆรวมทั้งการปกครองดูแลบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎรทั้งหมด

เมื่อกรุงเทพมหานครได้เปลี่ยนระบบบริหารราชการจากเดิม ซึ่งแบ่งพื้นที่ปกครองเป็นอำเภอก็เปลี่ยนเป็นเขตการปกครอง เขตหนองแขมจึงเป็นเขตหนึ่งในจำนวน 24 เขตแรกของการแบ่ง ถือเป็นเขตชั้นนอกที่ใหญ่ยังเป็นพื้นที่เกษตรกรรม จำนวนประชากรยังไม่หนาแน่นไม่มีแหล่งชุมชนแออัดสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปยังมีสภาพที่บริสุทธิ์ มลภาวะต่างๆยังไม่ก่อให้เกิดปัญหาความเดือดร้อนแต่อย่างใดกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีงบประมาณจากการจัดเก็บรายได้ของตนเองและเงินงบประมาณที่รัฐบาลสนับสนุน จึงได้เร่งขยายความเจริญออกไปสู่เขตซานเมืองให้มากขึ้น โดยการจัดสรรงบประมาณในการสร้างถนนหนทาง การบริการสาธารณูปโภค ทั้งในส่วนของกรุงเทพมหานครและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยมอบให้หัวหน้าเขต ซึ่งตั้งแต่เดิมเรียกว่า นายอำเภอ เป็นผู้ดูแลควบคุมและเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วรวมทั้งเขตหนองแขมนี้ด้วยเมื่อการคมนาคมไปมาสะดวก ประชาชนก็เริ่มหนาแน่นขึ้น มีการย้ายเข้ามาปลูกที่พักอาศัย โรงงานอุตสาหกรรม อาคารพาณิชย์เกิดขึ้นทั่วไป ในพื้นที่กว่า 48 ตารางกิโลเมตรของเขตหนองแขม พื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่แต่เดิมจึงลดน้อยถอยลง เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงเป็นที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น จากสังคมเกษตรกรรมเริ่มแปรเปลี่ยนเป็นสังคมธุรกิจการค้า อุตสาหกรรม ซึ่งขยายตัวมาจากเขตชั้นใน อันเนื่องมาจากนโยบายกระจายการพัฒนาโดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรมออกสู่ย่าน

ชานกรุงเทพมหานคร ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 ทำให้ย่านชานเมืองด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะเขตบางขุนเทียน เขตจอมทอง และเขตหนองแขมเกิดความเจริญเติบโตของพื้นที่อย่างรวดเร็ว

การพัฒนาโครงข่ายคมนาคมขนส่งของกรุงเทพมหานคร ให้มีโครงข่ายการสัญจรเชื่อมโยงกับพื้นที่ชานเมือง โดยเฉพาะการขยายถนนเพชรเกษม การสร้างทางด่วนชั้นที่ 1 ดินแดง-บางนา-ดาวคะนอง การสร้างถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตก (ถนนกาญจนาภิเษก) ทางคู่ขนานลอยฟ้าบรมราชชนนียิ่งทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของประชาชนในพื้นที่ฝั่งธนบุรีเพิ่มขึ้นอย่างมากและยังคงมีแนวโน้มการพัฒนาการตั้งถิ่นฐาน โดยเฉพาะ โครงการหมู่บ้านจัดสรรเข้ามาในพื้นที่เกษตรกรรมชานเมืองเพิ่มมากขึ้นทุกปี ส่งผลให้พื้นที่เกษตรกรรมชั้นดีเริ่มลดลง

3.3.2 การแบ่งเขตการปกครองและอาณาเขตติดต่อ

1. เขตบางกอกใหญ่

มีเนื้อที่ประมาณ 6.180 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,862.5 ไร่ ประกอบด้วยเขตการปกครองจำนวน 2 แขวง (แผนที่ 3.9)

- 1) แขวงวัดอรุณ เนื้อที่ 0.86 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 537.5 ไร่
- 2) แขวงวัดท่าพระ เนื้อที่ 5.320 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 3,325 ไร่

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ จดคลองมอญ ติดต่อเขตบางกอกน้อย
 ทิศใต้ จดคลองบางกอกใหญ่ ติดต่อเขตธนบุรี และเขตภาษีเจริญ
 ทิศตะวันออก จดแม่น้ำเจ้าพระยา ติดต่อเขตพระนคร
 ทิศตะวันตก จดคลองบางกอกใหญ่ ติดต่อเขตภาษีเจริญและ เขตบางกอกน้อย

2. เขตภาษีเจริญ

มีเนื้อที่ประมาณ 17.18 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 10,737.5 ไร่ ประกอบด้วยเขตการปกครองจำนวน 7 แขวง 55 หมู่บ้าน

- 1) แขวงบางหว้า มี 15 หมู่บ้าน เนื้อที่ 4.86 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,037.5 ไร่
- 2) แขวงบางค้วน มี 15 หมู่บ้าน เนื้อที่ 3.52 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,200 ไร่

- 3) แขวงบางจาก มี 7 หมู่บ้าน เนื้อที่ 2.29 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 1,431.25 ไร่
- 4) แขวงบางแวก มี 11 หมู่บ้าน เนื้อที่ 2.65 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 1,656.25 ไร่
- 5) แขวงคลองขวาง มี 7 หมู่บ้าน เนื้อที่ 0.50 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 3,325 ไร่
- 6) แขวงคูหาสวรรค์ เนื้อที่ 1.50 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 937.5 ไร่ ไม่มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเพราะเคยอยู่ในเขตเทศบาล ธนบุรีเดิม
- 7) แขวงปากคลองภาษีเจริญ เนื้อที่ 1.86 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 1,162.5 ไร่ ไม่มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพราะเคยอยู่ใน เขตเทศบาลธนบุรีเดิม

อาณาเขตติดต่อ

- ทิศเหนือ จดคลองบางเชือกหนัง ติดต่อเขตตลิ่งชัน
 ทิศใต้ ติดต่อเขตจอมทอง
 ทิศตะวันออก จดคลองบางกอกใหญ่ ติดต่อเขตบางกอกใหญ่
 ทิศตะวันตก จดคลองราชมนตรี ติดต่อเขตบางแค

3. เขตบางแค¹

มีเนื้อที่ประมาณ 46.55 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 29,093.75 ไร่

ประกอบด้วยเขตการปกครองจำนวน 4 แขวง

- 1) แขวงบางแค มี 10 หมู่บ้าน เนื้อที่ 10.50 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 6,562.5 ไร่
- 2) แขวงบางแคเหนือ มี 7 หมู่บ้าน เนื้อที่ 12.50 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 7,812.5 ไร่
- 3) แขวงบางไผ่ มี 10 หมู่บ้าน เนื้อที่ 15.80 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 9,875 ไร่

¹ เขตบางแค จัดตั้งขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงเขตการปกครองจาก 38 เขตเป็น 50 เขต ในปี พ.ศ.2540 โดยการแบ่ง แยกแขวงบางแค แขวงบางแคเหนือ และแขวงบางไผ่ ออกมาจากเขตภาษีเจริญและแขวงหลักสอง แบ่งแยกออกมาจากเขตหนองแขม

- 4) แขวงหลักสอง มี 7 หมู่บ้าน เนื้อที่ 7.75 ตารางกิโลเมตร หรือ
ประมาณ 4,843.75 ไร่

อาณาเขตติดต่อ

- ทิศเหนือ จดคลองบางเชือกหนัง ติดต่อกับเขตทวีวัฒนาและเขตคลองจั่น
ทิศใต้ จดคลองบางโคล่ ติดต่อกับเขตบางขุนเทียน และเขต
บางบอน
ทิศตะวันออก จดคลองราชมนตรี ติดต่อกับเขตภาษีเจริญ
ทิศตะวันตก จดคลองทวีวัฒนา ติดต่อกับเขตหนองแขม

4. เขตหนองแขม

มีเนื้อที่ประมาณ 35.825 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 22,390.625 ไร่

ประกอบด้วยเขตการปกครองจำนวน 2 แขวง

- 1) แขวงหนองแขม มี 14 หมู่ เนื้อที่ 18.789 ตารางกิโลเมตร หรือ
ประมาณ 11,743.125 ไร่
- 2) แขวงหนองค้างพลู มี 12 หมู่ เนื้อที่ 17.036 ตารางกิโลเมตร หรือ
ประมาณ 10,647.5 ไร่

อาณาเขตติดต่อ

- ทิศเหนือ จดคลองบางไผ่ ติดต่อกับเขตทวีวัฒนา
ทิศใต้ จดคลองหนามแดง ติดต่อกับเขตบางบอน
ทิศตะวันออก จดคลองทวีวัฒนา ติดต่อกับเขตบางแค
ทิศตะวันตก จดคลองศรีตำราญ และคลองสีวา ติดต่อกับอำเภอ
กระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร และอำเภอสามพราน
จังหวัดนครปฐม

3.3.3 ประชากร

3.3.3.1 การกระจายตัวและความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่ศึกษา

ในปี พ.ศ.2544 กรุงเทพมหานครมีประชากร 5,680,380 คน โดยแยก
เป็นชาย 2,761,012 คน หญิง 2,919,368 คน เขตที่มีประชากรมากที่สุดคือ เขตธนบุรี มี
ประชากร 184,181 คน เขตที่มีประชากรน้อยที่สุดคือ เขตสัมพันธวงศ์ มีประชากร 36,925 คน

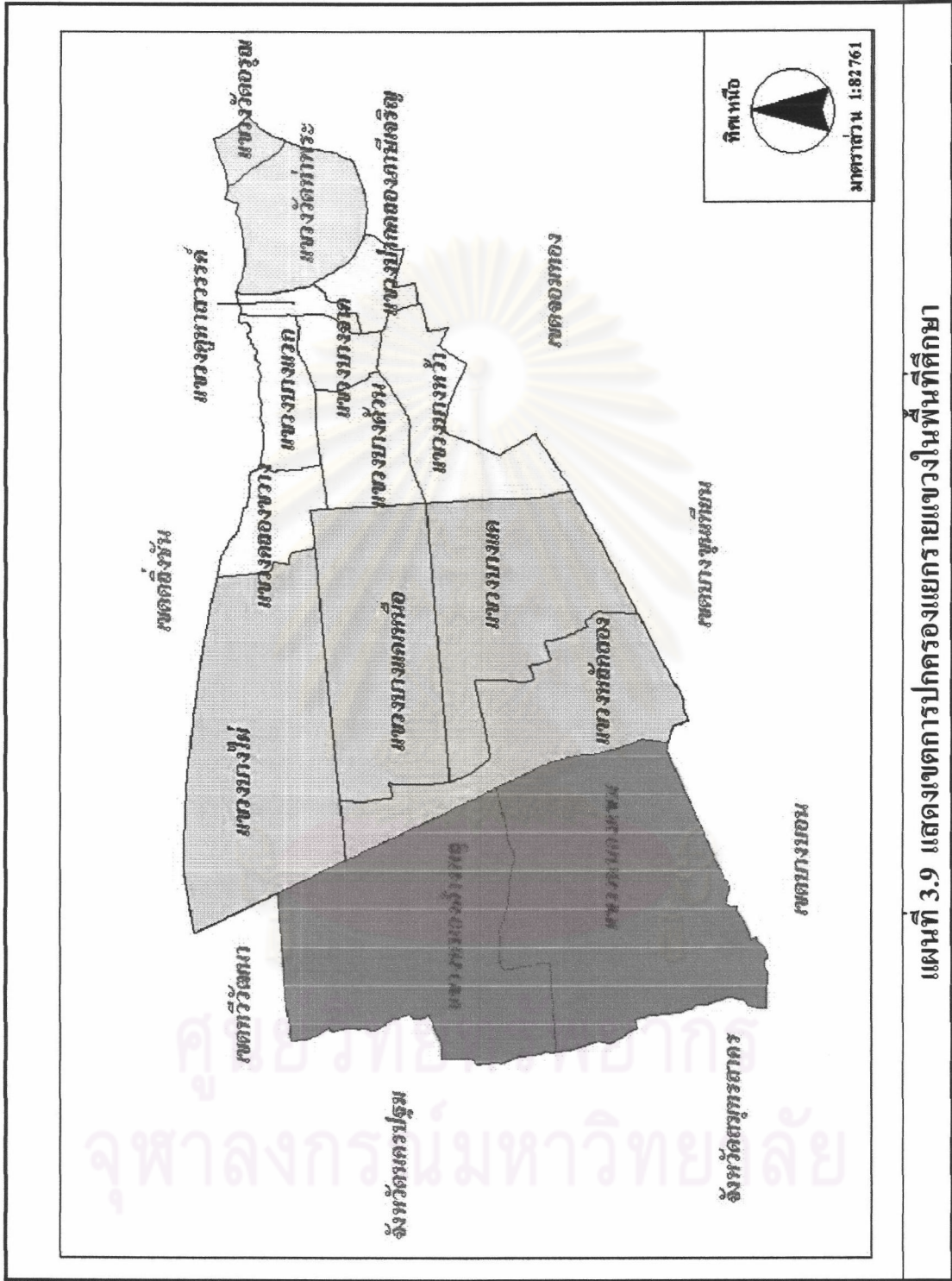
ประชากรหนาแน่นสูงสุดได้แก่ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย 38,954 คน / ตารางกิโลเมตร ประชากรหนาแน่นต่ำสุดได้แก่ เขตหนองจอก 390 คน / ตารางกิโลเมตร

ตารางที่ 3.1 และแผนภูมิที่ 3.1 แสดงการกระจายตัวของประชากรในระดับแขวงของพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 เขต ในปี พ.ศ.2536 เขตบางกอกใหญ่ เขตภาษีเจริญ เขตบางแค และเขตหนองแขม มีประชากรทั้งสิ้น 100,408 , 143,837 , 162,456 , 65,248 คน ตามลำดับ โดยในปี พ.ศ.2544 เขตที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นได้แก่ เขตบางแค และเขตหนองแขม เป็น 177,003 และ 115,560 เขตบางกอกใหญ่และเขตภาษีเจริญ จำนวนประชากรลดลงเป็น 87,201 และ 140,293 แขวงที่มีจำนวนประชากรมากที่สุด ได้แก่ แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ และแขวงที่มีจำนวนประชากรน้อยที่สุด ได้แก่ แขวงบางจาก เขตภาษีเจริญ (แผนที่ 3.10)

แผนภูมิที่ 3.2 และ 3.3 แสดงสัดส่วนของประชากรรายแขวงในแต่ละเขตระหว่างปี พ.ศ.2536 – 2544 จะเห็นได้ว่าสัดส่วนของประชากรในแขวงต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก โดยแขวงวัดท่าพระมีฐานประชากรกว้างที่สุดมีสัดส่วนของประชากรที่เปลี่ยนแปลงเล็กน้อย จากร้อยละ 17 ของประชากรทั้งหมดในพื้นที่ศึกษาในปี พ.ศ.2536 เป็นร้อยละ 14 ในปี พ.ศ.2544 ซึ่งแขวงที่มีสัดส่วนการเปลี่ยนแปลงของประชากรมากที่สุด ได้แก่ แขวงหนองแขม และแขวงหนองค้างพลู โดยเปลี่ยนแปลงจากร้อยละ 5 และ ร้อยละ 8 ในปี พ.ศ.2536 เป็น ร้อยละ 10 และ ร้อยละ 13 ในปี พ.ศ.2544 ตามลำดับ

ปี พ.ศ.2544 บริเวณที่มีความหนาแน่นของประชากรมากที่สุด คือ แขวงวัดอรุณ (เขตบางกอกใหญ่) 22,428 คน / ตารางกิโลเมตร รองลงมาคือ แขวงคลองขวาง (เขตภาษีเจริญ) 18,464 คน / ตารางกิโลเมตร และแขวงวัดท่าพระ (เขตบางกอกใหญ่) 12,766 คน / ตารางกิโลเมตร บริเวณที่มีความหนาแน่นของประชากรต่ำที่สุดคือ แขวงบางไผ่ (เขตบางแค) 2,322 คน / ตารางกิโลเมตร (ตารางที่ 3.2 , แผนภูมิที่ 3.4 และแผนที่ 3.10)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 3.9 แสดงเขตการปกครองแยกรายแขวงในพื้นที่ศึกษา

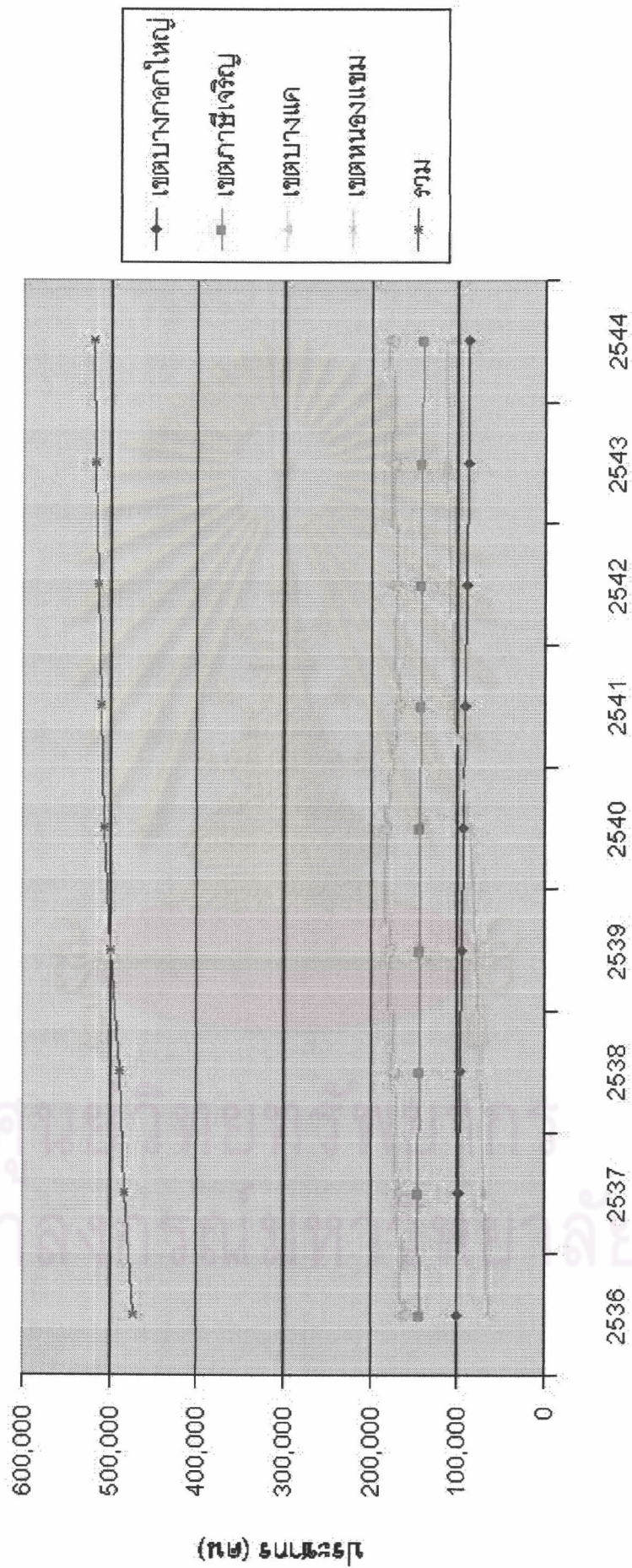
ตารางที่ 3.1 แสดงจำนวนประชากรรายแขวงในแต่ละเขตของพื้นที่ศึกษา ปี พ.ศ.2536 - 2544

เขตการปกครอง	จำนวนประชากร (คน)								
	2536	2537	2538	2539	2540	2541	2542	2543	2544
เขตบางกอกใหญ่	100,408	98,895	96,364	94,975	93,859	91,584	89,763	88,809	87,201
แขวงวัดอรุณ	23,286	22,780	22,336	22,137	21,778	21,279	20,473	20,189	19,288
แขวงวัดท่าพระ	77,122	76,115	74,028	72,833	72,081	70,305	69,290	68,620	67,913
เขตภาษีเจริญ	143,837	144,820	144,031	144,114	143,113	142,694	142,174	141,063	140,293
แขวงบางหว้า	43,063	43,405	42,897	43,188	42,913	42,807	42,587	42,209	42,002
แขวงบางค้อ	33,836	33,783	33,598	33,328	33,061	32,782	32,490	32,295	32,163
แขวงบางจาก	6,516	6,851	6,855	6,971	6,976	7,120	7,167	7,317	7,435
แขวงบางแวก	19,382	19,926	20,310	20,926	21,232	21,343	21,437	21,280	21,179
แขวงคลองขวาง	7,790	7,856	8,041	8,262	8,407	8,756	8,937	9,091	9,232
แขวงปากคลอง ภาษีเจริญ	24,948	24,723	24,209	23,371	22,612	22,133	21,899	21,348	20,829
แขวงคูหาสวรรค์	8,302	8,276	8,121	8,068	7,912	7,753	7,657	7,523	7,453
เขตบางเขน	162,456	168,923	173,487	179,523	183,269	187,715	192,026	194,466	197,005
แขวงบางแค	40,238	41,900	42,564	43,951	44,547	55,270	55,820	57,186	58,464
แขวงบางแคเหนือ	53,696	54,939	55,567	56,168	56,428	47,821	48,346	48,236	48,229
แขวงบางไผ่	30,249	31,450	32,390	33,780	34,707	35,259	35,848	36,131	36,683
แขวงหลักสอง	38,273	40,634	42,966	45,624	47,607	31,265	32,012	32,913	33,627
เขตหนองแขม	65,248	69,849	73,925	79,907	85,983	106,302	109,320	112,579	115,560
แขวงหนองแขม	25,400	27,112	28,684	31,359	33,387	46,144	47,517	49,106	50,705
แขวงหนองค้างพลู	39,848	42,737	45,241	48,548	52,596	60,058	61,803	63,473	64,855
รวม	471,949	482,487	487,807	498,519	506,244	510,095	513,283	516,917	520,057

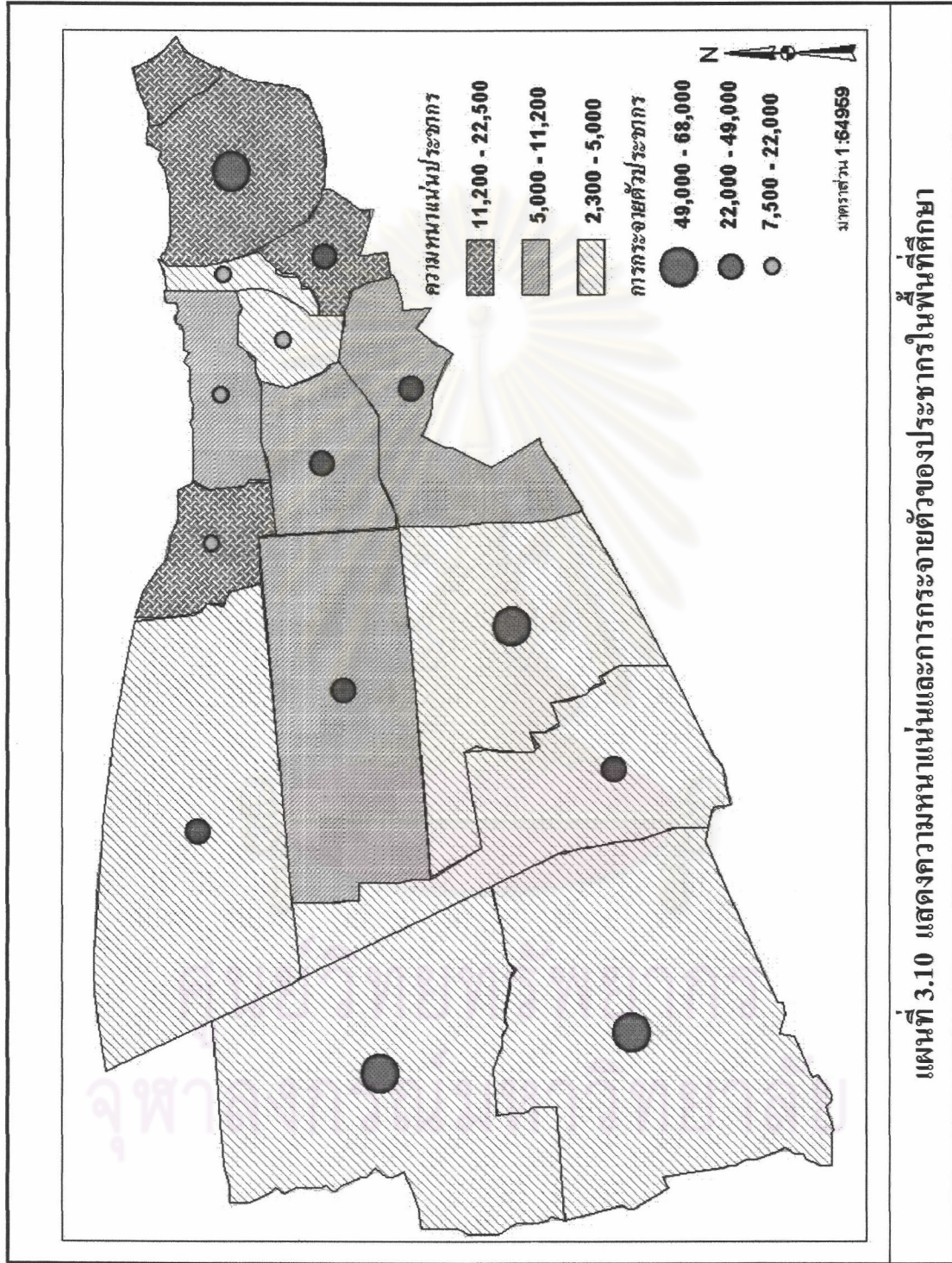
ที่มา : สำนักทะเบียนกลาง กรมการปกครอง

หมายเหตุ : * ได้ทำการปรับข้อมูลของเขตบางแคในปี 2536-2540 ให้เป็นระบบ 50 เขตเหมือนในปัจจุบัน

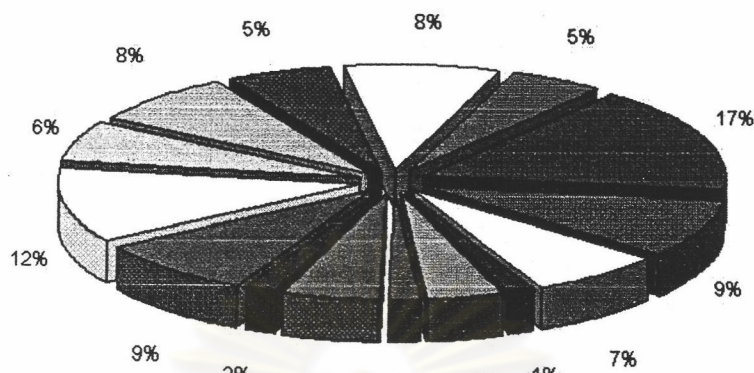
แผนภูมิที่ 3.1 แสดงจำนวนประชากรชายเขต ปี พ.ศ. 2536 - 2544

ปีพ.ศ.

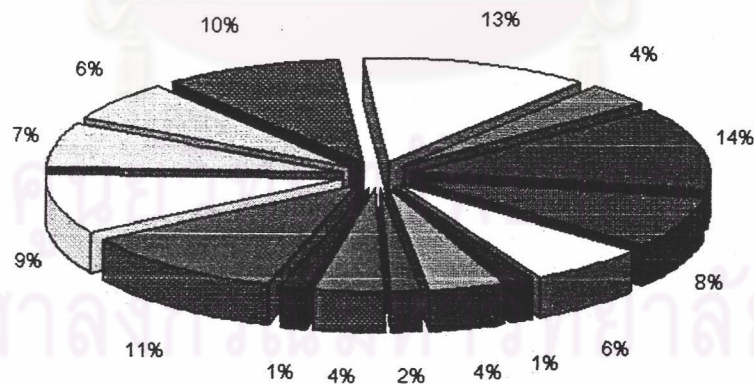

แผนภูมิที่ 3.2 แสดงการกระจายตัวของประชากรรายแขวง ปี พ.ศ.2536

■ แขวงวัดดอน 5%	■ แขวงวัดท่าพระ 17%	■ แขวงบางท้าว 9%	□ แขวงบางด้วน 7%
■ แขวงบางจาก 1%	□ แขวงบางแกว 4%	■ แขวงคลองขวาง 2%	■ แขวงปากคลองภาษีเจริญ 5%
■ แขวงคูหาสวรรค์ 2%	■ แขวงบางแค 9%	□ แขวงบางแคเหนือ 12%	□ แขวงบางไผ่ 6%
□ แขวงหลักสอง 8%	■ แขวงหนองแขม 5%	□ แขวงหนองค้างพลู 8%	

แผนภูมิที่ 3.3 แสดงการกระจายตัวของประชากรรายแขวง ปี พ.ศ.2544

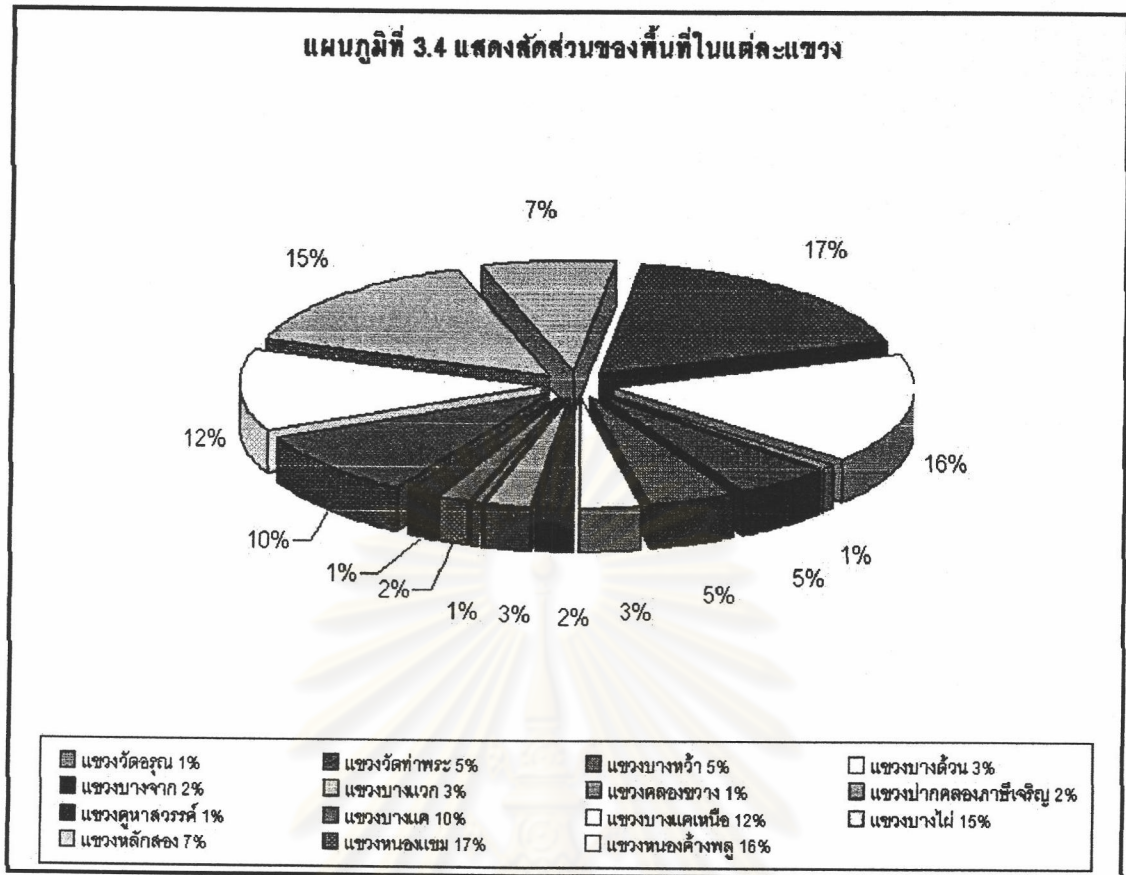
■ แขวงวัดดอน 4%	■ แขวงวัดท่าพระ 14%	■ แขวงบางท้าว 8%	□ แขวงบางด้วน 6%
■ แขวงบางจาก 1%	□ แขวงบางแกว 4%	■ แขวงคลองขวาง 2%	■ แขวงปากคลองภาษีเจริญ 4%
■ แขวงคูหาสวรรค์ 1%	■ แขวงบางแค 11%	□ แขวงบางแคเหนือ 9%	■ แขวงบางไผ่ 7%
□ แขวงหลักสอง 6%	■ แขวงหนองแขม 10%	□ แขวงหนองค้างพลู 13%	

ตารางที่ 3.2 แสดงการเปลี่ยนแปลงประชากรรายแขวง ปี พ.ศ.2536 - 2544

เขตการปกครอง	พื้นที่ (ตร.กม)	จำนวนประชากร (คน)				ความหนาแน่น (คน/ตร.กม)		การเปลี่ยนแปลง ประชากร พ.ศ.2536 - 2544	
		2536	ร้อยละ	2544	ร้อยละ	2536	2544	คน	ร้อยละ
เขตบางกอกใหญ่	6.18	100,408	21.28	87,201	16.77	16,247	14,110	-13,207	-1.64
แขวงวัดอรุณ	0.86	23,286	4.93	19,288	3.71	27,077	22,428	-3,998	-2.15
แขวงวัดท่าพระ	5.32	77,122	16.34	67,913	13.06	14,497	12,766	-9,209	-1.49
เขตภาษีเจริญ	17.18	143,837	30.48	140,293	26.98	8,372	8,166	-3,544	-0.31
แขวงบางหว้า	4.86	43,063	9.12	42,002	8.08	8,861	8,642	-1,061	-0.31
แขวงบางค้อ	3.52	33,836	7.17	32,163	6.18	9,613	9,137	-1,673	-0.62
แขวงบางจาก	2.29	6,516	1.38	7,435	1.43	2,845	3,247	919	1.76
แขวงบางแวก	2.65	19,382	4.11	21,179	4.07	7,314	7,992	1,797	1.16
แขวงคลองขวาง	0.5	7,790	1.65	9,232	1.78	15,580	18,464	1,442	2.31
แขวงปากคลอง ภาษีเจริญ	1.86	24,948	5.29	20,829	4.01	13,413	11,198	-4,119	-2.06
แขวงคูหาสวรรค์	1.5	8,302	1.76	7,453	1.43	5,535	4,969	-849	-1.28
เขตบางแค*	46.55	162,456	34.42	177,003	34.04	3,490	3,802	14,547	1.12
แขวงบางแค	10.5	40,238	8.53	58,464	11.24	3,832	5,568	18,226	5.66
แขวงบางแคเหนือ	12.5	53,696	11.38	48,229	9.27	4,296	3,858	-5,467	-1.27
แขวงบางไผ่	15.8	30,249	6.41	36,683	7.05	1,914	2,322	6,434	2.66
แขวงหลักสอง	7.75	38,273	8.11	33,627	6.47	4,938	4,339	-4,646	-1.52
เขตหนองแขม	35.825	65,248	13.83	115,560	22.22	1,821	3,226	50,312	9.64
แขวงหนองแขม	18.789	25,400	5.38	50,705	9.75	1,352	2,699	25,305	12.45
แขวงหนองค้างพลู	17.036	39,848	8.44	64,855	12.47	2,339	3,807	25,007	7.84
รวม	105.735	471,949	100.00	520,057	100.00	4,464	4,918	48,108	1.27

ที่มา : สำนักทะเบียนกลาง กรมการปกครอง

หมายเหตุ : * ได้ทำการปรับข้อมูลของเขตบางแคในปี 2536-2540 ให้เป็นระบบ 50 เขตเหมือนในปัจจุบัน

3.3.3.2 การเปลี่ยนแปลงประชากรรายแขวงในพื้นที่ศึกษา

ตารางที่ 3.2 แสดงการเปลี่ยนแปลงประชากรรายแขวงในพื้นที่ศึกษา ระหว่างปี พ.ศ.2536 – 2544 ในพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 เขต มีการขยายตัวของ ประชากรรวมกันทั้งหมด ร้อยละ 1.27 โดยอัตราการเปลี่ยนแปลงจะแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ มีอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากร เพิ่มขึ้น และมีอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรที่ลดลง แขวงที่มีการเปลี่ยนแปลงประชากรเพิ่มขึ้น ได้แก่ แขวงบางจาก, แขวงบางเวก, แขวงคลองขวาง เขตภาษีเจริญ, แขวงบางแค, แขวงบางไผ่ เขตบางแค, แขวงหนองแขม, แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม ซึ่งแขวงที่มีอัตราการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด ได้แก่ แขวงหนองแขม ร้อยละ 12.45 รองลงมาได้แก่ แขวงหนองค้างพลูและแขวงบางแค ร้อยละ 7.84 และ ร้อยละ 5.66 ตามลำดับ แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มการขยายตัวของ ประชากรในแขวงหนองแขมว่ามีอยู่สูงกว่าแขวงอื่นๆ ส่วนแขวงที่มีอัตราการเปลี่ยนแปลง ประชากรลดลงได้แก่ แขวงวัดอรุณ, แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่, แขวงบางหว้า, แขวง บางด้วน, แขวงปากคลองภาษีเจริญ, แขวงคูหาสวรรค์ เขตภาษีเจริญ, แขวงบางแคเหนือ, แขวง หลักสอง เขตบางแค ซึ่งแขวงที่มีอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรลดลงมากที่สุด ได้แก่ แขวง

วัดอรุณ ลดลงร้อยละ 2.15 รองลงมาได้แก่ แขวงหลักสอง ลดลงร้อยละ 1.52 และ แขวงวัดท่าพระ ลดลงร้อยละ 1.49

3.3.3.3 การคาดการณ์ประชากรในอนาคต

การคาดการณ์ประชากรในอนาคตในพื้นที่ศึกษา จะพิจารณาเฉพาะประชากรตามทะเบียนราษฎรตามแนวโน้มปัจจุบัน โดยใช้แบบจำลองเชิงเส้นตรง (Linear Model) สำหรับการคาดการณ์ประชากรในเขตภาษีเจริญ เขตบางแค และเขตหนองแขม เนื่องจากการเพิ่มของประชากรมีลักษณะค่อนข้างเป็นเส้นตรง และใช้แบบจำลองเชิงทวิกำลังประยุกต์ (Modified Exponential Model) สำหรับการคาดการณ์ประชากรในเขตบางกอกใหญ่ เนื่องจากจำนวนประชากรมีแนวโน้มที่ลดลง

จากตารางที่ 3.3 พบว่าในปี พ.ศ.2542 เขตบางกอกใหญ่ เขตภาษีเจริญ เขตบางแค และเขตหนองแขม จะมีประชากรตามทะเบียนราษฎรเป็น 90,232 , 149,452 , 184,334 และ 105,164 คน ตามลำดับ โดยจะมีประชากรรวมทั้งพื้นที่ศึกษาเป็น 529,182 คน ในปี พ.ศ.2554 ซึ่งเป็นปีสิ้นสุดแผนพัฒนากรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 7 (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10) จำนวนประชากรของเขตต่างๆ ข้างต้นจะเป็น 69,672 , 158,389 , 217,451 และ 190,470 คน ตามลำดับ โดยจะมีประชากรรวมทั้งพื้นที่ศึกษาเป็น 635,982 คน ซึ่งเขตที่มีแนวโน้มของจำนวนประชากรลดลงทุกปี ได้แก่ เขตบางกอกใหญ่ แต่ในระยะยาวจำนวนประชากรจะกลับมาเพิ่มขึ้นอีกเนื่องจากการแทนที่ของประชากรชุดใหม่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3.3 แสดงการคาดการณ์ประชากรในอนาคต จำแนกรายแขวง

เขตการปกครอง	จำนวนประชากร (คน)				
	2542	2545	2548	2551	2554
เขตบางกอกใหญ่	90,232	85,166	79,125	74,977	69,672
แขวงวัดอรุณ	20,695	18,275	14,297	11,759	7,709
แขวงวัดท่าพระ	69,537	66,891	64,828	63,218	61,963
เขตภาษีเจริญ	149,452	151,685	153,922	156,155	158,389
แขวงบางหว้า	46,722	48,635	50,548	52,460	54,373
แขวงบางค้อ	34,682	34,962	35,242	35,523	35,803
แขวงบางจาก	6,969	7,151	7,334	7,516	7,698
แขวงบางแวก	22,621	24,121	25,622	27,122	28,622
แขวงคลองขวาง	8,571	8,989	9,408	9,827	10,246
แขวงปากคลองภาษีเจริญ	22,072	20,320	18,569	16,817	15,065
แขวงคูหาสวรรค์	7,815	7,507	7,199	6,890	6,582
เขตบางแค*	184,334	192,614	200,894	209,172	217,451
แขวงบางแค	44,597	46,714	48,830	50,946	53,062
แขวงบางแคเหนือ	68,467	75,814	83,161	90,507	97,854
แขวงบางไผ่	35,546	38,263	40,980	43,697	46,414
แขวงหลักสอง	35,724	31,823	27,923	24,022	20,121
เขตหนองแขม	105,164	126,491	147,817	169,144	190,470
แขวงหนองแขม	45,032	56,011	66,989	77,968	88,946
แขวงหนองค้างพลู	60,132	70,480	80,828	91,176	101,524
รวม	529,182	555,956	581,758	609,448	635,982

ที่มา : สำนักทะเบียนกลาง กรมการปกครอง

หมายเหตุ : * ได้ทำการปรับข้อมูลของเขตบางแคในปี 2536-2540 ให้เป็นระบบ 50 เขตเหมือนในปัจจุบัน

3.3.4 ชุมชนในพื้นที่ศึกษา

ในปี พ.ศ.2542 กรุงเทพมหานคร มีชุมชนรวมทั้งสิ้น 1,439 ชุมชน จำนวนประชากรที่อาศัยในชุมชน 1,512,085 คน โดยค่าเฉลี่ยความหนาแน่นของชุมชนจะอยู่ที่ 1,050 คน / ชุมชน และเมื่อพิจารณาสภาพของชุมชนในปี พ.ศ.2544 รายละเอียดจะพบว่ามีดังนี้

1. เขตบางกอกใหญ่ มีชุมชนที่ได้รับการจัดตั้งตามระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชนในเขตบางกอกใหญ่ มีจำนวนทั้งสิ้น 33 ชุมชน โดยแยกเป็นชุมชนแออัด , ชุมชนเมือง และชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ซึ่งสามารถแยกเป็นรายแขวงได้ดังนี้

- แขวงวัดอรุณ มี 10 ชุมชน เป็นชุมชนแออัด 8 ชุมชน และชุมชนเมือง 2 ชุมชน
- แขวงวัดท่าพระ มี 23 ชุมชน เป็นชุมชนแออัด 22 ชุมชน และชุมชนหมู่บ้านจัดสรร 1 ชุมชน

2. เขตภาษีเจริญ มีชุมชนที่ได้รับการจัดตั้งตามระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชนในเขตภาษีเจริญ มีจำนวนทั้งสิ้น 40 ชุมชน โดยแยกเป็นชุมชนแออัด , ชุมชนชานเมือง และชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ซึ่งสามารถแยกเป็นรายแขวงได้ดังนี้

- แขวงบางหว้า มี 18 ชุมชน เป็นชุมชนแออัด 15 ชุมชน ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร 2 ชุมชน และชุมชนชานเมือง 1 ชุมชน
- แขวงบางค้อ มี 13 ชุมชน เป็นชุมชนแออัดทั้งหมด
- แขวงคลองขวาง มี 3 ชุมชน เป็นชุมชนแออัด 2 ชุมชน และชุมชนชานเมือง 1 ชุมชน
- แขวงบางแวก มี 3 ชุมชน เป็นชุมชนแออัด 2 ชุมชน และชุมชนหมู่บ้านจัดสรร 1 ชุมชน
- แขวงคูหาสวรรค์ มี 2 ชุมชน เป็นชุมชนแออัดทั้งหมด

3. เขตบางแค มีชุมชนที่ได้รับการจัดตั้งตามระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชนในเขตบางแค มีจำนวนทั้งสิ้น 42 ชุมชน โดยแยกเป็นชุมชนแออัด , ชุมชนชานเมือง และชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ซึ่งสามารถแยกเป็นรายแขวงได้ดังนี้

- แขวงบางแค มี 14 ชุมชน เป็นชุมชนแออัด 12 ชุมชน และชุมชนหมู่บ้านจัดสรร 2 ชุมชน

- แขวงบางแคเหนือ มี 10 ชุมชน เป็นชุมชนแออัด 6 ชุมชน และชุมชนหมู่บ้านจัดสรร 4 ชุมชน
- แขวงบางไผ่ มี 7 ชุมชน เป็นชุมชนแออัดทั้งหมด
- แขวงหลักสอง มี 11 ชุมชน เป็นชุมชนแออัด 7 ชุมชน ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร 2 ชุมชน และชุมชนชานเมือง 2 ชุมชน

4. . เขตหนองแขม มีชุมชนที่ได้รับการจัดตั้งตามระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชนในเขตบางหนองแขม มีจำนวนทั้งสิ้น 50 ชุมชน โดยแยกเป็นชุมชนแออัด , ชุมชนชานเมือง และชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ซึ่งสามารถแยกเป็นรายแขวงได้ดังนี้

- แขวงหนองแขม มี 27 ชุมชน เป็นชุมชนแออัด 4 ชุมชน ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร 1 ชุมชน และชานเมือง 22 ชุมชน
- แขวงหนองค้างพลู มี 23 ชุมชน เป็นชุมชนแออัด 3 ชุมชน ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร 2 ชุมชน และชานเมือง 18 ชุมชน

3.3.5 ระบบคมนาคมขนส่ง

3.3.5.1 ระบบโครงข่ายถนน

ความยาวของถนนสายหลัก สายรอง และสายย่อย ในพื้นที่ศึกษามีประมาณ 378 กิโลเมตร พื้นผิวจราจรประมาณ 3,230,376.80 ตารางเมตร พื้นที่ถนนร่วมกับทางเท้าประมาณ 4,846,549 ตารางเมตร โดยแยกเป็นถนนสายหลัก สายรอง และสายย่อย ได้ดังนี้

1. ถนนสายหลัก ถนนสายหลักที่เป็นแกนสำคัญที่ใช้เป็นเส้นทางเข้า-ออกพื้นที่ ได้แก่

(1) ถนนเพชรเกษม	(2) ถนนกาญจนาภิเษก (ถนนวงแหวน)
(3) ถนนรัฐสุนันทวงษ์	(4) ถนนรัชดาภิเษก (ถนนรัชดา-ท่าพระ)

ถนนสายหลักเหล่านี้ ส่วนใหญ่ไม่มีการควบคุมทางเข้า-ออก และสองฟากทางมีกิจกรรมต่างๆ ที่มีส่วนสำคัญที่ลดประสิทธิภาพของการจราจร เช่น อาคารสำนักงานในรูปอาคารสูง ประกอบกับมีถนนสายย่อย (ซอย) ต่างๆ มากมาย (แผนที่ 3.11 , 3.12)

2. ถนนสายรอง ถนนสายรองที่ทำหน้าที่กระจายการจราจรและเชื่อมการจราจรในพื้นที่ เพิ่มเติมจากถนนสายหลัก ได้แก่

(1) ถนนพุทธมณฑล สาย 2	(2) ถนนพุทธมณฑล สาย 3
(3) ถนนพุทธมณฑล สาย 4	(4) ถนนเลียบคลองทวีวัฒนา

(5) ถนนบางแวก	(6) ถนนเลียบบคลองภาษีเจริญฝั่งเหนือ-ใต้
(7) ถนนสุขาภิบาล 1	(8) ถนนพัฒนาการ
(9) ถนนบางบอน 1	(10) ถนนบางบอน 3
(11) ถนนบางบอน 4	(12) ถนนบางบอน 5
(13) ถนนหนองแขม-บางบอน (เพชรเกษม 81)	

3. ถนนสายย่อย ระบบถนนสายย่อยหรือถนนเข้า-ออก เป็นถนนซึ่งทำหน้าที่กระจายปริมาณการจราจรระหว่างโครงข่ายถนนสายหลักและถนนส่วนบุคคล ระบบถนนนี้ส่วนมากมีลักษณะการจัดกระจายคดเคี้ยว วกวนไปตามการพัฒนาที่ดินของเอกชน และไม่เป็นระบบเชื่อมโยงที่ดี ได้แก่ ถนนซอย หรือตรอกที่เชื่อมต่อจากถนนสายหลักและสายรองเข้าสู่พื้นที่ เช่น ซอยเพชรเกษม 102 , ซอยเพชรเกษม 104 เป็นต้น

3.3.5.2 ระบบขนส่งมวลชนสาธารณะ

● รถโดยสารประจำทาง

ในพื้นที่ศึกษามีรถโดยสารประจำทางทั้งหมด 24 สาย โดยรถประจำทาง 23 สาย มีเส้นทางวิ่งรับ-ส่งผู้โดยสาร ซึ่งจะผ่านถนนเพชรเกษม และอีก 1 สาย วิ่งรับ-ส่งผู้โดยสาร โดยวิ่งในถนนวงแหวนเท่านั้น ซึ่งสามารถจำแนกรายละเอียดของรถโดยสารประจำทางตามเส้นทางที่แยกจากถนนเพชรเกษมได้ดังนี้ (แผนที่ 3.13)

(1) ถนนกาญจนาภิเษก (ถนนวงแหวน) มีรถโดยสารประจำทาง วิ่งรับ-ส่งผู้โดยสารทั้งหมด 5 สาย ได้แก่ สาย 38 , สาย 146 , สาย 147 , สาย 169 และสาย 174 (วิ่งเฉพาะในถนนวงแหวนเท่านั้น)

(2) ถนนพุทธมณฑล สาย 2 มีรถโดยสารประจำทาง วิ่งรับ-ส่งผู้โดยสารทั้งหมด 3 สาย ได้แก่ สาย 7ก. , สาย 123 , ปอ.พ.5

(3) ถนนพุทธมณฑล สาย 3 มีรถโดยสารประจำทาง วิ่งรับ-ส่งผู้โดยสารทั้งหมด 1 สาย ได้แก่ สาย 165

(4) ถนนพุทธมณฑล สาย 4 มีรถโดยสารประจำทาง วิ่งรับ-ส่งผู้โดยสารทั้งหมด 4 สาย ได้แก่ สาย 84ก. , สาย 163 , สาย 164 , ปอ.พ.12

(5) ถนนอินทาบึง (เพชรเกษม 69) มีรถโดยสารประจำทาง วิ่งรับ-ส่งผู้โดยสารทั้งหมด 3 สาย ได้แก่ สาย 7 , ปอ.สาย 7 , สาย 80ก.

(6) ถนนหนองแขม-บางบอน (เพชรเกษม 81) มีรถโดยสารประจำทาง วิ่งรับ-ส่งผู้โดยสารทั้งหมด 1 สาย ได้แก่ สาย 80

(7) ถนนหมู่บ้านเศรษฐกิจ มีรถโดยสารประจำทาง วิ่งรับ-ส่งผู้โดยสารทั้งหมด 2 สาย ได้แก่ สาย 91 , ปอ.พ.10

(8) สาย 101 และ ปอ.509 วิ่งบนถนนเพชรเกษม โดยมีปลายทางที่ กองเค็นรถที่ 1 เขต 6 เขตบางแค

(9) สาย 84 และสาย 157 วิ่งบนถนนเพชรเกษม โดยมีปลายทางที่ ตำบลอ้อมใหญ่ จังหวัดสมุทรสาคร

(10) สาย 81 วิ่งบนถนนเพชรเกษม โดยมีปลายทางที่ตำบลอ้อมน้อย จังหวัดสมุทรสาคร

● รถโดยสารประจำทางระหว่างจังหวัด

รถโดยสารประจำทางระหว่างจังหวัด มีทั้งหมด 5 เส้นทาง ได้แก่

- (1) รถโดยสารประจำทางสายกาญจนบุรี
- (2) รถโดยสารประจำทางสายราชบุรี
- (3) รถโดยสารประจำทางสายสุพรรณบุรี
- (4) รถโดยสารประจำทางสายนครปฐม
- (5) รถโดยสารประจำทางสายสมุทรสาคร

● รถสองแถวเล็ก

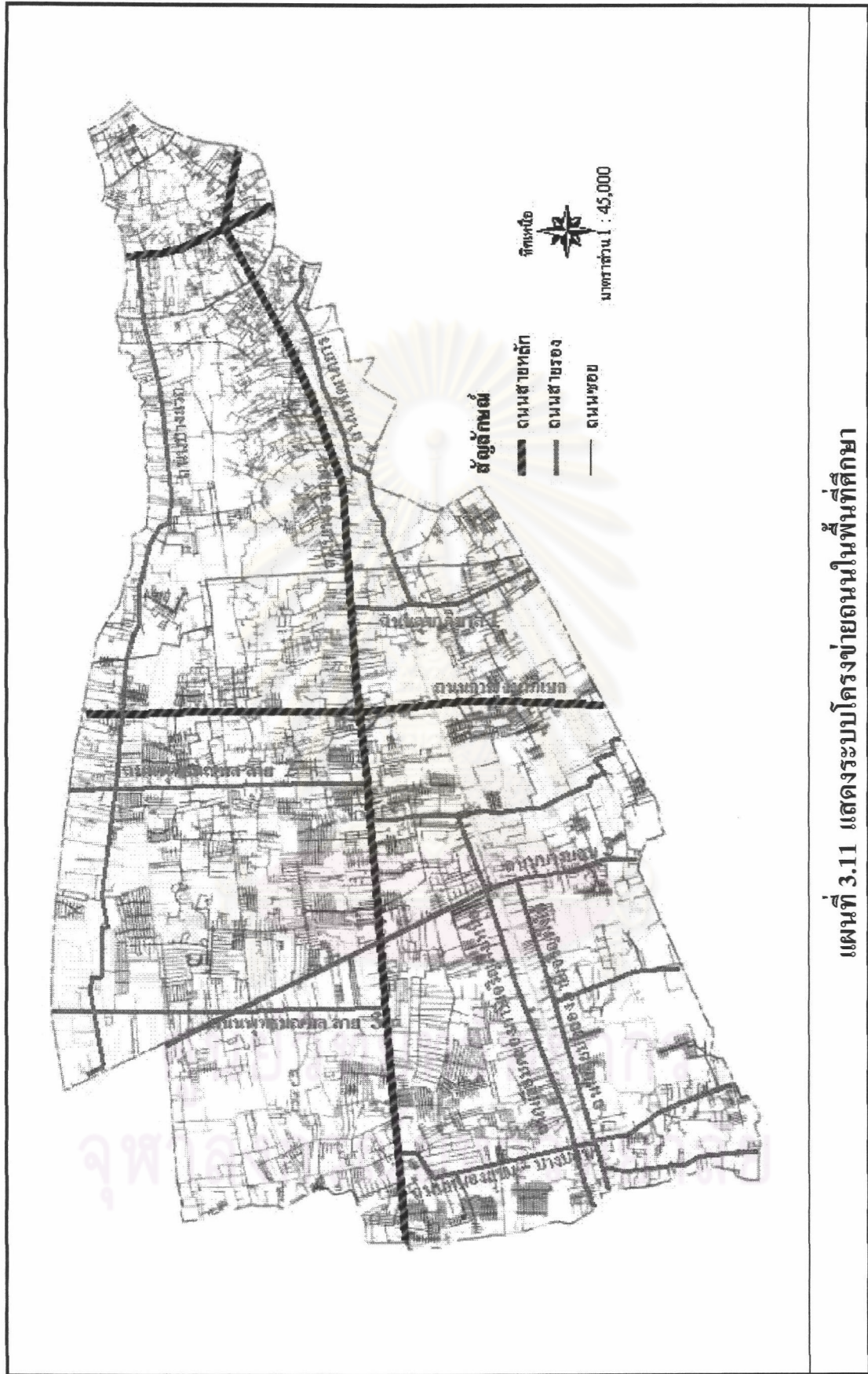
ในพื้นที่ศึกษามีรถสองแถวเล็ก วิ่งรับ-ส่งผู้โดยสาร กระจายอยู่ทั้งพื้นที่ โดยมีจำนวนทั้งหมด 25 สาย ซึ่งส่วนมากจะมีชุมทางอยู่ที่ตลาดบางแค (9 สาย)

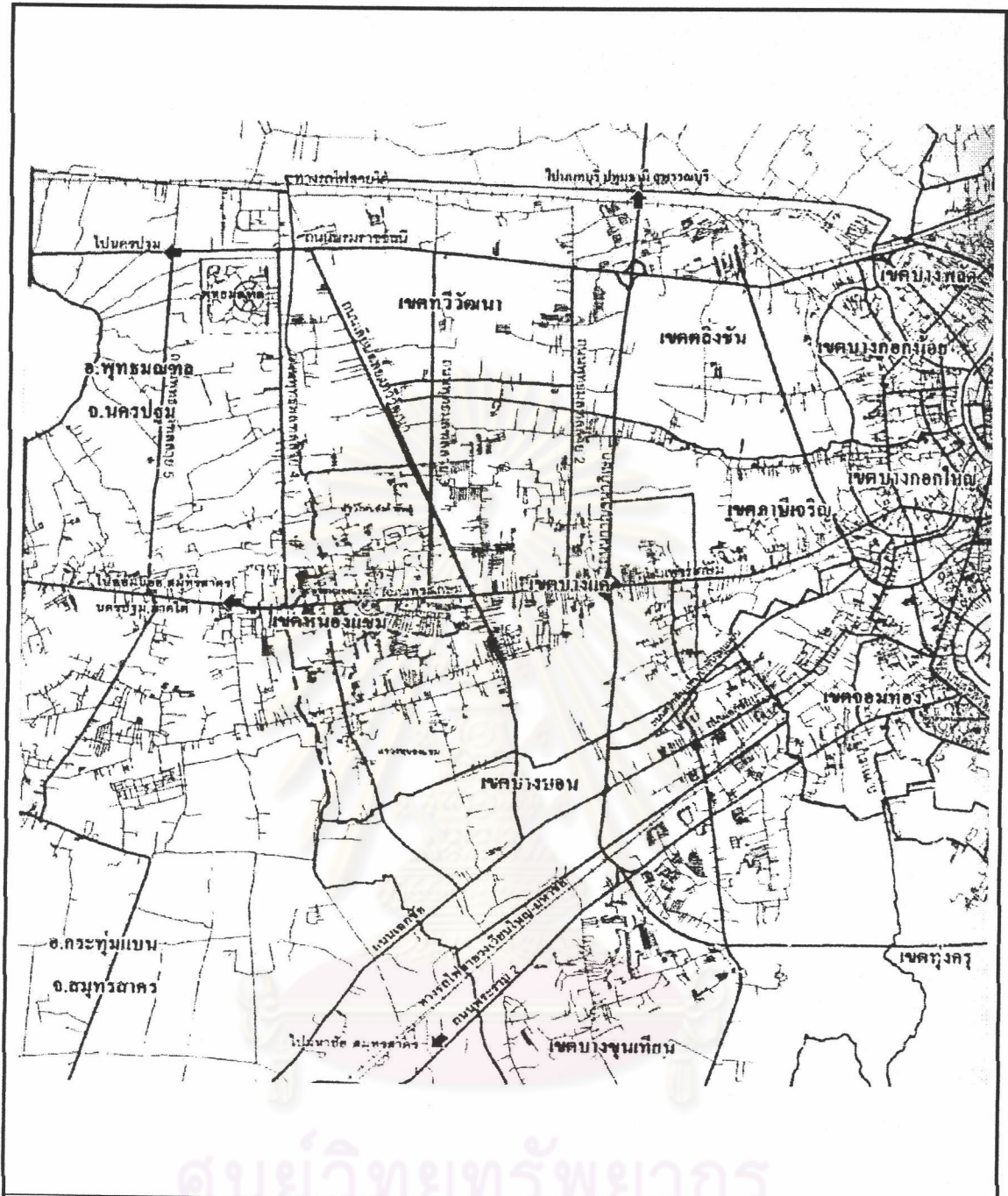
● รถคู่โดยสาร

รถคู่โดยสาร มี 2 สาย ได้แก่

- (1) สาย ต.4 เชิงสะพานปิ่นเกล้า-หมู่บ้านหรรษา
- (2) สาย ต.5 เชิงสะพานปิ่นเกล้า-หมู่บ้านเศรษฐกิจ

ศูนย์วิจัยทางสังคมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

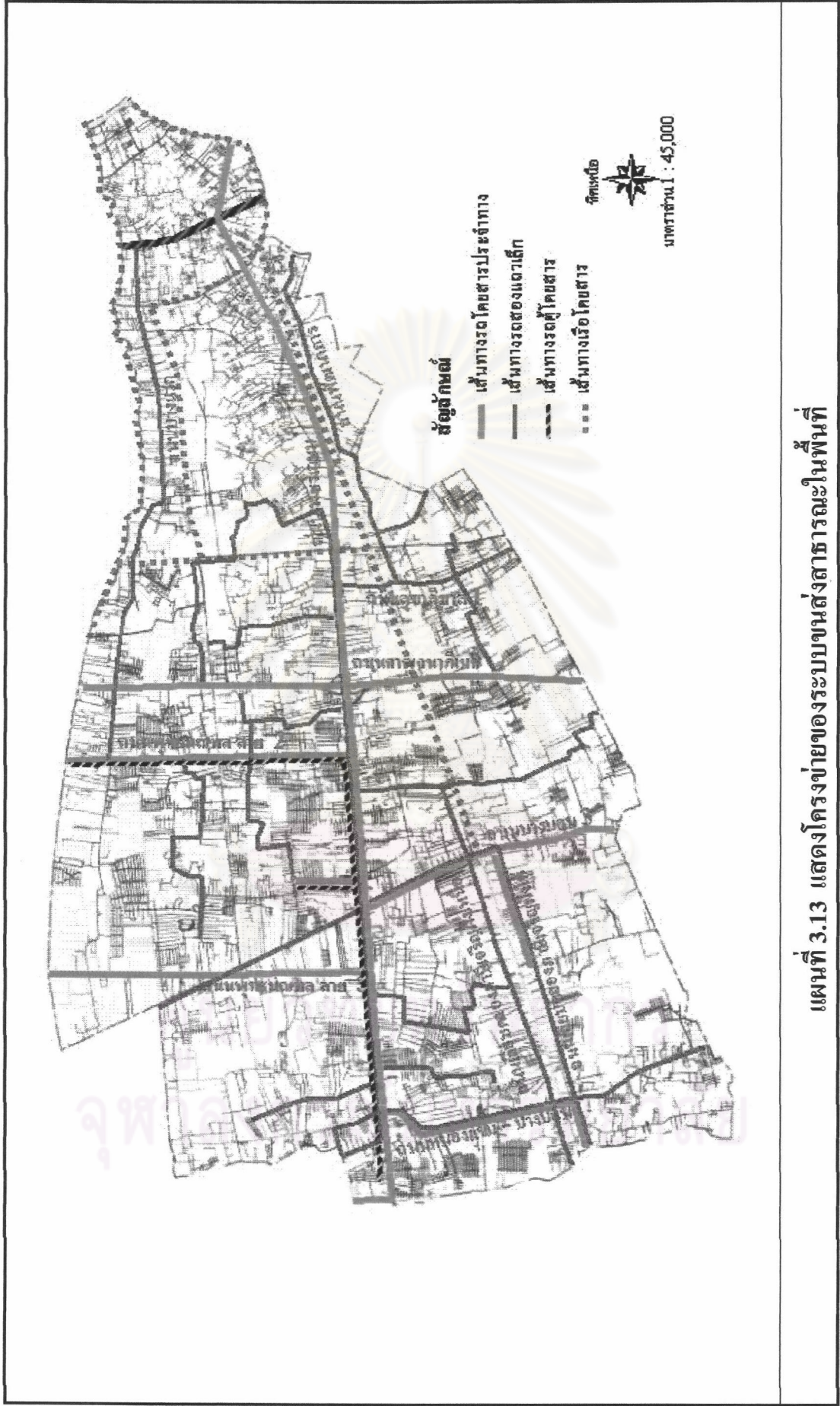

ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกกระบบกับรูปแบบการพัฒนาเมือง : กรณีศึกษา พื้นที่เมืองตามแนวถนนเพชรเกษม กรุงเทพมหานคร

	<p>แสดง ระบบคมนาคมขนส่งโดยรอบพื้นที่ศึกษา</p>		<p>แผนที่ 3.12</p>																
<p>ที่มา : สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร</p>	<p>สัญลักษณ์</p> <table border="0"> <tr> <td>-----</td><td>เขตจังหวัด</td> <td>————</td><td>ถนนสายรอง ถนนซอย</td> </tr> <tr> <td>- - - -</td><td>เขตอำเภอ เขตของเขต</td> <td>====</td><td>ถนนสายหลัก</td> </tr> <tr> <td>————</td><td>เขตของแขวง</td> <td>—+—+—+—</td><td>ทางรถไฟ</td> </tr> <tr> <td>⊙</td><td>ที่ตั้งสำนักงานเขต</td> <td>□</td><td>คลอง</td> </tr> </table>		-----	เขตจังหวัด	————	ถนนสายรอง ถนนซอย	- - - -	เขตอำเภอ เขตของเขต	====	ถนนสายหลัก	————	เขตของแขวง	—+—+—+—	ทางรถไฟ	⊙	ที่ตั้งสำนักงานเขต	□	คลอง	<p>ทิศเหนือ</p>
-----	เขตจังหวัด	————	ถนนสายรอง ถนนซอย																
- - - -	เขตอำเภอ เขตของเขต	====	ถนนสายหลัก																
————	เขตของแขวง	—+—+—+—	ทางรถไฟ																
⊙	ที่ตั้งสำนักงานเขต	□	คลอง																

แผนที่ 3.13 แสดงโครงข่ายของระบบขนส่งสาธารณะในพื้นที่

3.3.5.3 ระบบคมนาคมทางน้ำ

พื้นที่ศึกษาทั้ง 4 เขต (เขตบางกอกใหญ่, เขตภาษีเจริญ, เขตบางแค และ เขตหนองแขม) เป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีแม่น้ำลำคลองมากมายคลองจึงนับเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญทางหนึ่ง คลองที่ยังใช้เป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำ โดยใช้เรือยนต์เพลลาใบจักรยาวหรือเรือหางยาว ได้แก่ คลองบางกอกใหญ่ คลองบางแวก คลองบางเชือกหนัง คลองภาษีเจริญ คลองราชมนตรี และคลองบางแค (แผนที่ 3.14) ในพื้นที่ศึกษามีเส้นทางเดินเรือที่สำคัญ คือ

- (1) เส้นทางท่าช้าง-บางเชือกหนัง
- (2) เส้นทางราชินี-บางแวก และสะพานพุทธ-บางแวก
- (3) เส้นทางท่าบางแค-ท่าช้าง
- (4) เส้นทางประตูน้ำภาษีเจริญ-คลองขวาง

3.3.6 การใช้ประโยชน์ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน

เนื่องจากข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินของกรุงเทพมหานครฯ ได้มีการจัดทำขึ้นเพียง 2 ครั้งเท่านั้น คือ การจัดทำในปี พ.ศ.2529 และ พ.ศ.2543 และช่วงเวลาดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงเขตการปกครองของกรุงเทพมหานครฯ จาก 24 เขต มาเป็น 50 เขต เช่นในปัจจุบัน จึงทำให้ การเปรียบเทียบข้อมูลการใช้ที่ดินของแต่ละเขตไม่สามารถทำได้ถูกต้อง ดังนั้นเพื่อเป็นการป้องกันความคลาดเคลื่อน การเปรียบเทียบการใช้ประโยชน์ที่ดินจึงต้องใช้การรวมข้อมูลโดยรวม ซึ่งไม่ได้แบ่งเป็นเขต

3.3.6.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบัน

การใช้ประโยชน์ที่ดินของเขตบางกอกใหญ่ เขตภาษีเจริญ เขตบางแค และเขตหนองแขม สามารถแยกประเภทของการใช้ที่ดินได้ดังนี้ (แผนภูมิที่ 3.5 และ 3.6)

- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่พักอาศัย มีจำนวน 22,489 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 34.83 ของการใช้ประโยชน์ที่ดินทุกประเภท โดยส่วนใหญ่การใช้ที่ดินประเภทนี้จะเกาะกลุ่มกันหนาแน่นบริเวณสองฟากถนนเพชรเกษมและถนนสายต่างๆ การใช้ที่ดินประเภทนี้โดยทั่วไปมักปะปนกับการใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรม โดยเฉพาะบริเวณสองฟากถนนเพชรเกษมที่มีการใช้ที่ดินค่อนข้างหลากหลาย

- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม มีจำนวน 2,376 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 3.68 การใช้ที่ดินประเภทนี้จะเกาะตัวอยู่ทั้งสองฟากของถนนเพชรเกษม และบริเวณที่มีการใช้ที่ดินประเภทนี้กระจุกตัวอยู่มากได้แก่ บริเวณตลาดบางแค

- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้า มีจำนวน 2,691 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 4.17 ส่วนมากจะกระจายตัวอยู่ริมถนนเพชรเกษมในเขต ภาษีเจริญ และเขตบางแค

- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถานบันราชการและสถาบันการศึกษา มีจำนวน 922 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 1.43 การใช้ที่ดินประเภทนี้จะกระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่ศึกษา

- การใช้ที่ดินประเภทสถาบันศาสนา มีจำนวน 540 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 0.84 ของการใช้ประโยชน์ที่ดินทุกประเภท

- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมและที่ว่าง มีจำนวน 26,197 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 40.57 จัดว่าเป็นการใช้ที่ดินที่มีพื้นที่มากที่สุด แต่ก็มีความโน้มถ่วงลงอย่างมาก ส่วนใหญ่การใช้ที่ดินประเภทนี้จะกระจายตัวอยู่ในพื้นที่ที่ถัดเข้าไปจากแนวถนน พื้นที่เกษตรกรรมที่สำคัญอยู่ในแขวงบางค้อวน แขวงบางแค แขวงบางแคเหนือ และแขวงหลักสอง ในเขตบางแค และแขวงหนองค้างพลู ในเขตหนองแขม

- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนันทนาการ มีจำนวน 96 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 0.15 การใช้ที่ดินประเภทนี้ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากกับชีวิตของผู้คนในเมือง เป็นการใช้ที่ดินเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ

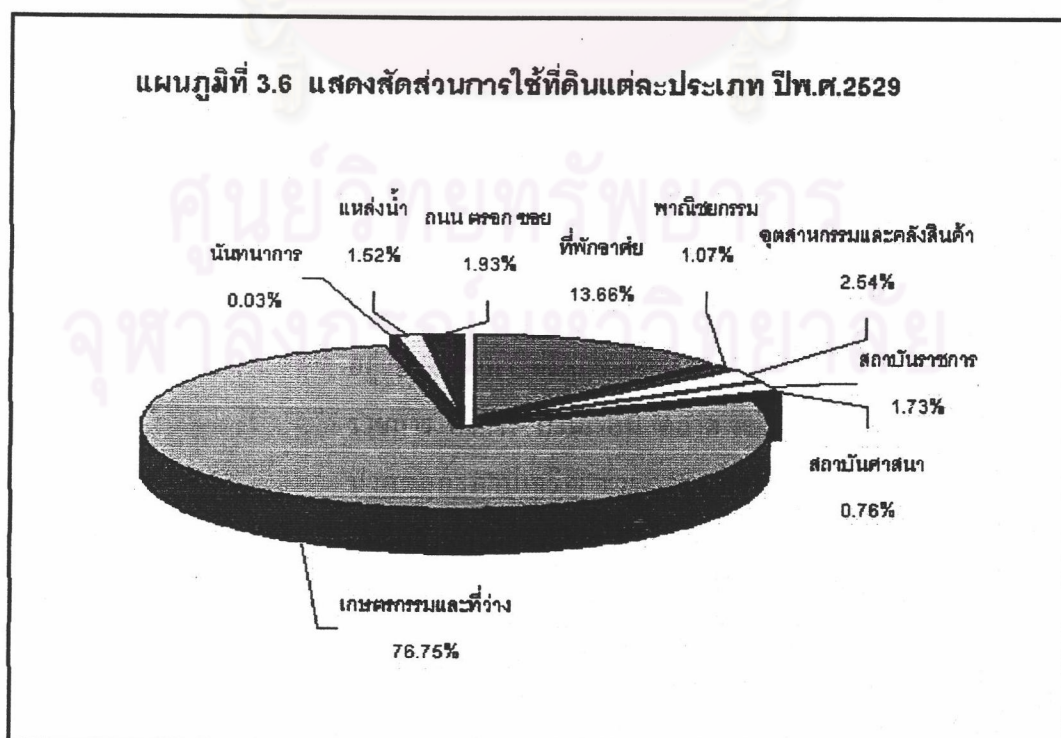
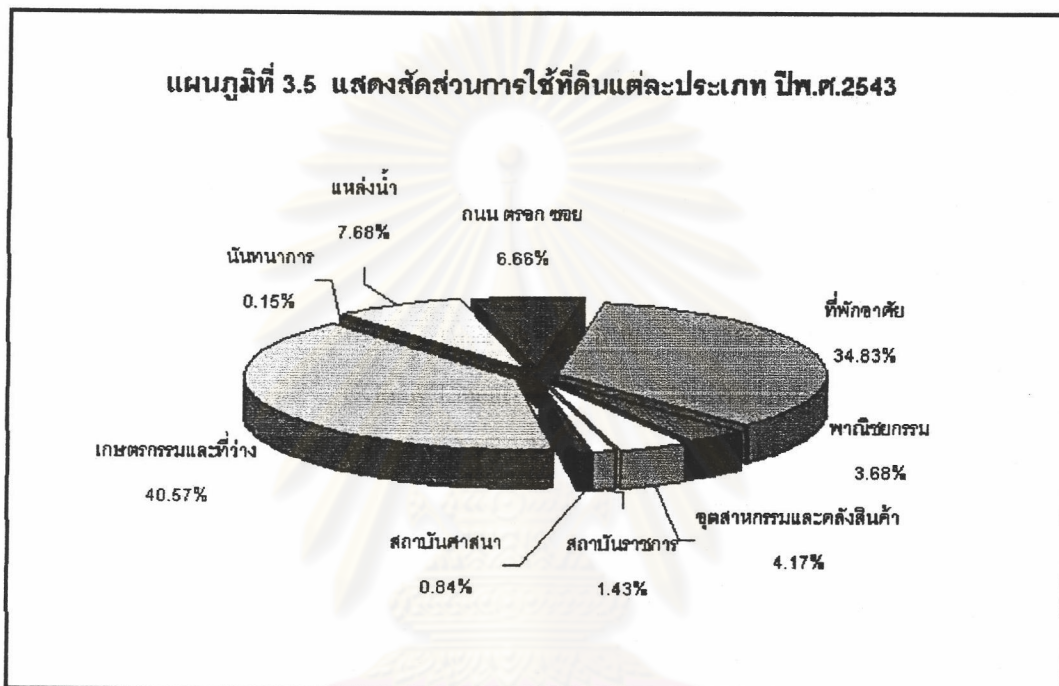
- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทแหล่งน้ำ มีจำนวน 4,958 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 7.68 ของการใช้ประโยชน์ที่ดินทุกประเภท

- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทถนน ตรอก ซอย และอื่นๆ มีจำนวน 4,302 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 6.66 ของการใช้ประโยชน์ที่ดินทุกประเภท

3.3.6.2 การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน

ในปัจจุบันการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในพื้นที่ศึกษา มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะการใช้ที่ดินประเภทเกษตรกรรมและที่ว่าง ซึ่งถูกแทนที่ด้วยการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอื่นๆ ปี พ.ศ.2529 พบว่า มีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมและที่ว่างมากที่สุดถึง 51,975.72 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 76.75 ของการใช้ประโยชน์ที่ดินทุกประเภท รองลงมาคือการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่พักอาศัย จำนวน 9,250.73 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 13.66 ของการใช้ประโยชน์ที่ดินทุกประเภท ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอื่นๆ มีสัดส่วนเพียงเล็กน้อย

ในปี พ.ศ.2543 การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมและที่ว่างลดลงเป็น 26,197 ไร่ ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่พักอาศัยเพิ่มขึ้นเป็น 22,489 ไร่ เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 143.10 และการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมเพิ่มขึ้นจากเดิม 727.52 ไร่ เป็น 2,376 ไร่ เพิ่มขึ้นร้อยละ 226.58

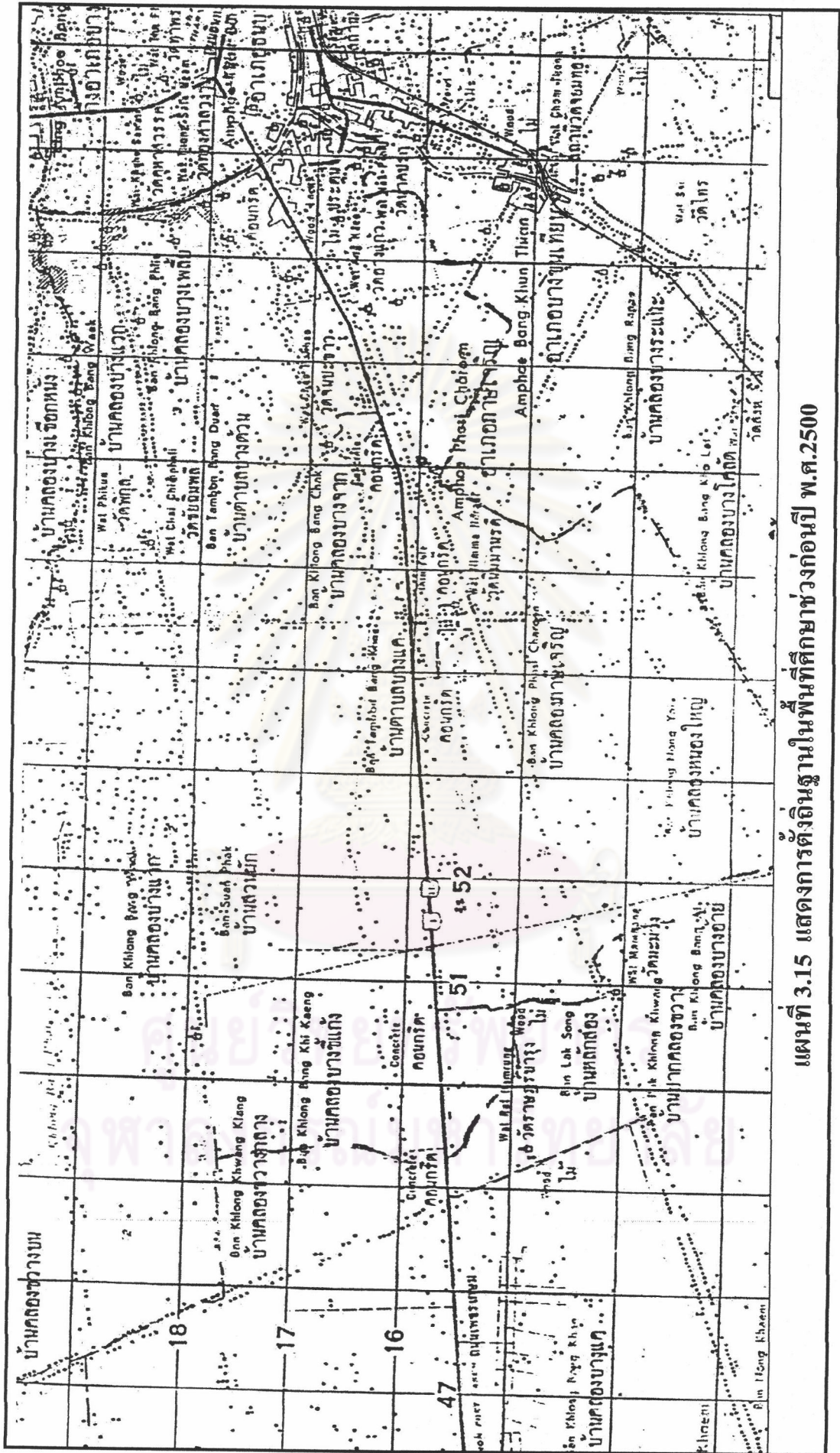
3.4 พัฒนาการและการเจริญเติบโตของเมืองในพื้นที่ศึกษา

การก่อสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ (สะพานพระพุทธยอดฟ้าฯ) ในปี พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นการเชื่อมการสัญจรทางบกระหว่างทั้งสองฝั่งของกรุงเทพมหานคร นับเป็นปัจจัยกระตุ้นการพัฒนาให้เกิดกับฝั่งธนบุรีเป็นครั้งแรก ดังนั้น ความเจริญจึงแผ่ขยายเข้าไปทางฝั่งธนบุรีได้รวดเร็วขึ้น มีการตัดถนนสายใหม่ๆ ได้แก่ ถนนประชาธิปไตย ถนนลาดหญ้า ถนนสมเด็จพระเจ้าอยุธยา วงเวียนเล็ก วงเวียนใหญ่ จึงมีอาคารร้านค้าและที่พักอาศัยแทรกอยู่ในสวนผลไม้ แถบบางกอกใหญ่ ภาษีเจริญ และตลิ่งชัน มากขึ้นกว่าแต่ก่อน เป็นผลสืบเนื่องไปถึงการขยายตัวของเมืองในพื้นที่ศึกษา การศึกษาการขยายตัวของพื้นที่ศึกษาจะแบ่งเป็น 4 ช่วงดังนี้

- ช่วง พ.ศ.2495

ในช่วงก่อน พ.ศ.2500 สภาพการตั้งถิ่นฐานของชุมชนดั้งเดิมยังขึ้นอยู่กับการคมนาคมทางน้ำเป็นสำคัญ การตั้งบ้านเรือนจึงมักกระจายอยู่ตามริมสองฟากฝั่งแม่น้ำ ลำคลอง (Klong Linear Settlement) เพื่อความสะดวกในการดำรงชีวิตทั้งอุปโภคบริโภค ตลอดจนการคมนาคม รวมไปถึงการทำมาค้าขายก็ต้องอาศัยแม่น้ำ ลำคลอง เรียกว่าเป็นแบบ Riverine Settlement โดยเฉพาะสายสำคัญ เช่น คลองบางหลวง (คลองบางกอกใหญ่), คลองภาษีเจริญ, คลองราชมนตรี, คลองบางเชือกหนัง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนหนาแน่น โดยจะกระจุกตัวกันอยู่บริเวณวัด, ตลาด หรือ ปากคลอง ชุมชนที่สำคัญได้แก่ ชุมชนปากคลองภาษีเจริญ ชุมชนตลาดพลู ชุมชนวัดรางบัว และบริเวณวัดบางแค (วัดนิมมานรดี) ดังเห็นได้จากแผนที่ 3.20 จะเห็นถึงความหนาแน่นของชุมชนริมน้ำย่านต่างๆ

การใช้ที่ดินในยุคนั้นยังเป็นพื้นที่เกษตรกรรมเกือบทั้งหมด โดยพื้นที่ริมสองฝั่งคลอง เช่น คลองภาษีเจริญ คลองทวีวัฒนา คลองบางไผ่ คลองบางแวก คลองบางจาก ยังมีสภาพเป็นท้องนาลักษณะชุมชนยังเป็นแบบตั้งชุมชนบท ถึงแม้ในปี พ.ศ.2475 รัฐบาลญี่ปุ่นได้ให้ความร่วมมือในการก่อสร้างถนนเพชรเกษมซึ่งเป็นถนนดินลูกรัง เพื่อใช้เป็นทางคมนาคมติดต่อระหว่างภาคกลางและภาคใต้ โดยผ่านพื้นที่ศึกษานี้ แต่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมสองฝั่งถนนก็ยังเบาบางอยู่ บทบาทการคมนาคมทางน้ำยังมีความสำคัญอยู่มาก เมื่อสังเกตจากที่ตั้งของวัด สถานที่ราชการ อาคาร บ้านเรือน ตลาด จะตั้งอยู่ติดคลองทั้งสิ้น โดยมีศูนย์กลางด้านการค้าขายอยู่บริเวณปากคลองภาษีเจริญ ซึ่งรองรับประชากรในแถบปากคลองภาษีเจริญ คลองบางหลวง และคูหาสวรรค์ และบริเวณปากคลองราชมนตรี (บริเวณตลาดบางแคในปัจจุบัน) ซึ่งรองรับประชากรในแถบบางด้วน วัดรางบัว และคลองราชมนตรี (เพิ่มยศ เจริญวงศ์, 2528) ส่วนศูนย์กลางด้านตั้งคมนั้นอยู่บริเวณที่ว่าการอำเภอภาษีเจริญ ซึ่งตั้งอยู่ริมคลองภาษีเจริญ บริเวณติดกับวัดรางบัว แสดงให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของการคมนาคมทางน้ำในสมัยนั้น (ภาพที่ 3.3)

แผนที่ 3.15 แสดงการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ศึกษาช่วงก่อนปี พ.ศ.2500

ก. ระบบการคมนาคม

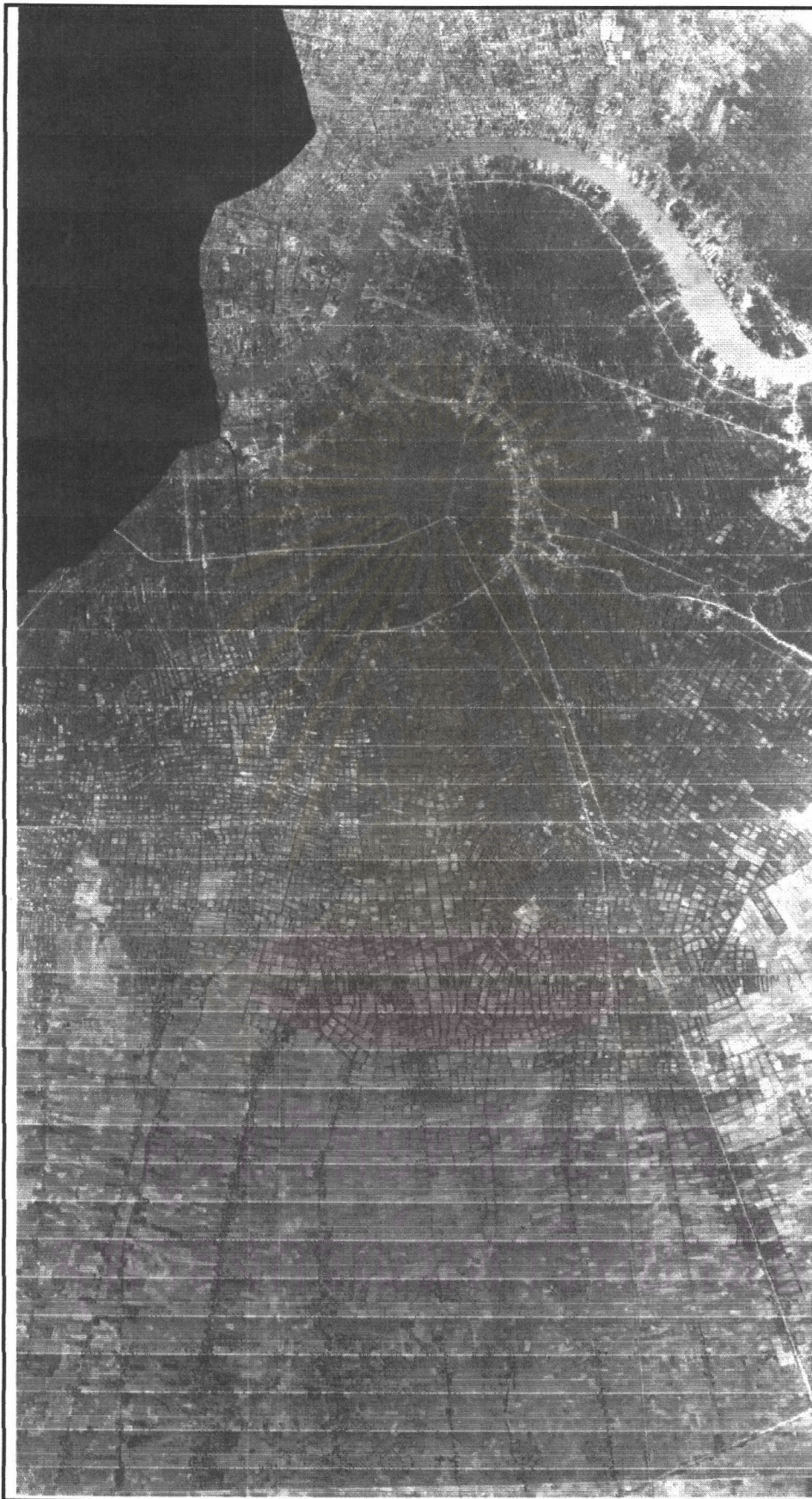
ช่วงนี้ในพื้นที่มีถนนที่เป็นเส้นทางหลักอยู่เพียงสายเดียว คือ ถนนเพชรเกษม แต่ถึงแม้จะมีถนนเพชรเกษมแล้วแต่การคมนาคมทางบกยังไม่ได้รับความนิยมนื่องจากตัวของถนนเองที่ยังเป็นดินลูกรัง เมื่อถึงหน้าฝนจะทำให้การเดินทางลำบาก การคมนาคมของประชาชนในพื้นที่จึงยังคงใช้เส้นทางน้ำเป็นหลัก คลองที่สำคัญที่ใช้เป็นเส้นทางคมนาคม เช่น คลองภาษีเจริญ คลองราชมนตรี คลองบางเชือกหนัง เป็นต้น

ข. ระบบศูนย์กลางของพื้นที่

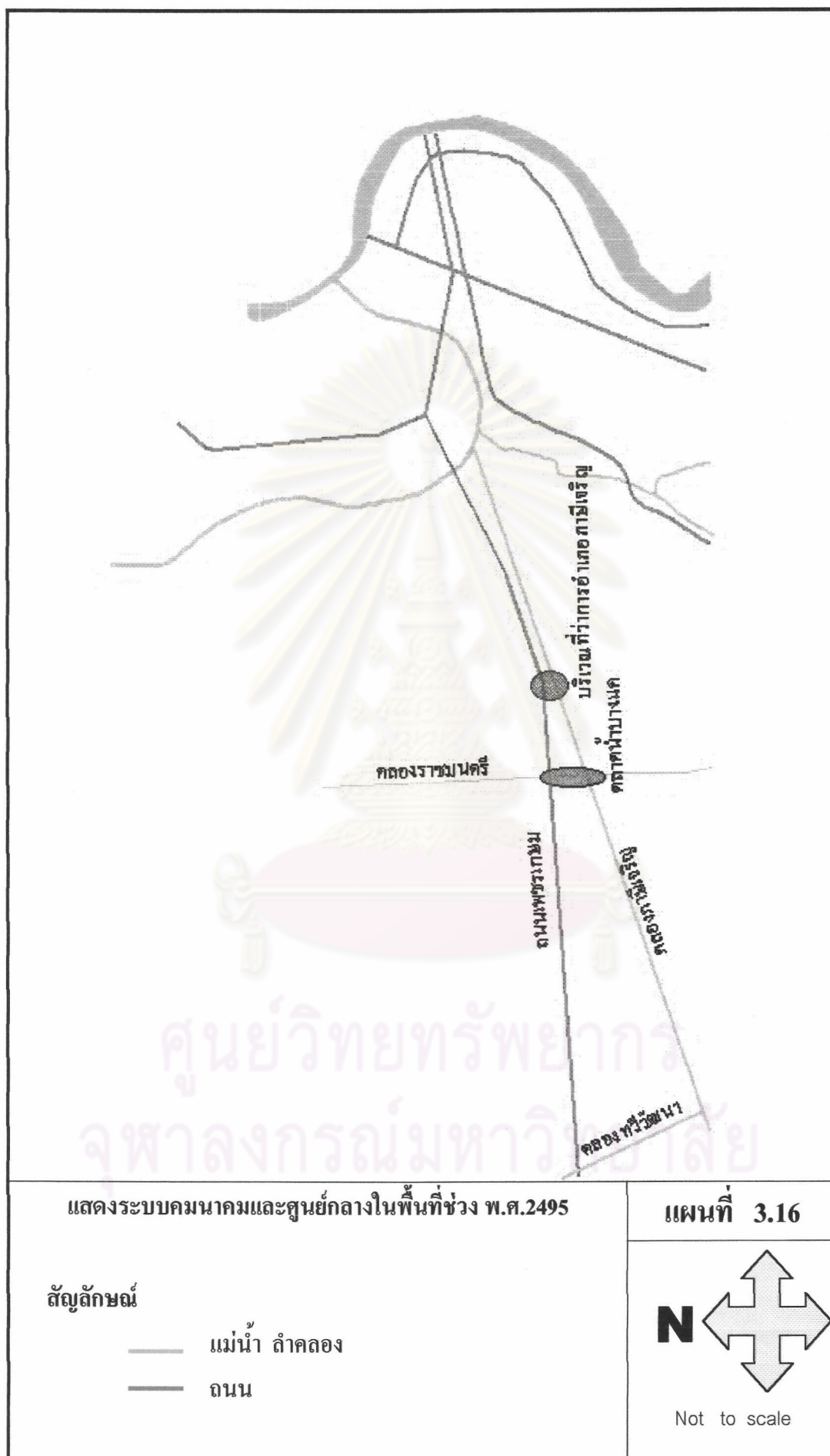
ในสมัยนั้นบริเวณที่เป็นชุมชนบางแคในปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็นศูนย์รวมกิจกรรม (Node) ที่สำคัญในพื้นที่ มีลักษณะเป็นชุมชนเกษตรที่มีกลุ่มการค้าเกาะตัวอยู่สองฝั่งคลองราชมนตรี ต่อเนื่องจากตลาดบ่อปลา ซึ่งเป็นตลาดชุมชนในยุคนั้นยาวไปตามแนวคลองราชมนตรีถึงชุมชนวัดบางแค (วัดนิมมานรดี) จนจดปากคลองราชมนตรีที่ติดกับคลองภาษีเจริญ ซึ่งเป็นย่านการค้าที่สำคัญในสมัยนั้น เนื่องจากคลองภาษีเจริญเป็นคลองที่เชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับคลองบางกอกใหญ่โดยใช้เป็นเส้นทางคมนาคมสายหลัก ใช้สัญจรระหว่างจังหวัดสมุทรสงคราม สมุทรสาคร ราชบุรี และเพชรบุรี เข้าสู่กรุงเทพมหานคร หรือเดินทางผ่านไปยังจังหวัดอื่นๆ จะมีเรือสินค้าพื้นเมืองและสินค้าอุปโภคบริโภคจากจังหวัดต่างๆ ผ่านมาแวะจำหน่ายสินค้าอยู่บริเวณ ดังกล่าว การเดินทางมาจำหน่ายสินค้า ผู้คนสมัยนั้นจะใช้เรือเป็นพาหนะ พร้อมกันนั้นก็จะนำสินค้าเกษตรของตนออกมาจำหน่ายด้วย จนเกิดความหนาแน่นของการค้าทางน้ำ กลายเป็นตลาดน้ำขึ้นและส่งผลให้เกิดชุมชนการค้าสองฝั่งคลองราชมนตรี รวมถึงชุมชนบางแคในสมัยนั้นด้วย นอกจากนี้บริเวณริมฝั่งคลองภาษีเจริญยังถูกใช้เป็นท่าขนส่งสินค้าเกษตร จากบริเวณนี้ส่งไปจำหน่ายยังที่อื่นๆ จนกลายเป็นย่านการค้าของสินค้าเกษตร จึงได้ชื่อว่า"ท่าเกษตร"จนถึงในปัจจุบัน

ศูนย์กลางด้านสังคมของพื้นที่ในขณะนั้นประกอบด้วย 2 ศูนย์กลาง คือ บริเวณที่ว่าการอำเภอภาษีเจริญ ซึ่งตั้งอยู่ริมคลองภาษีเจริญ ติดกับวัดรางบัว และบริเวณที่ว่าการอำเภอหนองแขม ซึ่งตั้งอยู่บริเวณปากคลองมหาสาร ทำให้บริเวณโดยรอบศูนย์กลางทั้งสองแห่งมีบ้านเรือนและกิจกรรมการค้ากระจุกตัวอยู่เป็นอย่างมาก

ภาพที่ 3.3 แสดงภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพื้นที่ศึกษาปี พ.ศ.2495

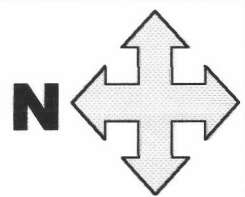

แสดงระบบคมนาคมและศูนย์กลางในพื้นที่ช่วง พ.ศ.2495

แผนที่ 3.16

สัญลักษณ์

- แม่น้ำ ลำคลอง
- ถนน

Not to scale

- ช่วง พ.ศ.2500 - 2524

ช่วง พ.ศ.2500-2520 ถือได้ว่าเป็นช่วงเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในบริเวณนี้ เนื่องจากการเพิ่มความสะดวกในการคมนาคมทางบก ในช่วงนี้ถนนเพชรเกษมถูกปรับปรุงและขยายถนนอยู่หลายครั้ง เพื่อรองรับปริมาณการจราจรทางบกที่ได้รับความนิยมมากขึ้น โดยได้มีสำรวจปริมาณการจราจรบนเส้นทางสายนี้พบว่ามีความเพิ่มขึ้นทุกปี และในปี พ.ศ.2502 มีปริมาณการจราจรประมาณ 6,630 คันต่อวัน กรมทางหลวงจึงได้พิจารณาเห็นความจำเป็นที่จะขยายคันทางและออกแบบการก่อสร้างให้เป็นมาตรฐาน จึงได้เริ่มโครงการในปี พ.ศ.2507 โดยก่อสร้างเป็นผิวจราจรคอนกรีต 6 ช่องจราจร ก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2509 และต่อจากนั้นก็มีการก่อสร้างถนน ซอย ต่างๆ เพิ่มขึ้น ทั้งถนนสุขาภิบาล 1 ถนนสุขาภิบาล บางแค (ซอยเพชรเกษม 88) ถนนเลียบบคลองทวีวัฒนา ถนนเลียบบคลองภาษีเจริญฝั่งเหนือและใต้ ถนนเข้าหมู่บ้านเศรษฐกิจ (ซอยเพชรเกษม 102) ถนนเพชรเกษม-หนองแขม (ซอยเพชรเกษม 81) และถนนพุทธมณฑลสาย 4 ส่งผลให้เกิดชุมชนใหม่ขึ้นตามถนนสายนี้ และสายย่อยอื่นๆ ที่ตัดใหม่ขึ้น เช่น ชุมชนบางแค ชุมชนบางหว้า ชุมชน 2 ฟากถนนเทอดไท ชุมชนซอยแสงเพชร และโดยเฉพาะชุมชนที่มีลักษณะเป็นหมู่บ้านจัดสรรคือชุมชนหมู่บ้านเศรษฐกิจ ซึ่งถือเป็นหมู่บ้านจัดสรรรายแรกที่เข้ามาปรากฏตัวในพื้นที่ เป็นชุมชนใหญ่ที่แสดงรูปแบบของการเป็นชุมชนที่มีการคมนาคมทางบกอย่างชัดเจน เมื่อการคมนาคมขนส่งทางบกมีความสำคัญมากขึ้น ความหนาแน่นและบทบาทของชุมชนริมถนน (Ribbon Development) ก็มีมากขึ้น การรวมตัวของที่อยู่อาศัย กิจกรรม การค้า บริการ มากขึ้น ถนนที่นำการเดินทางจากกรุงเทพฯสู่ภาคใต้ และการเดินทางระหว่างภาคกลางสู่ภาคใต้ เป็นแม่เหล็กดึงดูดให้บ้านเรือน ชุมชนที่เคยตั้งอยู่ริมน้ำ เคยพึ่งพาอาศัยการคมนาคมทางน้ำ ค่อยๆ ปรับตัวเองมาพึ่งพาอาศัยการสัญจรทางบก ตั้งบ้านเรือน ทำมาค้าขาย ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อยู่ริมถนน (ภาพที่ 3.4)

ก. ระบบการคมนาคม

ช่วงนี้ในพื้นที่ที่มีการขยายถนนเพชรเกษมให้เป็นผิวจราจรคอนกรีต 6 ช่องจราจร รวมทั้งได้มีการสร้างถนนเพิ่มขึ้นหลายสาย ได้แก่ ถนนสุขาภิบาล 1 ถนนเลียบบคลองทวีวัฒนา ถนนพุทธมณฑลสาย 4 ถนนเพชรเกษม - หนองแขม ส่งผลให้การคมนาคมในพื้นที่เกิดความสะดวกมากยิ่งขึ้น เกิดชุมชนใหม่ๆ ขึ้นมากมายตามแนวถนน

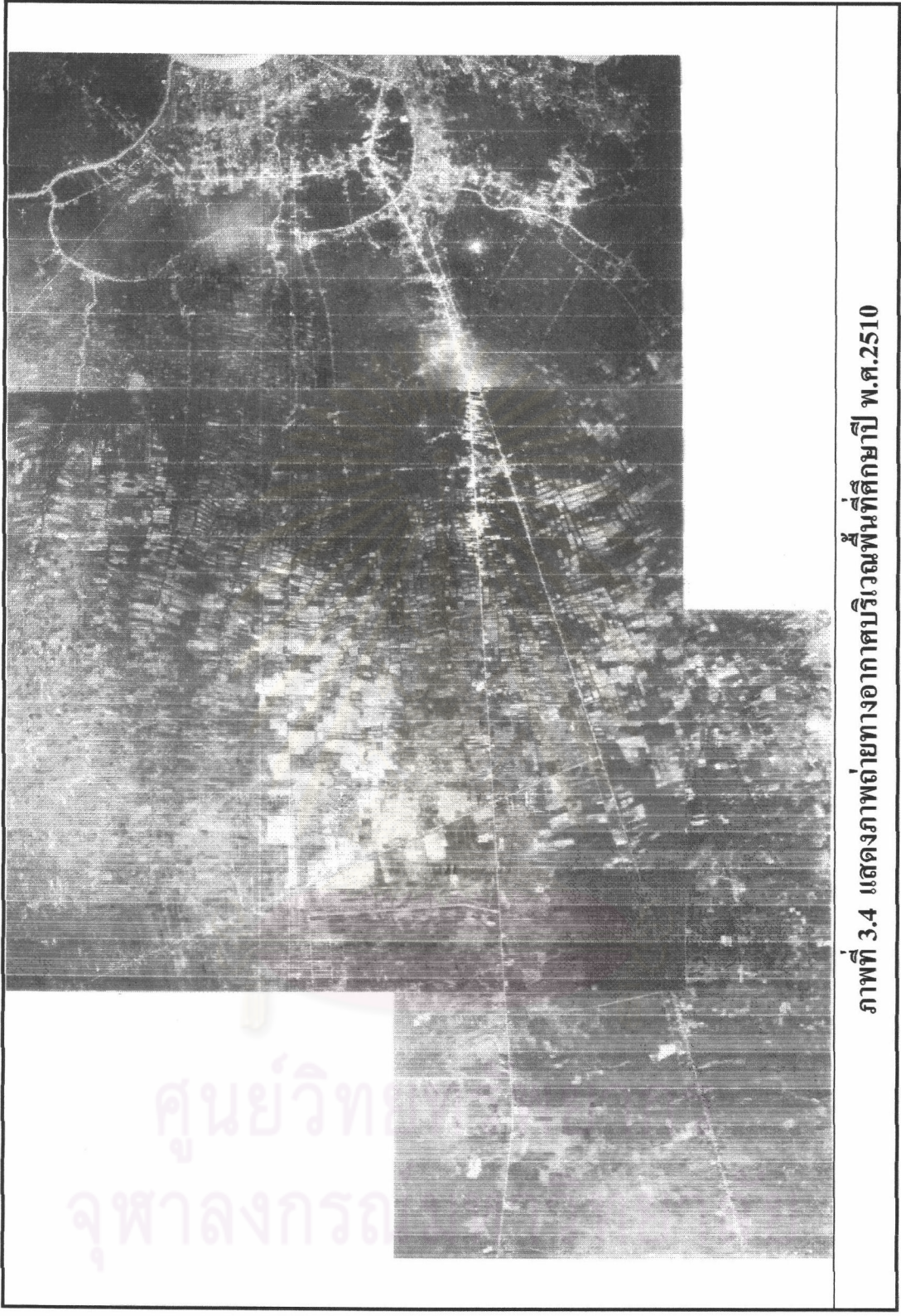
ในช่วงนี้การบริการขนส่งมวลชนเริ่มเข้ามามีบทบาทในการเดินทางของผู้คนในพื้นที่มากขึ้นทั้งที่เป็นการขนส่งโดยรถประจำทางขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ และรถสองแถวขนาดเล็กของเอกชน โดยจะวิ่งรับส่งผู้โดยสารในพื้นที่ที่มีชุมชนอยู่หนาแน่น ซึ่งรถโดยสารประจำทางสายที่สำคัญๆ ได้แก่ สาย 80, สาย 84, สาย 7, สาย 91 และรถสองแถวของเอกชนนั้นเกือบทุกสายจะมีท่ารถอยู่บริเวณตลาดบางแค อันเนื่องมาจากการเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ในการเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายการขนส่ง ทั้งจากบกสู่บก, บกสู่น้ำ และน้ำสู่บก

ข. ระบบศูนย์กลางของพื้นที่

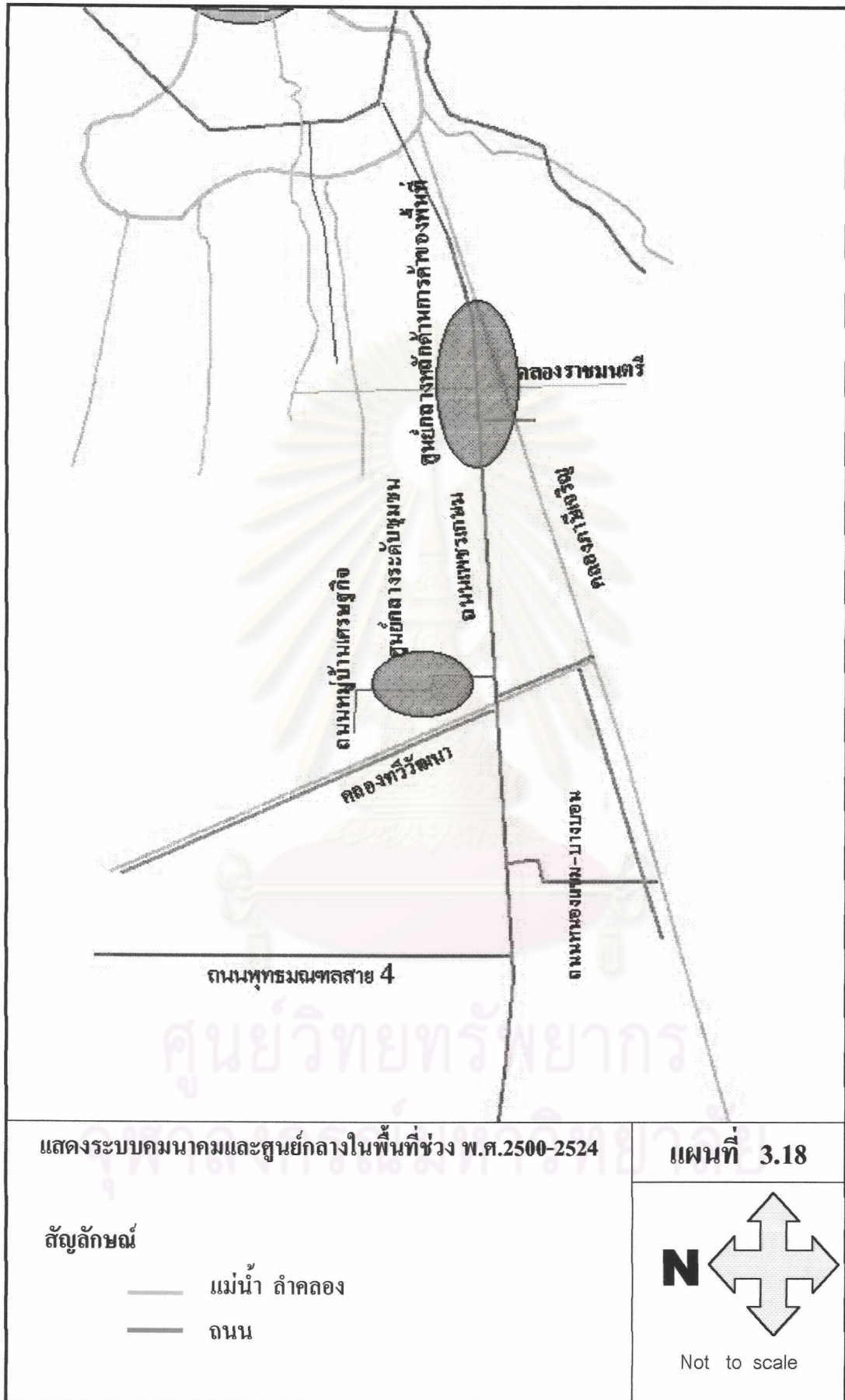
การใช้ที่ดินในสมัยนั้นยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงพื้นที่ริมสองฟากของถนนเท่านั้นที่เป็นตึกรามบ้านช่อง แต่ถัดจากถนนเข้าไปก็ยังคงเป็นทุ่งนา และสวน ผลไม้ต่างๆ ศูนย์กลางชุมชนในขณะนั้นก็ยังคงอยู่บริเวณคลองราชมนตรีหรือท่าเกษตร (บริเวณตลาดบางแคในปัจจุบัน) แต่มีขนาดใหญ่ขึ้นกว่าช่วงแรก การค้าเริ่มขึ้นมาอาศัยตลาดบกมากขึ้น จนปี พ.ศ.2516 ได้มีการสร้างตลาดทวีทรัพย์ขึ้นบริเวณริมฝั่งถนนเพชรเกษมขาออกติดกับคลองราชมนตรี ซึ่งเป็นจุดเชื่อมโยงการคมนาคมบนส่งทั้งทางบกและทางน้ำ บทบาททางการค้าบริเวณปากคลองราชมนตรีและปากคลองภาษีเจริญก็เริ่มลดลง ตลาดน้ำได้เคลื่อนตัวมาหนาแน่นอยู่บริเวณด้านข้างของตลาดทวีทรัพย์ ซึ่งมีชื่อเรียกว่าตลาดน้ำทวีทรัพย์ โดยมีการรวมตัวหนาแน่นตั้งแต่เชิงสะพานคลอง ราชมนตรีไปจนถึงวัดบางแค การเคลื่อนตัวของตลาดน้ำนี้ ทำให้ตลาดแฝงลอยบริเวณริมสองฝั่งคลองราชมนตรี ช่วงปากคลองกลายเป็นเพียงชุมชนอยู่อาศัย และในปี พ.ศ.2520 ได้มีการสร้างตลาดขึ้นในบริเวณนี้อีกสองตลาด คือ ตลาดใหม่บางแค ซึ่งเป็นตลาดสดเหมือนกับตลาด ทวีทรัพย์ และตลาดศูนย์การค้าบางแค ซึ่งเป็นตลาดผสมระหว่างตลาดสดกับตลาดเสื้อผ้า และในช่วงนี้การเกิดขึ้นของหมู่บ้านเศรษฐกิจนั้นก็ก่อให้เกิด ศูนย์กลางทางการค้า การบริการในระดับ ชุมชนซึ่งเป็นศูนย์กลางของการเป็นชุมชนบกอย่างชัดเจน

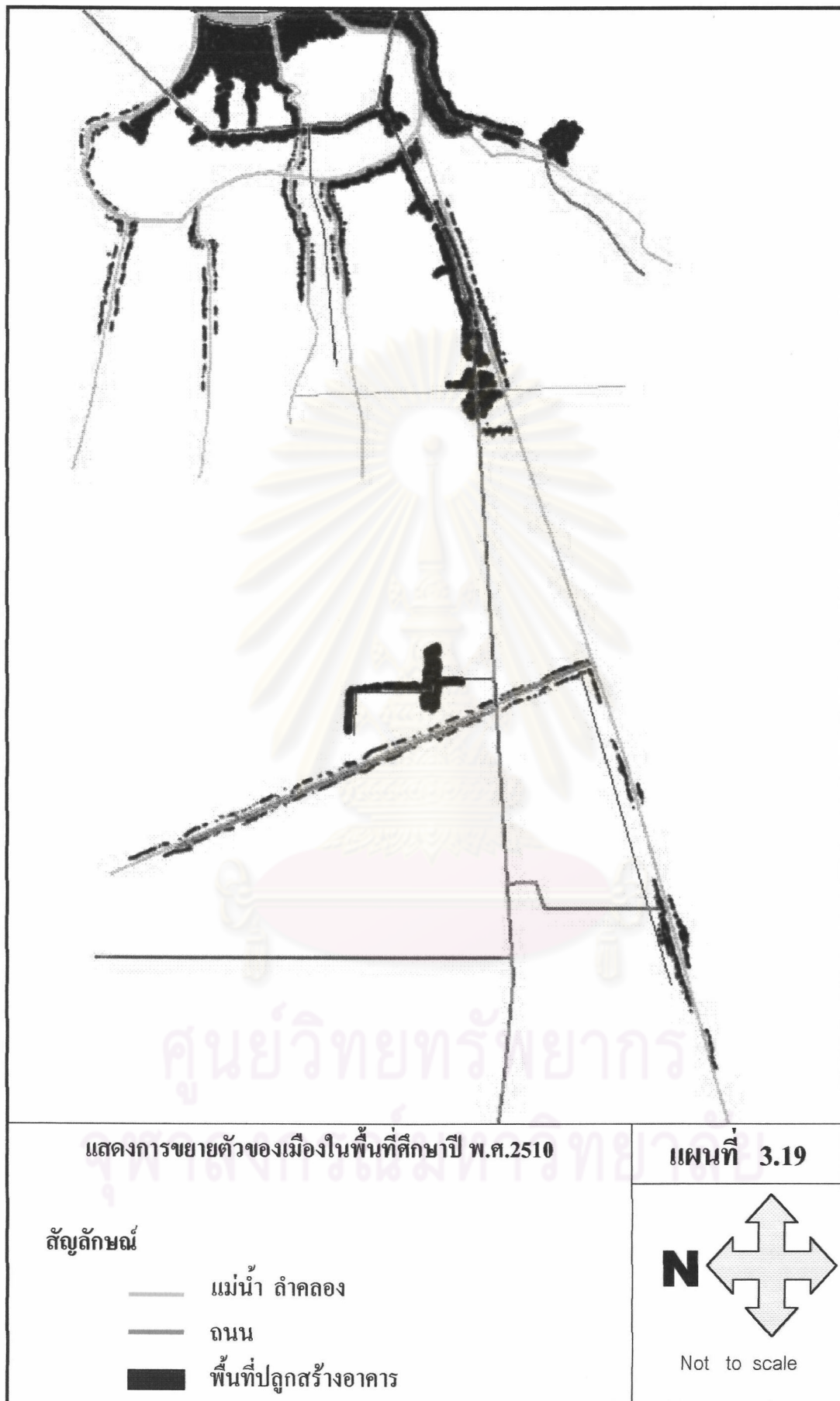
ส่วนศูนย์กลางด้านสังคม คือ ที่ว่าการอำเภอภาษีเจริญ และที่ว่าการอำเภอหนองแขมได้ย้ายจากที่เคยตั้งอยู่ริมคลอง มาตั้งอยู่ริมถนนเพชรเกษมเพื่อความสะดวกในการติดต่อราชการของประชาชน เนื่องจากประชาชนหันมาใช้การคมนาคมทางบกมากขึ้น

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3.4 แสดงภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพื้นที่ศึกษาปี พ.ศ.2510

- ช่วง พ.ศ.2525 – ปัจจุบัน

ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) ผนวกกับแผนพัฒนากรุงเทพมหานครและปริมณฑล ที่มุ่งลดความหนาแน่นของเขตชั้นในของ กรุงเทพมหานคร โดยการกระจายเขตอุตสาหกรรมออกไปยังชานเมืองและภูมิภาค ท่งนา สวนผัก และสวนผลไม้แถบนี้กลายเป็นแหล่งโรงงานอุตสาหกรรมแรกสุด เพราะอยู่ไม่ห่างจาก กรุงเทพมหานครนัก รวมทั้งยังมีที่ว่างราคาถูก ตลอดจนมีแรงงานและสาธารณูปโภครองรับอย่างทั่วถึงแล้ว พื้นที่แรกของชานเมืองด้านตะวันตกที่ได้รับผลกระทบก่อนที่อื่น คือ บางแค เนื่องจากเป็นย่านศูนย์กลางของพื้นที่และความเจริญกระจุกตัวอยู่ในบริเวณนั้น โรงงานที่เข้ามาตั้งอยู่ริมถนนในบริเวณนี้พวกแรกๆ ได้แก่ โรงงานทอผ้าแสงหิรัญ โรงงานแสงฟ้าผลิตถ่านไฟฉาย ห้าแพะ โรงงานรองเท้าหนังยาง ซึ่งลักษณะของโรงงานจะเป็นห้องแถวส่วนใหญ่ (ภาพที่ 3.6)

การรุกกล้าเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมทำให้ที่ดินส่วนใหญ่ที่แต่เดิมเป็น เรือกสวนไร่นาถล่มทลายแปรสภาพไปเป็นโรงงานอุตสาหกรรม ที่ดินบางส่วนที่อยู่ลึกเข้าไปจาก ถนนถึงแม้จะไม่ได้ถูกเปลี่ยนเป็นโรงงาน แต่ก็ได้รับผลกระทบจากน้ำเสียของโรงงานที่ปล่อยลงสู่ คลองต่างๆ ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเสียหายเป็นอันมาก จนต้องเลิกไปในที่สุด

ภาพที่ 3.5 แสดงบริเวณตลาดบางแคประมาณปี พ.ศ.2525

เมื่อมีโรงงานมากขึ้น ผู้คนที่ต้องการมีงานทำก็หลั่งไหลเข้ามา ส่งผลถึงความ ต้องการที่อยู่อาศัย ห้องเช่าที่เป็นลักษณะของห้องแถวก็เกิดขึ้น การเพิ่มขึ้นของหมู่บ้านจัดสรร ที่ เป็นลักษณะของชุมชนชานเมืองมีมากขึ้น โดยจะกระจายอยู่ริมถนนสายต่างๆ โดยเฉพาะช่วงกลาง และท้ายของถนนเพชรเกษมในเขตบางแคและเขตหนองแขม ซึ่งหมู่บ้านต่างๆ เหล่านี้ได้แก่ หมู่บ้านเพิ่มทรัพย์ หมู่บ้านหลักสี่นิเวศน์ หมู่บ้านครุ หมู่บ้านพรรษา เป็นต้น ยิ่งเมื่อเข้ามาในช่วง ที่เรียกว่า "Land for Sale" สมัยนายกรัฐมนตรี ชาติชาย ชุณหะวัณ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2533 การ ซื้อขายที่ดินเพื่อปลูกสร้างหมู่บ้านจัดสรร และอพาร์ทเมนต์ต่างๆ ก็ขยายตัวมากขึ้น

ชุมชนใหม่ๆ ที่เพิ่มขึ้นทำให้มีการขยายตัวพื้นที่รอบนอกชุมชนเดิม โดยเฉพาะการขยายตัวไปสู่พื้นที่ว่างแถบชานเมืองในเขตบางแคและหนองแขม ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะพบว่าการกิจกรรมที่ต้องการความสะดวกรวดเร็ว เช่น พาณิชยกรรม ก็จะขยายไปตามแนวถนนหรือบริเวณจุดตัดของถนน โดยมีศูนย์กลางชุมชนเกิดขึ้นอีกหลายแห่งนอกจากบริเวณตลาดบางแค ซึ่งกระจายอยู่ในพื้นที่บริเวณที่เป็นชุมชนหนาแน่น เช่น บริเวณตลาดคลองขวาง , บริเวณศูนย์การค้าหนองแขม เป็นต้น พื้นที่ปลูกสร้างต่างๆ มีทิศทางมุ่งเข้าหาแนวถนนอย่างหนาแน่น เกาะกลุ่มกันแล้วขยายออกไปโดยรอบ และขนาดจะลดลงตามระยะห่างจากเส้นทาง และศูนย์กลางชุมชน เป็นลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างชัดเจนระหว่างการตั้งถิ่นฐานกับเส้นทางคมนาคมชุมชน ริมถนนจึงกลายเป็นพื้นที่ที่มีความหนาแน่นอย่างรวดเร็ว การค้าขาย การคมนาคมและการขนส่งเกือบทั้งหมดได้หันมาใช้เส้นทางรถยนต์แทน เพื่อสนองต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปตามเส้นทางคมนาคม แนวที่มีถนนตัดผ่านจึงมีการสัญจรสะดวกกว่าพื้นที่อื่น (ภาพที่ 3.6 , 3.7 , 3.8 และ 3.9)

ก. ระบบการคมนาคม

ในช่วงนี้ถนนถูกสร้างเพิ่มมากขึ้น ระบบโครงข่ายการคมนาคมขนาดใหญ่ เช่น ถนนวงแหวน (ถนนกาญจนาภิเษก) ถูกสร้างขึ้นเพื่อทำให้เกิดความสะดวกในการเดินทางระหว่างพื้นที่ รวมไปถึงถนนพหลโยธินสาย 2 , 3 และ 4 และถนนสายอื่นๆ ทำให้เกิดการขยายตัวของเมืองไปถนนสายต่างๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะการขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรร ทำให้ระบบขนส่งสาธารณะเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น เกิดรถโดยสารสายต่างๆ ขึ้นอีกหลายเส้นทาง เช่น สาย 101 , สาย 7ก. , สาย 165 และ ปอ. 509 เป็นต้น ส่งผลให้การคมนาคมขนส่งในพื้นที่สะดวกมากยิ่งขึ้น

ข. ระบบศูนย์กลางของพื้นที่

ศูนย์กลางด้านพาณิชยกรรมของพื้นที่ก็ยังคงเป็นบริเวณตลาดบางแคซึ่งเป็นศูนย์กลางหลักของพื้นที่ แต่การขยายตัวของเมืองก็ส่งผลให้เกิดศูนย์กลางอื่นๆ ขึ้นตามมาในพื้นที่ การสร้างถนนที่เชื่อมต่อจากถนนเพชรเกษมทำให้เกิดลักษณะของการตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่เป็นจุดเชื่อมของถนนเป็นแบบ T-Shaped และบริเวณจุดตัดของถนนเป็นแบบ Cruciform ซึ่งพื้นที่ทั้งสองลักษณะก็จะก่อให้เกิดเป็นศูนย์กลางด้านพาณิชยกรรมขึ้น และการที่เมืองขยายตัวอย่างกระจัดกระจายทำให้เกิดเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในซอยเล็กซอยน้อยขึ้นมากมาย เมื่อมีชุมชนเกิดขึ้นก็ย่อมต้องมีศูนย์กลางการค้าระดับชุมชนเพื่อเป็นแหล่งรวมสินค้าและบริการสำหรับประชาชนในชุมชนนั้นๆ มีทั้งศูนย์กลางที่อยู่บริเวณปากซอยและศูนย์กลางระดับเล็กที่เกิดอยู่ในซอย และการเกิดขึ้นของศูนย์รวมกิจกรรมต่างๆ ที่อยู่ริมถนน เช่น สำนักงานเขต ห้างสรรพสินค้า หรือแม้กระทั่งมหาวิทยาลัย โรงเรียน โรงพยาบาล ก็ส่งผลให้เกิดการเป็นศูนย์รวมสินค้าและบริการต่างๆ เช่นกัน

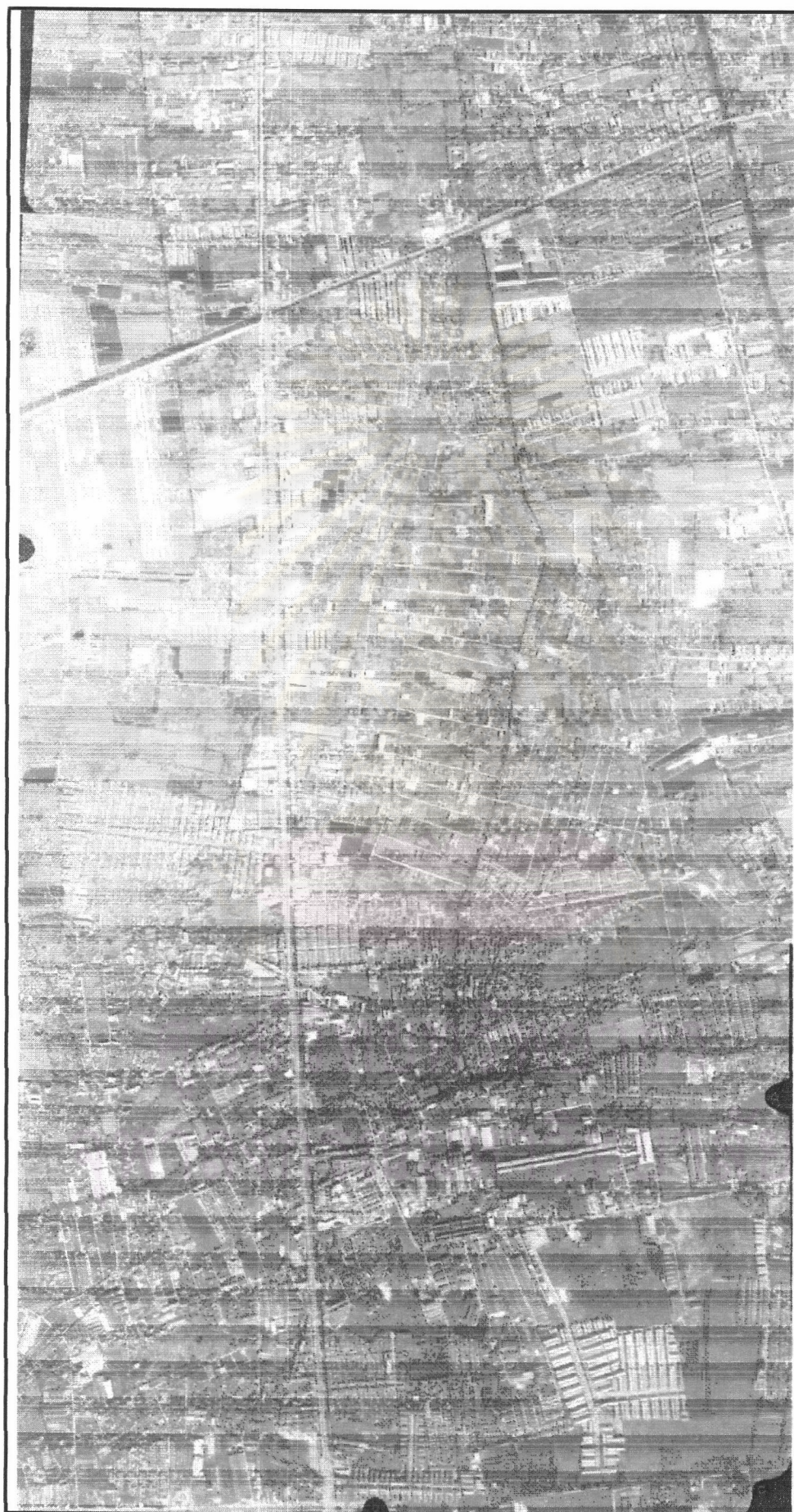
ภาพที่ 3.6 แสดงภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพื้นที่ศึกษาปี พ.ศ.2534

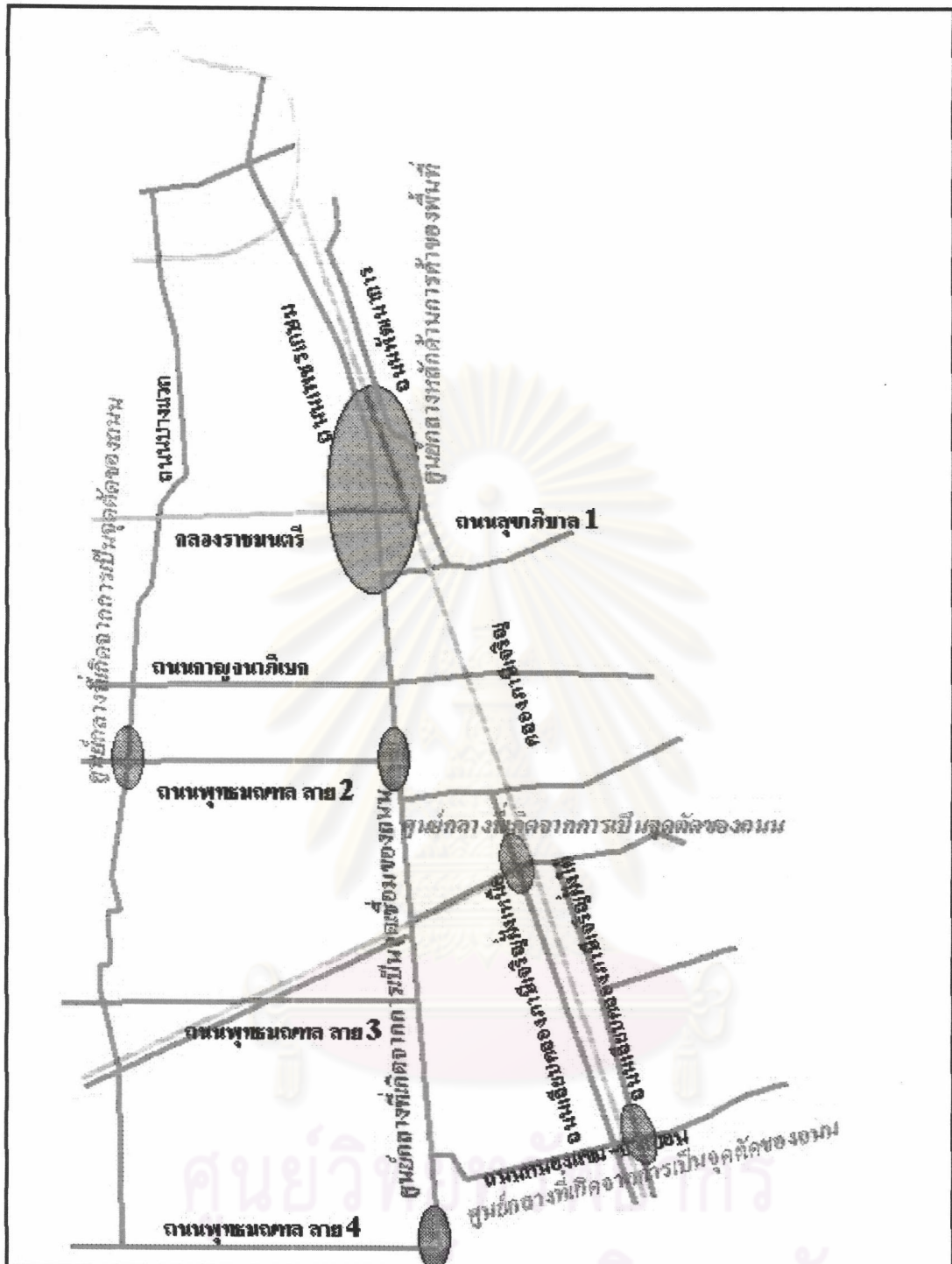
ภาพที่ 3.7 แสดงภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพื้นที่ศึกษาปี พ.ศ.2544 (ช่วงบริเวณแยกท่าพระ – ตลาดบางแค)

ภาพที่ 3.8 แสดงภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพื้นที่ศึกษาปี พ.ศ.2544 (ช่วงบริเวณตลาดบางแค - ตลาดทวีวัฒนา)

ภาพที่ 3.9 แสดงภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพื้นที่ศึกษาปี พ.ศ.2544 (ช่วงบริเวณคลองทวีวัฒนา – แยกพุทธมณฑล สาย 4)

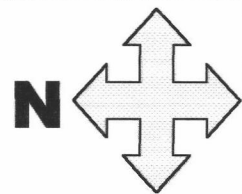

แสดงระบบคมนาคมและศูนย์กลางในพื้นที่ช่วง พ.ศ.2525-ปัจจุบัน

แผนที่ 3.20

สัญลักษณ์

- แม่น้ำ ลำคลอง
- ถนน

Not to scale

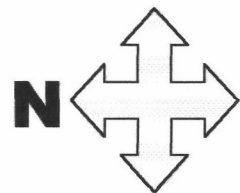

แสดงการขยายตัวของเมืองในพื้นที่ศึกษาปี พ.ศ.2544

แผนที่ 3.21

สัญลักษณ์

- แม่น้ำ ลำคลอง
- ถนน
- พื้นที่ปลูกสร้างอาคาร

Not to scale

การขาดมาตรการในการควบคุมการขยายตัวของเมืองในอดีต ส่งผลให้เมืองขยายตัวออกไปอย่างไม่หยุดยั้ง การใช้ที่ดินปะปนกันอย่างขาดระเบียบ พื้นที่ปลูกสร้างสลับกันกับพื้นที่เกษตรกรรมและที่ว่าง เป็นลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบท การเพิ่มขึ้นของประเภทกิจกรรมการใช้ที่ดินแบบเมืองที่แผ่ออกมาตามแนวถนนสายหลักนี้เป็นสภาพที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถนนเพชรเกษมที่ถือเป็นแกนนำในการพัฒนาเมืองในพื้นที่ศึกษา

- สรุปลักษณะพัฒนาการของพื้นที่ศึกษา

สภาพการตั้งถิ่นฐานของพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 แห่ง คือ เขตบางกอกใหญ่ เขตภาษีเจริญ เขตบางแค และเขตหนองแขม ในระยะแรกมีการรวมตัวของชุมชนในบริเวณสองฝั่งของแม่น้ำ ลำคลอง เพื่อสะดวกในการคมนาคมขนส่งและใช้น้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค รวมทั้งการเกษตร ลักษณะของชุมชนจึงเป็นแบบสังคมชนบทและให้ความสำคัญกับการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก

ต่อมาเมื่อมีการสร้างเส้นทางคมนาคมทางบก โดยเฉพาะอย่างยิ่งถนนเพชรเกษม ซึ่งถือเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญที่ติดต่อระหว่างภูมิภาค ที่เริ่มต้นจากกรุงเทพมหานคร ไปยังจังหวัดต่างๆ ในภาคใต้ โดยผ่านพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 เขต ทำให้มีการแผ่ขยายความเจริญจากกรุงเทพมหานครฯ ออกมาตามเส้นทางถนน ซึ่งสะดวกและรวดเร็วกว่าเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ดังนั้นจึงมีผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนมาสู่บริเวณสองฟากของถนนสายหลักนี้แทนการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิม ซึ่งปรากฏออกมาในลักษณะของอาคาร สิ่งก่อสร้าง การเพิ่มจำนวนประชากร เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ก่อให้เกิดระบบการคมนาคม ระบบศูนย์กลางต่างๆ ด้วย เริ่มเข้าสู่กระบวนการเป็นเมืองมากยิ่งขึ้นโดยมีถนนเป็นแกนนำในการพัฒนา ลักษณะของพื้นที่ศึกษาเหล่านี้เป็นเขตชานเมือง จึงเป็นแหล่งรองรับการขยายตัวของเมืองได้ง่าย แต่ในขณะที่เดียวกันลักษณะของความเป็นเมืองก็ไม่ต่อเนื่องกันทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่ไกลจากถนนออกไป

3.5 การขยายตัวของเมืองกับการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางถนน

เส้นทางคมนาคม หมายถึง เส้นทางที่ใช้ในการเดินทางไปมาหรือติดต่อระหว่างพื้นที่ทั้งในด้านการสัญจรของประชากรและการเคลื่อนย้ายวัสดุสิ่งของต่างๆ อันเป็นสื่อนำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมขึ้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) ในหัวข้อแผนการปรับโครงสร้างระบบขนส่งและการสื่อสาร ได้กล่าวสรุปถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่ง

ชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 5 ว่า “เพื่อเป็นบริการสนับสนุนระบบการผลิตและการตลาดให้เชื่อมโยงเข้าด้วยกัน และเพื่อเป็นเครื่องกระจายความเจริญและผลการพัฒนาออกไปสู่ภูมิภาคกับชนบทให้ทั่วถึงนั้น รัฐได้มุ่งพัฒนาขยายโครงข่ายของการขนส่งทางบกโดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบถนนเป็นหลัก โดยถือว่าระบบถนนเป็นบริการขนส่งพื้นฐานที่ให้ความสะดวกรวดเร็ว และเป็นการขนส่งให้ถึงจุดหมายปลายทางโดยตรง”

ผลปรากฏว่า ได้มีการขยายการก่อสร้างโครงข่ายระบบถนนออกไปอย่างรวดเร็ว จากความยาวของถนนที่มีอยู่เพียง 85,000 กิโลเมตร ในปีพ.ศ. 2504 มาเป็น 104,000 กิโลเมตร ในปีพ.ศ. 2525 ปัจจุบันเส้นทางคมนาคมทางรถยนต์ จึงนับว่าเป็นพลังผลักดันที่สำคัญทางเศรษฐกิจและมีบทบาทสำคัญต่อการขนส่งทั้งผู้โดยสารและสินค้าเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้มาตรการด้านการขนส่งทางบก ในส่วนที่เป็นการพัฒนาทางถนนจึงเน้นการก่อสร้างถนนในการเชื่อมต่อติดต่อรหว่างพื้นที่ต่างๆ เป็นสำคัญ

สำหรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานครด้านทิศตะวันตก ถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีการขยายตัวช้ากว่าด้านอื่นๆ ในระยะแรกการตั้งถิ่นฐานของชุมชนยังมีอยู่เบาบาง พื้นที่ที่อยู่โดยรอบส่วนใหญ่ยังเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ฟังชนบุรีจึงมีการพัฒนาช้ากว่าฝั่งพระนคร อาจเป็นเพราะได้รับการส่งเสริมทางด้านคมนาคมและสาธารณูปโภคน้อยกว่านั่นเอง อย่างไรก็ตาม ความเป็นเมืองได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการปรับปรุงทางด้านคมนาคมขนส่ง โดยเฉพาะการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นการเชื่อมการสัญจรทางบกระหว่างฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรีให้ติดต่อกันได้สะดวก มีการตัดถนนเพิ่มขึ้นซึ่งเป็นโครงสร้างการคมนาคมอันสำคัญที่ตอบสนองความต้องการได้ดีกว่าการคมนาคมรูปแบบอื่น เพราะสะดวก สบายและประหยัดเวลาในการเดินทาง ดังเช่น การสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าฯ และถนนอีกหลายสายในฝั่งธนบุรี รวมทั้งถนนเพชรเกษมด้วย ทำให้การใช้ที่ดินมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มีการเพิ่มขึ้นของอาคารบ้านเรือน ร้านค้า สถานที่ราชการต่างๆ การขยายตัวของการใช้ที่ดินเริ่มมีมากขึ้น จนถึงปัจจุบันพื้นที่นั้นได้กลายสภาพเป็นพื้นที่เมืองและโดยที่กรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลาง ความหนาแน่นของการจราจรจึงสูงตามจำนวนยานพาหนะที่เพิ่มขึ้น ดังนั้นในแผนพัฒนากรุงเทพมหานครและปริมณฑล จึงจัดลำดับความสำคัญของการใช้ที่ดินเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการปรับปรุงการจราจร โดยกำหนดนโยบายและมาตรการกระจายแหล่งที่ตั้งอุตสาหกรรมออกจากกรุงเทพมหานคร เพราะโดยทั่วไปถือว่าการขนส่งเป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งในการกำหนดที่ตั้งอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพราะต้องอาศัยความสะดวกในการเคลื่อนย้าย จึงมีการวางโครงการพัฒนาชุมชนภายในชุมชนเมืองและรอบนอกกรุงเทพมหานคร รวมทั้งกระจายหน่วยงานของรัฐออกไปจากกรุงเทพมหานครตามเส้นทางที่มีการสัญจรหรือบริเวณที่ถนนตัดผ่าน ขณะเดียวกันก็มีการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยตลอดจนอาคารร้านค้าต่างๆ ตามสองฟากถนน ทำให้ทิศทางการขยายตัวของเมืองเปลี่ยนไปตาม

ถนนที่ตัดขึ้นใหม่ บริเวณชุมชนเมืองจึงขยายออกไปอย่างกว้างขวางตามโครงข่ายของถนนดังกล่าว

ดังนั้นการสร้างถนนเป็นโครงข่ายเพื่อเชื่อมพื้นที่จึงมีเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งสัมพันธ์กับการขยายตัวของเมือง เพราะเมื่อมีการพัฒนาระบบถนนขึ้น การตั้งถิ่นฐานซึ่งแต่เดิมเคยอยู่จำกัดเฉพาะสองฝั่งลำน้ำ ก็เปลี่ยนมาเป็นขยายไปตามสองฟากถนนซึ่งมีความสะดวกกว่า การขยายตัวของเมืองสืบเนื่องมาจากการพัฒนาของเส้นทางคมนาคมทางถนนนี้จะมีต่อเนื่องกันไปเรื่อยๆ ตามพื้นที่ว่างในแต่ละส่วนของเมืองที่มีความสามารถในการรองรับได้ โดยขยายต่อเนื่องกันไปตามแนวราบที่ไกลจากใจกลางเมืองมากยิ่งขึ้น แต่เมื่อเมืองเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ทำให้พื้นที่ว่างลดน้อยลง จึงต้องเพิ่มการขยายตัวในแนวตั้งแทน ซึ่งเป็นการเพิ่มความหนาแน่นของการใช้พื้นที่ โดยเฉพาะในบริเวณที่เป็นทางแยกหรือจุดตัดของถนน จะกลายเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่างๆ เนื่องจากผลของความสะดวกจากการคมนาคม ทำให้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจในพื้นที่ที่มีระดับการเข้าถึงสูง ซึ่งแสดงว่าพื้นที่ส่วนนี้กำลังมีกระบวนการของความเป็นเมืองเกิดขึ้นแล้ว

จากสถานการณ์ดังกล่าวจึงสรุปได้ว่า การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันสืบเนื่องมาจากการขยายตัวของเมือง ซึ่งปรากฏออกมาในลักษณะการเพิ่มขึ้นของอาคารสิ่งปลูกสร้าง รวมทั้งลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยจะส่งผลกระทบต่อโครงสร้างการใช้ที่ดินโดยส่วนรวมตามมาภายหลัง

3.6 การใช้ที่ดินที่มีผลมาจากการขยายตัวของเมือง

การใช้ที่ดิน คือ ลักษณะทางกายภาพบนพื้นที่ดินอันเป็นผลมาจากกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ซึ่งกระทำบนพื้นดินนั้น การใช้ที่ดินเกิดขึ้นเนื่องจากมนุษย์มีความต้องการในด้านอาหารที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค รวมทั้งที่พักผ่อนหย่อนใจ และอื่นๆ เพื่อสนองความต้องการดังกล่าว มนุษย์จึงต้องประกอบอาชีพโดยการเปลี่ยนแปลงหรือปลูกสร้างสิ่งต่างๆ บนพื้นที่ เช่น หุ่นยนต์ บ้านเรือน ถนน วัด โรงเรียน ทำให้เกิดการแบ่งสรรปันส่วนพื้นที่ดินเพื่อกิจกรรมต่างๆ

ดังนั้นจากลักษณะทางกายภาพในการเติบโตของกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นศูนย์กลางทั้งในด้านการคมนาคมขนส่งและบริการต่างๆ ทำให้สามารถติดต่อกับชุมชนใกล้เคียงได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ด้วยเหตุนี้ พื้นที่ที่สามารถเป็นเขตติดต่อในการสัญจรระหว่างกรุงเทพมหานครกับจังหวัดใกล้เคียงจึงเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้บริเวณเหล่านี้กลายเป็นเขตอิทธิพลที่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัว เพราะเมื่อบ้านเมืองมีการพัฒนามากขึ้น ก็ย่อมมีการขยายอิทธิพลของเมืองตามไปด้วย เกิดความซับซ้อนของรูปแบบการใช้ที่ดิน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงลักษณะการขยายตัวของเมืองตามลักษณะของประเภทกิจกรรมที่เพิ่มขึ้น ซึ่งจะเป็นองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญต่อรูปร่างและโครงสร้างของชุมชนที่แตกต่างกัน การ

ขยายตัวของเมืองพิจารณาได้จากการใช้ที่ดินที่นอกเหนือจากเกษตรกรรม ได้แก่ ย่านที่พักอาศัย ย่านการค้า ย่านอุตสาหกรรม และสถานที่ราชการซึ่งรวมทั้งสถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษา เมื่อเมืองขยายออกไปพื้นที่การเกษตรจะถูกแทนที่ด้วยการใช้ที่ดินเหล่านี้ เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และในที่สุดพื้นที่เหล่านี้ก็จะมีสภาพการเติบโตกลายเป็นเมืองอย่างแท้จริงเช่นเดียวกัน

เขตเมืองด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานครซึ่งรวมพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 แห่ง ก็เป็นชุมชนเมืองที่มีการคมนาคมสะดวก สามารถติดต่อกับชุมชนใกล้เคียงทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยจะปรากฏให้เห็นเด่นชัดในบริเวณสองฟากถนนก่อน และกำลังแผ่เข้าไปยังเขตภายใน ดังนั้นแนวที่ถนนตัดผ่านจึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเป็นการใช้ที่ดินแบบเมือง (Urban landuse) ในขณะที่บริเวณอื่นๆ โดยรอบยังคงมีการใช้ที่ดินแบบชนบทปะปนอยู่ (Rural landuse)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย